

KÁÁN KÁROLY
TERMÉSZETVÉDELEM
ÉS A TERMÉSZETI
EMLÉKEK

TERMÉSZETVÉDELEM ÉS A TERMÉSZETI EMLÉKEK

IRTA:
KAÁN KÁROLY

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VITÉZ JÓZSEF DIJÁVAL
JUTALMAZOTT MUNKA.

110 KÉPPEL

225.

BUDAPEST.
RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1931.

TERMÉSZETTUDOMÁNY
A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

*Minden jogot magának tart fenn
a szerző.*

ELŐSZÓ.

Ennek a könyvnek a megírására a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletreméltó elhatározása nyújtott alkalmat. 1925. évi nagygyűlése ugyanis a Vitéz-féle alapítvány kamatainak jutalmával nyílt pályázatot hirdetett egy természetvédelmi munkára.

Az 1926. évi nagygyűlés határozata azután a megírásra adott megbízással engem tisztelt meg, aki ebben, a nálunk még kevésbé felkarolt kérdésben addig is valamelyes irodalmi tevékenységet fejtettem ki.

A természettudományok annyi ágát és azok különböző változatait közelről érintő, azok érdekeit is szolgálni hivatott és sok mindenén át a magánjogi kérdésekig terjedő feladat várt ezzel a megbízatással megoldásra. Ezenfelül a kívánatos társadalmi tevékenységet részletező, a kormányintézkedéseket is taglaló és e kérdés törvényhozási rendezéséig eljutó tárgykörnek kidolgozása vált eképpen szükségessé, hogy a kérdés kellően kimeríthető legyen.

A most vázolt körvonalozással tervezett, a csonka ország természeti kincseinek számbavételével a kérdés egész komplexumára a lehetőségig kiterjedő, és ilyen értelemben úttörő munka, elsősorban is a természetvédelem nálunk megokolt kategóriáinak olyan alapvető megállapítását tette szükségessé, mely a hazai viszonyainknak legjobban megfelel.

Mindennek kidolgozása pedig megkövetelte, hogy a természetvédelem körébe tartozó, de több változatában még kevésbé ismert anyagot és annak részben hiányos, részben nem a vázolt céllal, hanem a tudományos kutatás száraz eredményeként nyilvános-

ságra került irodalmát egy ilyen munkához szükséges értelemben feldolgozzam. Másfelől pedig kötelességemmé tette, hogy a külföld egyes országai e célú kormányintézkedéseiből, törvénykezéséből és társadalmi tevékenységéből figyelembe vegyem és ismertessem azt a részt, mely a magyar természetvédelem munkájához és a természeti emlékek elbírálásához és gondozásához iránymutatóval és okulással szolgálhat.

Nem láttam azonban annak célját, hogy a külföld minden országának ilyen irányú tevékenységét felsoroljam. E helyett elégséges számban azoknak az országoknak munkáját ismertetem, amelyeknek ezirányú tevékenysége nekünk valamely vonatkozásban tanulságos, tehát okulásunkra lehet.

A természetnek azokat az érdekesebb alkotásait, amelyek nálunk védelemre szorulnak, sőt még az oltalmazásra leginkább váró természeti emlékeket és ereklyéket sem lett volna lehetséges e munkában tételenként mind felsorolnom és teljes egészükben ismertetnem. Ez a későbbi időkre vár, és majd az ország gondozásra szoruló természeti alkotásainak pontos felvétele és nyilvántartásba foglalása után, az erre hivatott részletes tanulmányok feladata lesz.

Arra törekedtem e helyett, hogy szerencsétlen hazánk kegyetlen megcsonkítása után megmaradt természeti kincseinkből elégséges számban, jellegzetes példákat soroljak fel és azokra a természetvédelem szemszögéből megfelelő világosságot vessek.

A tárgykör lehető kimerítéséhez nem kívántam, de nem is lett volna célirányos száraz, tudományos munkát írnom. Nem is ezt a kívánságot olvasom ki a Magyar Tudományos Akadémia pályázatából és nem ezt megbízóleveléből.

Könyvemnek az a célja, hogy a művelt magyar társadalom egészét szolgálja. Azt tekintettem feladatombul, hogy megismeressem a kérdést és lehetőleg nem elvont formában nyújtsak tájékoztatást a természet kultusza mindenrendű művelőjének, sőt ezen a határon is túl mindazoknak, akik ezek iránt a kérdések iránt érdeklődnek. Az volt a célom e mellett, hogy kidomborítsam tárgyam jelentőségét és minél szélesebb körben felköltsem az érdeklődést a természetvédelem és a természeti emlékek gondozásának, természeti kincseink védelmének nemcsak a tudomány, hanem a nemzet

egyéb, igen fontos érdekei szemszögéből is elbírált nagy jelentősége iránt. Végül pedig az volt a törekvésem, hogy megkeressem és megtaláljam azokat a módokat és eszközöket, amelyekkel e célok szolgálatát várható sikerrel ellátni lehet.

Nehéz feladat volt a nagy tárgy lehető kimerítése mellett azt a célt is biztosítanom, hogy munkám aránytalanul terjedelmes ne legyen.

Mivel pedig az ismertetésnek és a meggyőzésnek az írás mellett a kép a legnagyobb eszköze, elkövettem a tőlem telhetőt, hogy munkám anyagát megfelelően illusztráljam.

Az első ilyen magyar munkának lehetnek és kétségkívül vannak is hibái és hiányai. Arra kérem ezért a természet kultuszának művelőit és barátait, hogy ne ezek kutatásában merüljön ki a természetvédelem és a természeti emlékek iránt megnyilvánuló érdeklődésük. Tekintsék ezt a munkát úttörőnek, még rögzös utakon járnak. Tekintsék nemes célokat elősegíteni kívánó elég fáradságos és olyan törekvés eredményének, mely mint ilyen megbecsülésre is számot tarthat.

Ne a hiányait kutassák tehát, hanem társuljanak lelkesedéssel a nemes cél szolgálatába! Egyesült erővel olyan eredményeket érhetünk el, amelyek birtokában később egy teljesebb munka megírása már nem fog annyi nehézségbe ütközni, mint amennyi ennek a könyvnek a megírásánál jelentkezett.

Befejezésül a hála és köszönet adóját is le kell rónom.

A természet kultuszának minden művelője és barátja kétségkívül hálás elismeréssel adózik velem együtt a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy felkarolta a természetvédelem és a természeti emlékek ügyét. Nekem pedig ezen felül köszönetemet kell nyilvánítanom még azért is, hogy megtisztelt e munka megírására adott megbízással.

Köszönettel tartozom e mellett Mayer János földművelésügyi és Klebelsberg Kunó gróf, vallás- és közoktatásügyi miniszter uraknak, valamint a Magyar Tudományos Akadémiának ugyancsak a könyv kiadásához nyújtott anyagi támogatásért.

Köszönettel tartozom továbbá dr. Degen Árpád udv. tan., egyetemi tanár, kísérletügyi főigazgató és dr. Kadic Ottokár egyetemi

c. rendk. tanár, főgeologus uraknak, valamint kívülök mindazoknak, akik könyvem megírásánál, főleg az adatgyűjtés fáradságos munkájában, vagy egyébként, olyan lekötelező szívességgel támogattak.

Köszönettel tartozom ezen kívül Ambrus Lajos m. kir. gazdasági főtanácsos úrnak, aki a kiválasztott természeti tárgyak nagy részének e célra végzett hozzáértő, és e mellett sok fáradságot igényelt, kiváló felvételeivel jelentékenyen hozzájárult ahhoz, hogy munkámat megfelelő képekkel elláthattam.

Köszönettel tartozom végül mindazoknak, akik fényképfelvételeik átengedésével munkám illusztrálásában támogattak; és azoknak is, akiknek fényképfelvételét mások rendelkezésemre bocsátása révén felhasználhattam.

Budapest, 1931. június hóban.

A szerző.

BEVEZETÉS.

Az ember kultúrájának anyagát kezdettől óta a természet ősforrásaiból merítette, mintáit az örök természet nagyszerű formáiról vette! Mégis az emberi kultúra többé-kevésbbé mindenütt és hosszú időközön át a természeti alkotások pusztulása nyomán keletkezett.

A szellemileg fejletlen egykori ember lelkében a természeti alkotások kíméletének és megbecsülésének érzése természetesen még nem születhetett meg, mert egyszerű életszükségletei kielégítéséhez, azok mérhetetlen arányokban állottak rendelkezésére.

Még fejlődése bizonyos előbbrehaladott állapotában sem olyan az ember tevékenysége, mely azt igazolná, hogy a természeti alkotásokat, mint megélhetésének és boldogulásának ősforrásait, nem nélkülözhető feltételeit, megkímélni igyekezett volna.

A pogányvilág vallási kultuszában már megnyilvánul ugyan egynémely állati, vagy növényi alkotásnak a kímélete, kitüntető kegyelete, sőt istenített kultusza és oltalmazása! Később is nagy befolyással van a természet az ember lelkére; és a fejlettebb népek alkotásai nem is tudnak szabadulni a természet formáinak benyomása, hatása és kultusza alól. Mégis a fejlődéstörténelem nem egy megállapításából az a benyomásunk, mintha az idők során a kultúrában előrehaladó embernek fokozódott öntudata a földi boldogulásnak előfeltételei értékelésénél lebecsülte volna a semmivel sem pótolható természeti alkotások nagy jelentőségét. Az az érzésünk, mintha túl is akart volna tenni a természetnek remekbe

teremtett és kellően meg nem becsült alkotásain. Mert a lakott helyek nagyobb körzetében elpusztította a természeti alkotásokat és nem azok mellett, vagy azok körében, hanem azok romjain keresett helyet alkotó ereje és zsenije talán természetfölöttinek is vélt munkájához.

A kultúrában, vele a fejlődésben és tudásban hovatovább előrehaladó ember az idők során azonban mégis csak okul és mind szélesebb körben reá eszmél arra, hogy az örök természet a tudásnak, a szépségnek, az erőnek és a munkának, az egészségnek, a kedélyvilágnak és a lelki megnyugvásnak, meg egyéb még annyiféle életfeltételnek a kimeríthetetlen ősforrása. Hogy a legelvontabb tudományokban úgy, mint a mindennapi élet különféleségeiben a természet törvényei, mintái és útmutatásai szabják meg a legmegfelelőbb irányt. A természet nyújtja a legszebb és legkedvesebb keretet a legnagyobb ember alkotásokhoz, sőt az ember egyszerű otthonához is.

Reá eszmél, hogy a legtökéletesebb emberi munka, még ha a természet nyomán is jár, a természetet utól nem érheti. Tehát nem is múlhatja felül soha! És nagy megpróbáltatások során reá eszmél arra is, hogy a földfelület természeti alkotásainak, különösképpen az erdők megsemmisítése kegyetlenül megbosszulhatja magát, mert akárhányszor borzalmas Istenítélet és ennek során az emberi alkotások pusztulása lesz a könnyelmű gondatlanságoknak keserves következménye. A vízáradások fokozódó mértéke, a gőrgeteggel való elborítások nagy arányai, a futóhomokkal való elárasztás, az elsivatagosodás stb. legnagyobb részben ilyen okokra vezethetők vissza.

Végtelen sora az annyi évszázados ilyenféle felismeréseknek fokozatosan és mindjobban reá vezette azután az embert a természet iránt való behatóbb és közvetlenebb érdeklődésre. A természet bizonyos alkotásainak megbecsülésére! Később pedig, a kulturális haladás során, a természet szépségeinek mind nagyobb és kiterjedtebb kultuszára, a természet erői törvényszerűségének mind behatóbb tanulmányozására.

A haladó kultúra hova-tovább kifinomította az ember lelkét a természeti alkotások gyönyörűségeinek helyes megítélésére; a

természeti jelenségek nagyszerűségének és tudományosan is kimeríthetetlen mivoltának és értékeinek a mai értelemben vett fokozatos felismerésére és megbecsülésére!

Ilyen körülmények behatása alatt gyarapodott meg fokozatosan a természetbarátok, majd pedig a természetbúvárok száma.

Az ilyen kulturális haladás és a természettudományi kutatómunka nagyszerű eredményei fejlesztették ki azután a földkerekségnek a kultúr-ember lakta részein a természet általánosabb megbecsülését és teremtették meg végül is a természetnek modern értelemben vett kultuszát.

A természetszeretetnek ilyen mind tágabbra bővülő keretéből került elő a természet védelmének a gondolata és szolgálatának intézményes biztosítását kívánó sürgetése is.

Szükség volt pedig erre annál is inkább, mert másfelől a lakosság szaporodásával szünetlenül fokozódó emberi tevékenység, az emberi önzés és kapzsiság, a mindennapi szükségletek kielégítésére irányuló egyoldalú gazdasági tevékenység és hasonló egyebek nemcsak az emberi jólét feltételeinek és bennök a köz érdekeinek, a tudomány szolgálatának, a szép kultuszának lehetnek és vannak is az ártalmára, hanem az ilyen „kultivált“ földrész lakóinak távolabbi érdekei ellen is cselekszenek, amikor könyörtelenül bánnak el a természeti alkotásokkal. Amikor aránytalan mértékben és módon átalakítják a föld felületét. Megsemmisítenek pótolhatatlan természeti értékeket, jelentős természeti kincseket.

Ezekkel a jelenségekkel szemben száll síkra a természetvédelem szolgálata.

Az ilyen, még ma is sokoldalúan, és nálunk még igen nagy mértékben kívánatos erélyes védelemnek azonban nem lehet az a célja és feladata, hogy akár az államhatalom, akár a természet barátai révén állást foglaljon a haladó kultúrával szemben. Annál kevésbé nem, mert immár sokoldalúan beigazolt, hogy a természeti alkotások és a kultúra, tehát az emberi agy alkotásai, és az emberi kéz munkája, meg a természet mindenféle tárgyi megnyilvánulásai jól megférnek egymás mellett. Beigazolódtott, hogy a természeti díszek a legtöbb esetben még jelentékenyen emelik is az emberi alkotások hatását, és azok képét előnyösen kiegészítik. És

beigazolódott sokszorosan az is, hogy a vidék díszéül is szolgáló természeti alkotások, mint pl. az erdők, a bennök és illetőleg velök gyűjtött energiaforrásnak, a víznek fizikai erejével a hegyvidéken jelentékeny mértékben kiegészítik és nem egy esetben pótolják az emberi munkaerőt és az emberi termelésnek és boldogulásnak így is javára vannak.

A modern kultúra tehát a természet önzetlen barátainak irányítása mellett elkerülheti azt, hogy a természet védelmének érdekeivel ellentétbe kerüljön. Sőt olyanná alakíthatja a kettő viszonyát, hogy abban a természet alkotásai mindig és mindenütt az ember javára és gyönyörűségére is legyenek.

A természet védelmét ezért akkor szolgáljuk sikeresen, ha eltaláljuk, hogy hol és milyen módon lehet és kell a természetet oltalmunkba fogadnunk. Ha eltaláljuk, hogy milyen eszközökkel védhetjük meg a természet különféle megnyilvánulásait és velök meg bennök a természeti alkotásokat.

Ha mindig és szünet nélkül törődünk azzal, hogy hol, milyen mértékig és hogyan terjeszkedhetik az emberi kultúra anélkül, hogy az értékesebb természeti alkotásokat bántaná, vagy megsemmisítené. Erőit kikezdené, vagy megrontaná. Anélkül, hogy megzavarná a természetháztartásának a rendjét, sőt talán fel is billentené annak egyensúlyát.

A természet védelme és a különleges természeti értékek fenntartása tehát mindenképpen beilleszthető az ember kulturális tevékenységének keretébe, amint azt különben ma már legtöbb állam nagysikerű példája is kétséget kizáróan igazolja.

A) TERMÉSZETVÉDELEM.

I. A természetvédelem jelentősége.

A kulturális haladással mind többoldalúan és mind nagyobb mértékben jut előtérbe a természet védelmének fontossága, amiért is ma már az ilyen törekvések, főleg a nyugaton, de sőt a tengeren túl is sok irányúak, és különféle módon, mind nagyobb jelentőséggel nyilatkoznak meg.

Nálunk sajnálatosképpen még fejletlen a mai értelemben vett ilyen tevékenység. Annak jelentősége még nem is domborodik ki olyan mértékben, és még nem is szivárgott át a köztudatba annyira, mint a nyugati államokban. Így pl. az angol, holland, vagy akár norvég, de különösképpen a német nemzet társadalmában, mely manapság és már hosszabb idő óta kétségkívül vezet a természetvédelem kultuszában. Ezért is azokat a felfogásokat, amelyek a nyugat kultúrállamaiban, de főleg német földön, a természetvédelmi törekvéseket befolyásolják,¹ amelyek ott ma olyan kiforrott célkitűzésű tevékenységben jutnak kifejezésre, és olyan példaadók, a természetvédelem jelentőségének méltatásánál nekünk mellőznünk nem lehet. Jónak is láttuk ezért azokra itt különös figyelemmel lenni.

Ilyen eljárással és főleg magyar példákra való utalás kapcsán talán még legjobban sikerül kidomborítanunk a természetvédelemnek az előrehaladás mai fokán, de főleg a mi nemzeti érdekeink szemszögéből mérlegelni kívánatos nagy jelentőségét!

¹ Dr. Schönichen: Die Bedeutung des Naturschutzes für die Naturwissenschaftliche Forschung. Berlin 1926.

A természetvédelemnek kétségkívül szép már az a megnyilatkozása is, amikor a kultúrember finomult esztétikai érzékének sugallatából egyes vidékek tájképeit, a növény-, állat- és kőzetvilágba tartozó természeti alkotásait, azoknak csak kedvesen gyönyörködtető mivoltáért is minden eszközzel megvédeni törekszik, amikor azokat gondos szeretettel fogadja oltalmába.

Ez, a manapság széles körben, sok mindenre kiterjedő törekvés azután elér és találkozik, sőt szinte egybeolvad a szülőföld, az otthon vidéke, a „szűkebb haza“ szeretetének kultuszával, és annak oltalmazásával,¹ aminek megint a németek, de az angolok, sőt ma már más nemzetek is, a nép nevelésében, a nemzeti érzés, a hazaszeretet fejlesztésében látják a nagy jelentőségét.

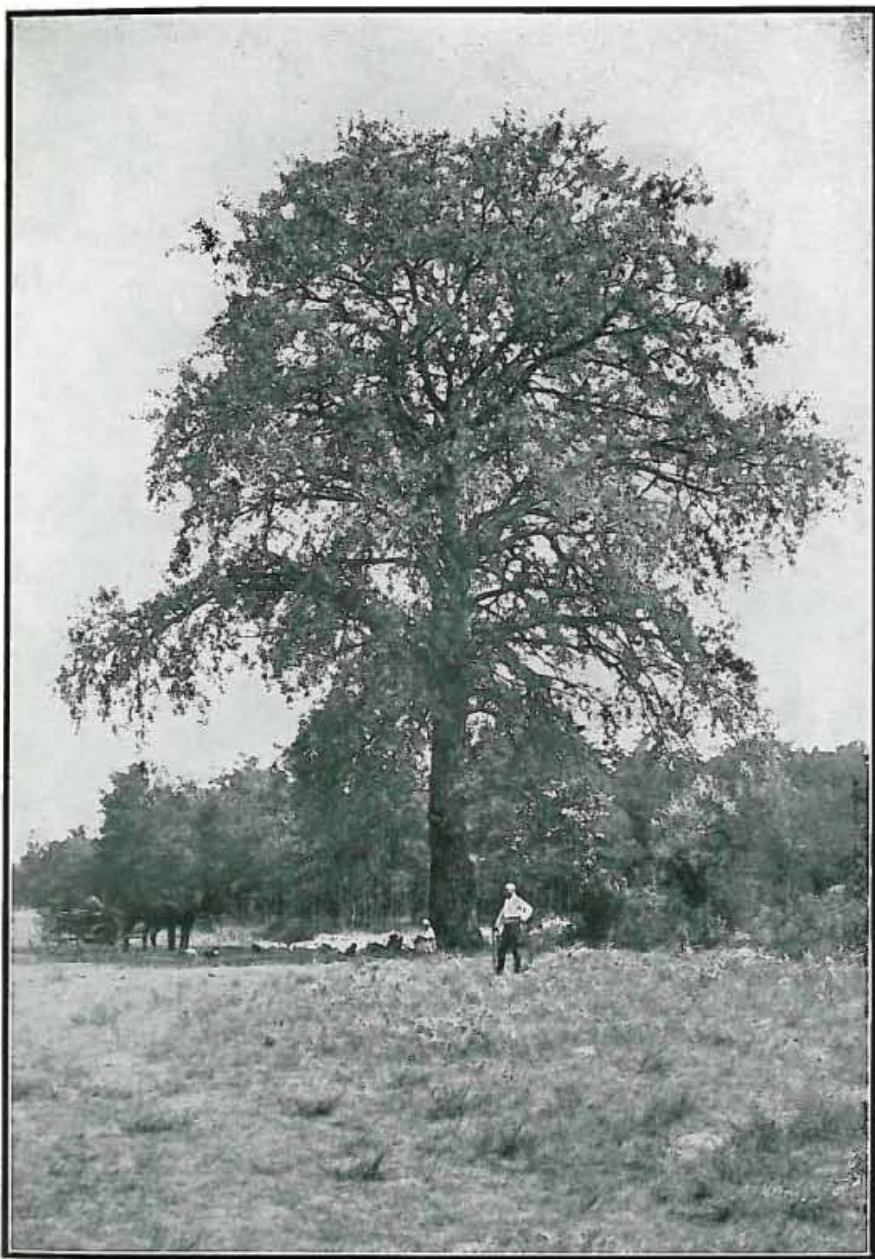
Az otthoni vidék szeretetének és megbecsülésének kultuszánál, és vele a néplélek hazafias művelésénél azután az olyan természeti alkotásoknak is számottevő a jelentősége, amelyek nemzet-történelmi tekintetben becsesek; amelyekhez irodalmi- vagy művészettörténelmi emlékek fűződnek; amelyekhez népregék, vagy mondák kapcsolódnak.

Ilyen értelemben gondozásunkra és kíméletünkre érdemes pl. a diósgyőri kincstári uradalomban „Királykútja“ néven ismert az a forrás és annak fás környéke is, ahol a diósgyőri várkastélyból kirándult Nagy Lajos, majd Mátyás király és előkelő vendégeik vadászataik alkalmából megpihentek és vadászebédjüket elköltötték. Ahitattal kell szemlélnünk és nagy megbecsülésben kell részesítenünk azokat a szentmargitszigeti tölgyeket, amelyek alatt Arany János oly szívesen tartózkodott, és egy kedves verssel megörökített.

Kegyeletes megbecsülést érdemel pl. a badacsonyi Rózsakő és az ott álló diófa, amely alatt állítólag² Kisfaludy Sándor a Himfy-versek jó részét írta; épp úgy a martonvásári kastély parkjának az az öreg nyárfája, mely ma is élő tanuja Beethoven legboldogabb óráinak a Brunsvik Teréz grófnővel eltöltött kedves időknék.

¹ A német Heimatschutz és Heimatliebe kifejezésre a magyarnak nincs külön szava. A haza szó, mely a német Vaterlandnak felel meg, tágabb fogalom.

² Hanusz István: Fűben, fában. Budapest, 1905.

1. A »RUZSAFA« NÉVEN ISMERT FEHÉR NYÁR (POPULUS ALBA).
(Rózsa Sándor fája.)

A Szeged határabeli ásott halmi erdőben.

Ambrus Lajos felvétele.

2. A LEGŐREGEBB SZELÍD GESZTENYE.

(*Castanea vesca.*)

Kőszeg város tulajdona a Király-völgyben.

A törzs kerülete 9·38 m. Mellmagassági átmérő 3·00 m. A korona átmérője 24·00 m.

Ambrus Lajos felvétele.

Érdemes pl. a gondozásra többek között még az a szegedi határban álló öreg nyárfa is, amelyhez népmesékkel kapcsolatban Rózsa Sándor emléke fűződik. (1. kép.)

Jelentőségük van ezenfelül a különleges, bármi okból látványos, vagy ritka természeti alkotásoknak is. A 9 métert meghaladó kerületű kőszegi ősi gesztenye-fának nagy kora és hatalmas méretei követelnek tiszteletet és megbecsülést. Vannak, akik évezredesnek tartják a fát. A 6—700 évet kétségtelenül meghaladott korú. (2. kép.)

A kultúrember lelkében utat tör és mind általánosabbá lesz annak a felismerése is, hogy az egészség megóvása, a testi és lelki felüdülés, a munkabírás fenntartása, gyenge szervezetű gyermekek iskolai nevelése¹ és hasonló egyebek sem nélkülözhetik, sőt parancsolóan követelik a természettel való mind sűrűbb kapcsolatot, amivel azután a természetvédelem a speciális higienia segéd-eszközévé lesz.

Ennek a szerepnek a révén pedig a természetvédelem már nemcsak közegészségi, hanem közgazdasági jelentőséghez is jut, mert a népegészség javítása, a termelő erőnek és ezzel a nemzeti vagyon fokozásának elősegítője.

Van azután a természetvédelemnek egy másik nagy közgazdasági jelentősége is!

- Beigazolt pl. az, hogy a mezőföldek és az erdők arányos váltakozása, valamint a szélfogók, fasorok, bokorszegélyek és hasonló egyebek alkalmazása kedvező hatással van a mezőgazdasági művelés sikereire; aminek mindenféle terepen, de főleg a sík vidéken, legkivált pedig a mi szélsőséges klímájú Alföldünkön van nagy gazdasági jelentősége.²

Apasztja ugyanis az erdő a szélnek szárító, párologtató és ezzel azt a kedvezőtlen hatását, amellyel az a növényi életet fokozott transpirációra ingerli. Megakasztja az alacsonyabb ködök és a párateltebb levegő tovasodrását; és bár nem esőképző,³ más ér-

¹ Erdei iskolák.

² Kaán K.: A Magyar Alföld. 1927. 133. old. és Az Alföld problémája. 1929. 47. oldal.

³ U. a.: A Magyar Alföld. Budapest, 1927. 141. oldal.

telemben elősegíti a pára cseppekbe sűrűsödését és lecsapódását. Szivacsszerűen gyűjti és konzerválja a csapadékot és a napsütötte mezőföldről több fokkal hűvösebb viszonylatot teremt. Lassítja a nyirkosság elpárolgását a beárnyékolással is, és lehűti, de javítja is az erdővel nem borított részek páraszegény levegőjét. Leszűri a szélhordta miazmás port, a levegőbe került, annyi-féle, az egészségre káros szennyet, és tisztábbat, üdébbet biztosít az emberi és állati életnek.

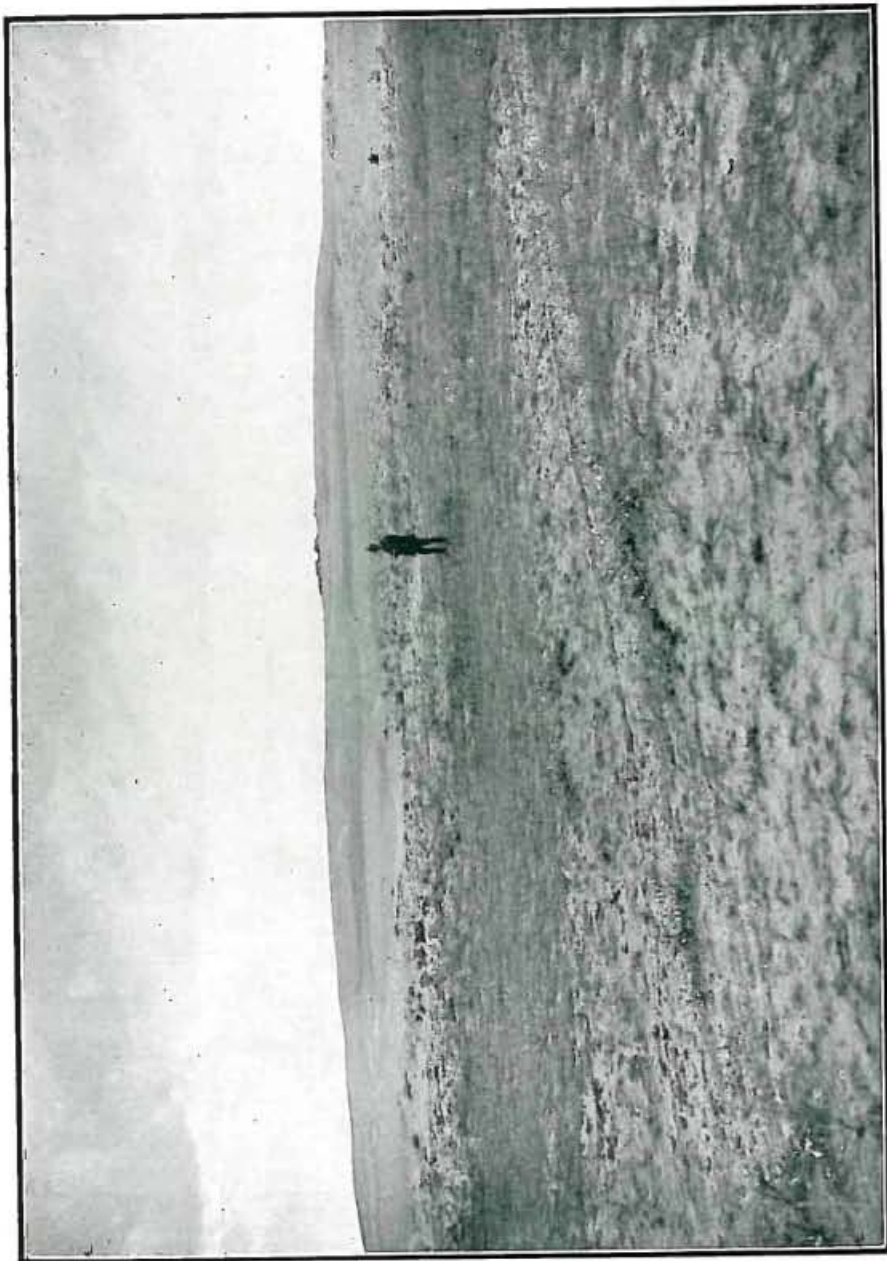
Mindennek okából az ilyen értelemben kifejtett tevékenység az erdők védelmével, valamint fenntartásuk érdekében és károsításuk ellen kifejtett mindenrendű akciójával jelentős közgazdasági érdeket is szolgál; mert a nemzetnek az erdőben rejlő nagy vagyona nemcsak jövedelmi tárgy, hanem a közjólét egyik igen jelentékeny tényezője.

Ez magyarázza meg azután a kultúrállamok mind gyakrabban és mind jobban kifejezésre jutó azokat a törekvéseit, melyekkel azok az erdőben rejlő nemzeti vagyon minél számottevőbb gyarapítására törekszenek, azok pusztítását minden eszközzel megakadályozzák; és azok vágásfordulóit kapzsi módon, momentán előnyök javára leszállítani nem engedik.

Magyarországon a közgazdasági érdekeknek már ilyen szempontból, de az alábbiak tekintetében is különösen nagy a természetvédelem jelentősége, és fölöttébb kívánatos, hogy annak érvényesülése minél szélesebb rétegekben és minél nagyobb hullámokat verjen.

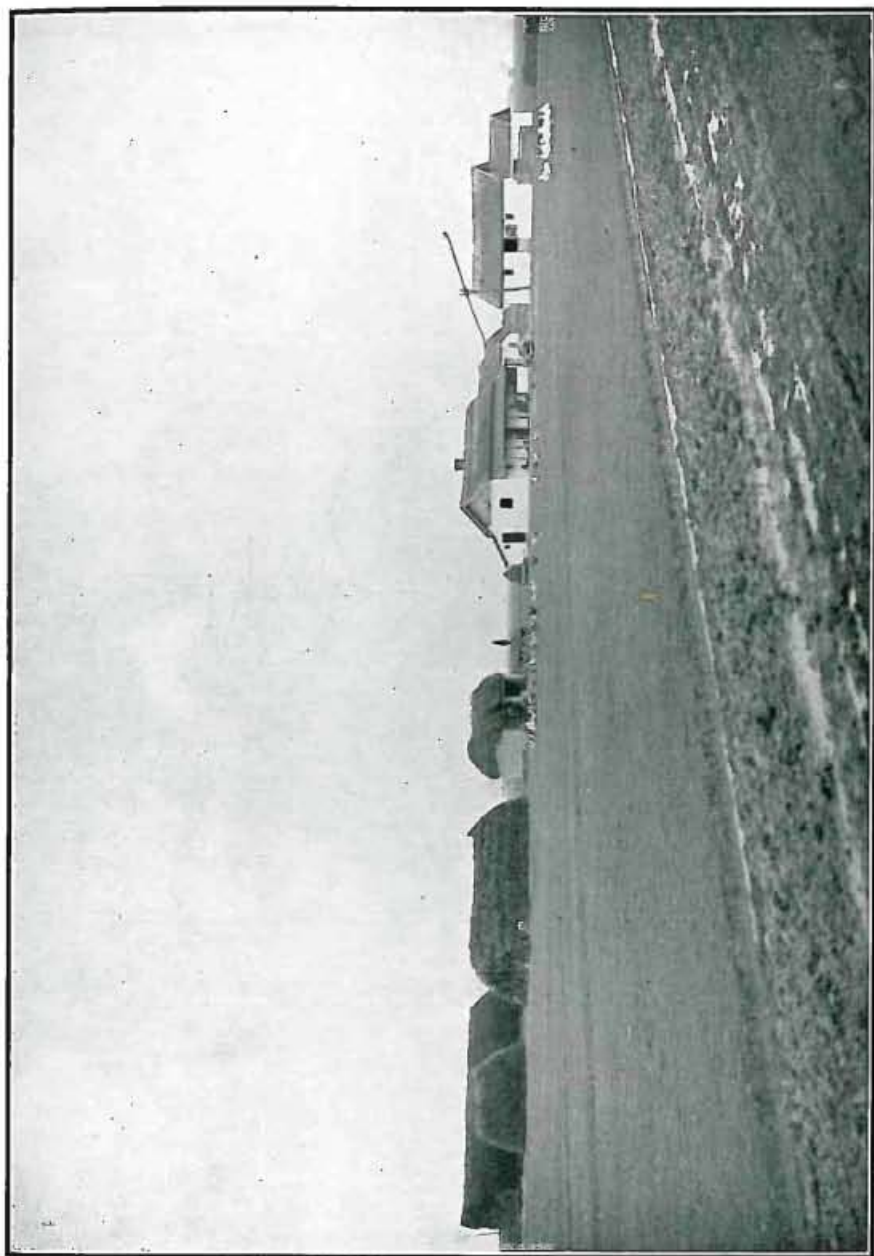
Kívánatos a természet szeretetének kultusza és a természeti alkotások védelme, különösen nálunk és legkivált az Alföldön, ahol pl. az erdők, fasorok és cserje-szegélyek telepítése a mind jobban romló természeti viszonyok megjavításához fűződő fontos közgazdasági érdekeket szolgálná, és ahol pl. még ma is sok száz tanya körül, beláthatatlan messzeségben egy fa vagy cserje sincs, és a nép tüzelőszerűen ma is trágyát használ.¹ (3., 4., 5., 6. és 7. kép.)

¹ Szeged városának a tanyafásítás, a fasorok létesítése és az erdőtelepítés körül elvitázhatatlanul nagy érdemei vannak L. Kaán K.: A Magyar Alföld. Budapest. 1927. 147. old.

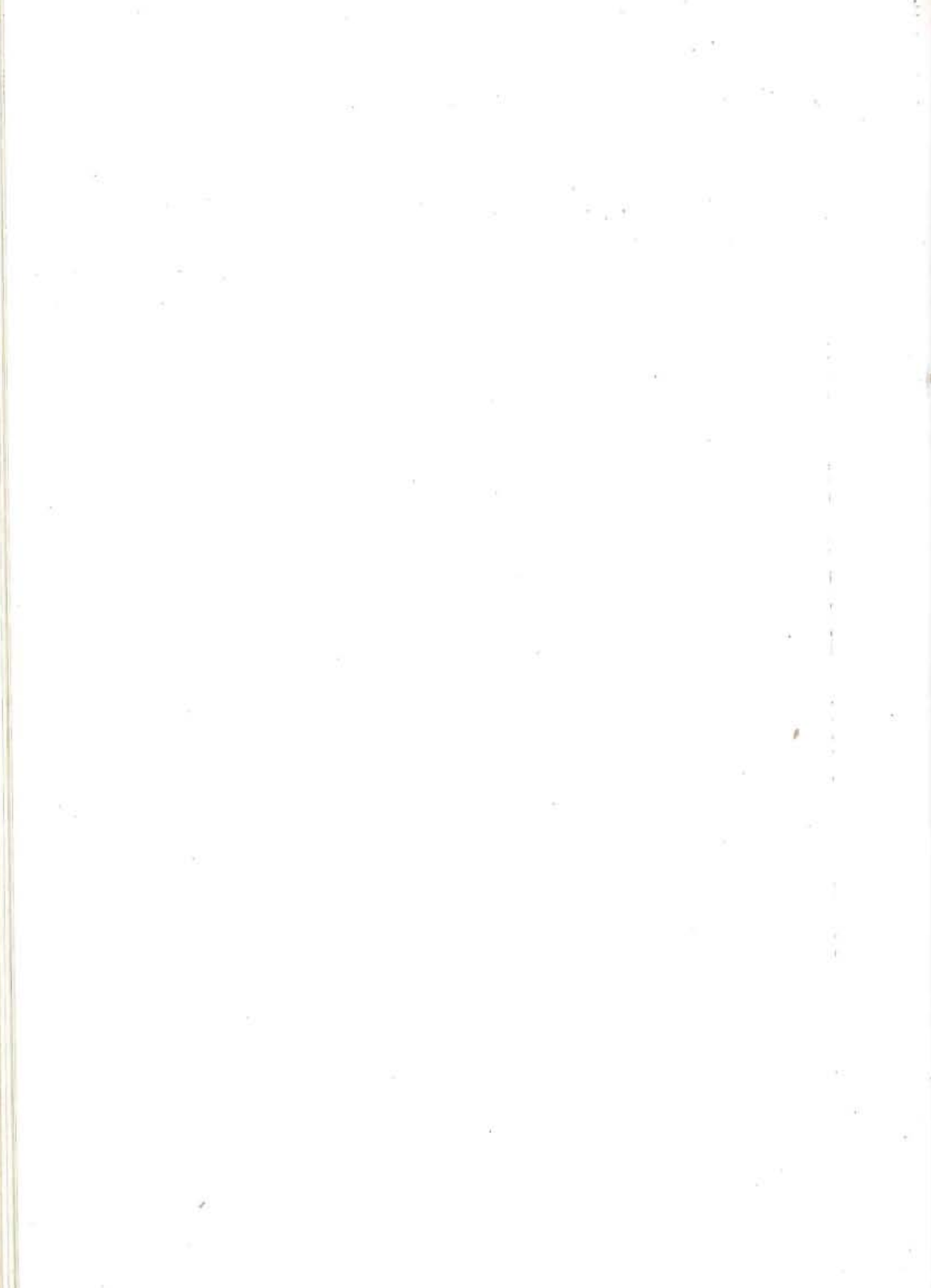
3. KIETLEN, ÉLETTELEN ALFÖLDI TÁJ AZ ÓTÖMÖSI FUTÓHOMOKOS VIDÉKEN.
Minden kultúra és természeti dísz nélkül.

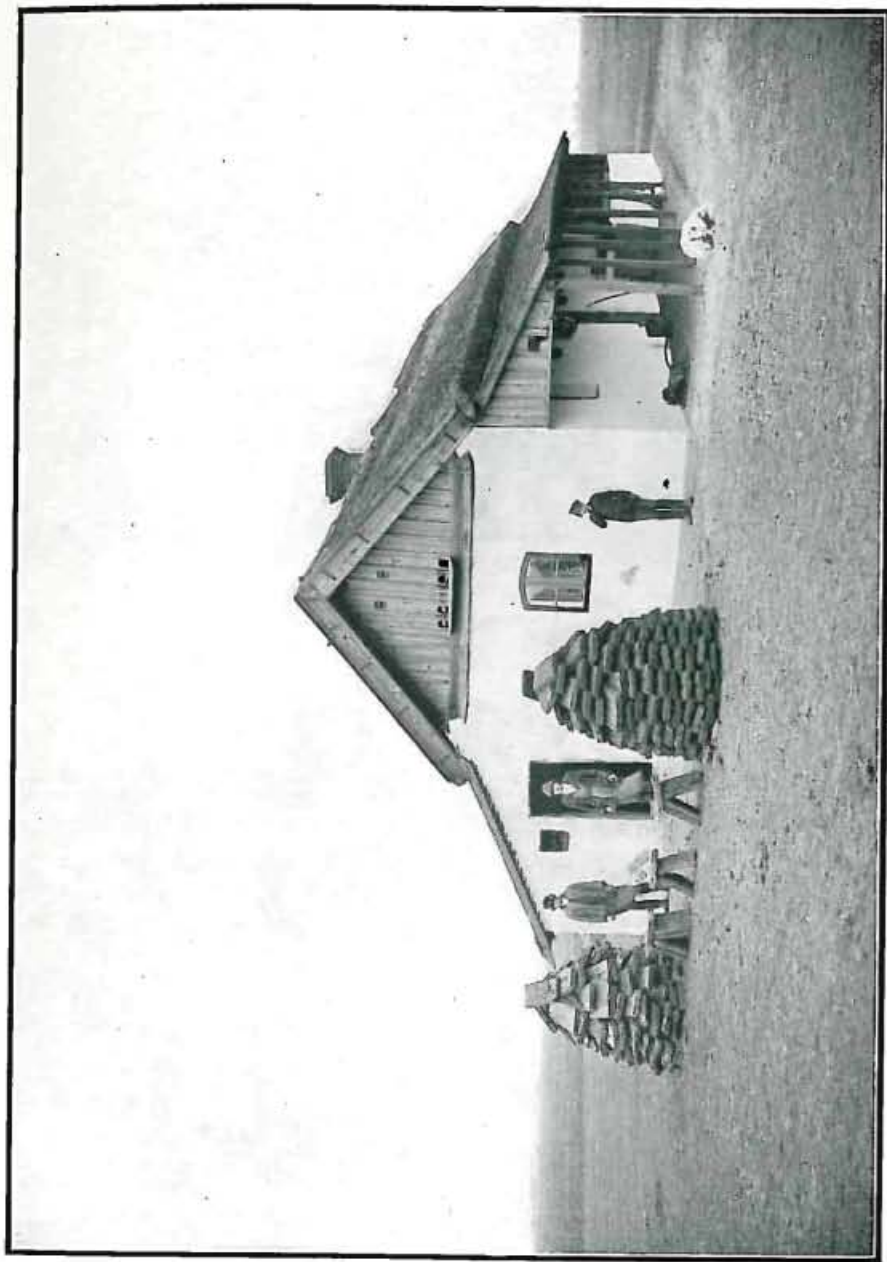
Ambrus Lajos felvétele.

4. ALFÖLDI TANYA ÉS KÖRNYÉKE.

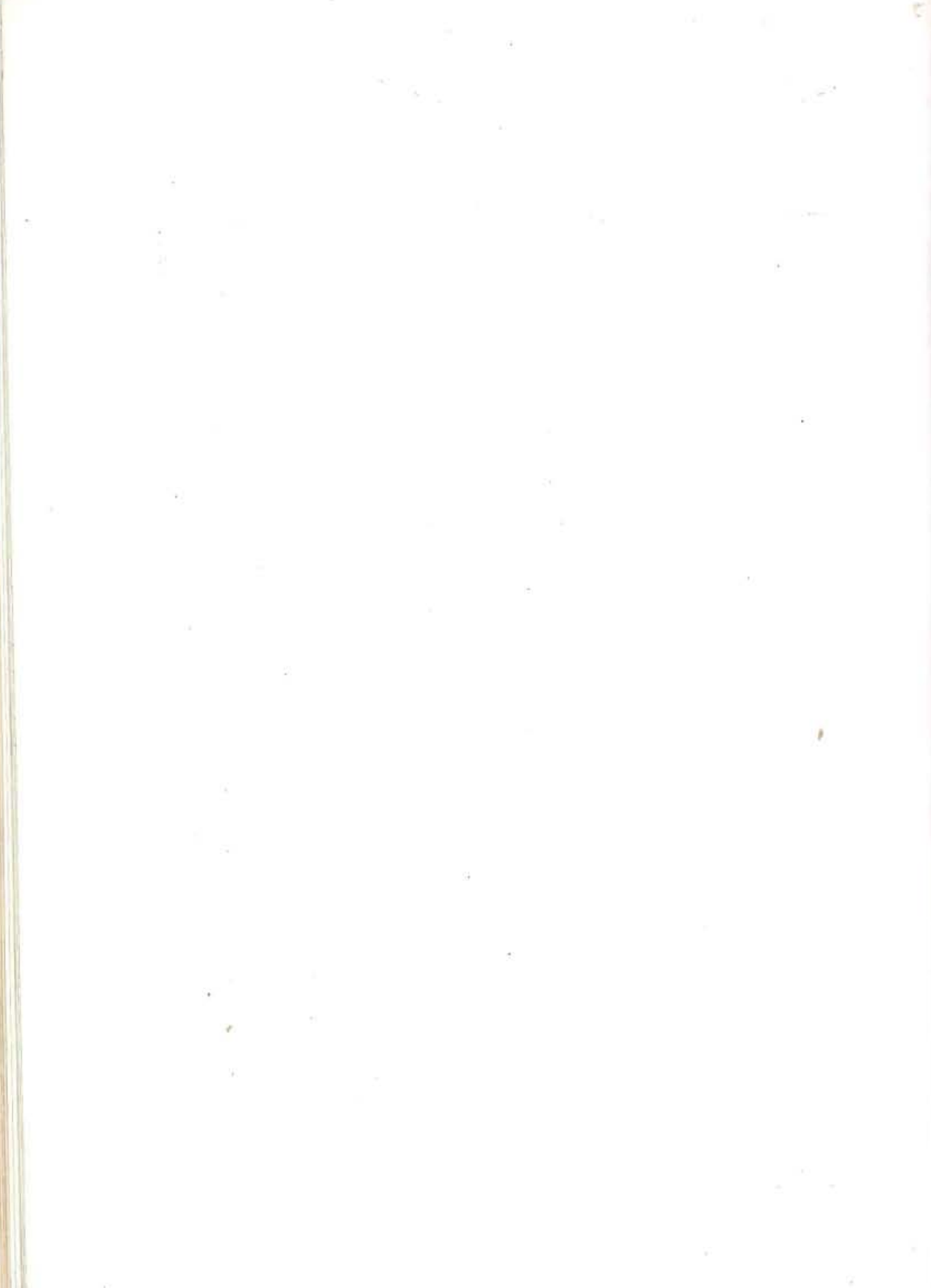
Minden fa és bokor nélküli, a kazalokban tüzelésre is előkészített szalmával, napraforgó- és tengeriszárral. Nagykunság. Ambrus Lajos felvétele.

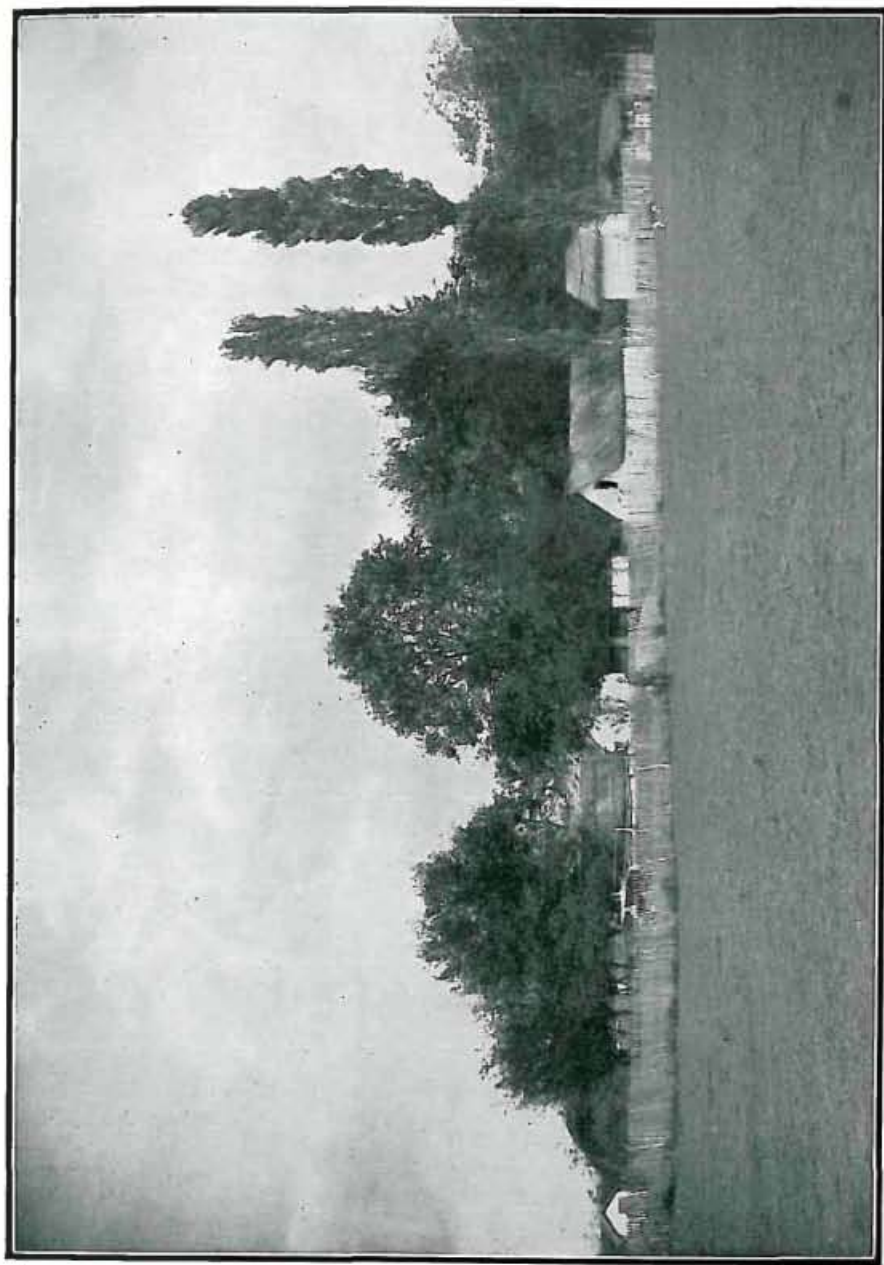

5. ALFÖLDI TANYA MINDEN FA ÉS BOKOR NÉLKÜL, KARCAG VIDÉKÉN.
Előtérben a tüzelőszerként előkészített trágya-téglák.

Ambrus Lajos felvétele.

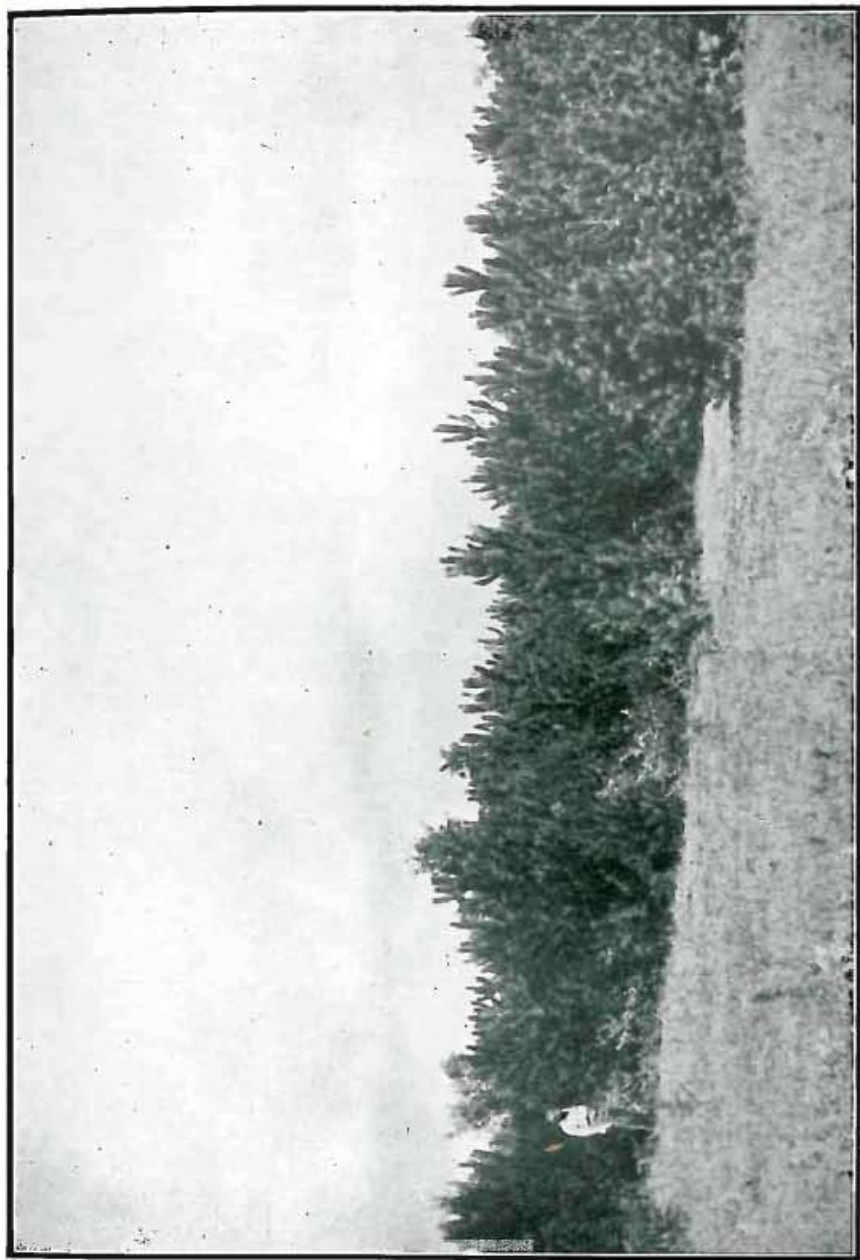

6. EGY ALFÖLDI TANYA FÁS KÖRNYÉKKEL.

A szegedi határban. Szélén gazdasági fásítással. Belül gyümölcsfákkal.

Ambrus Lajos felvétele.

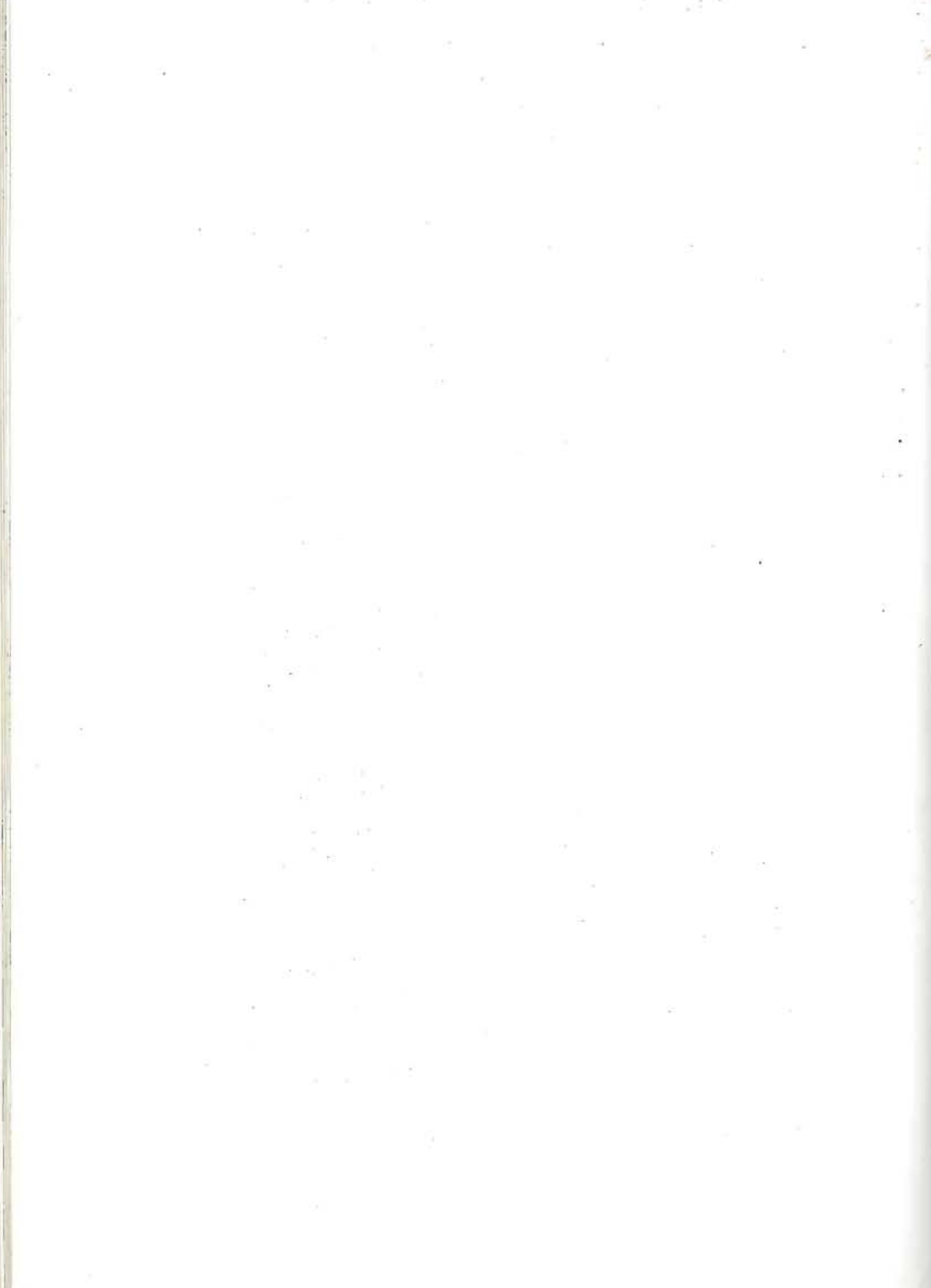

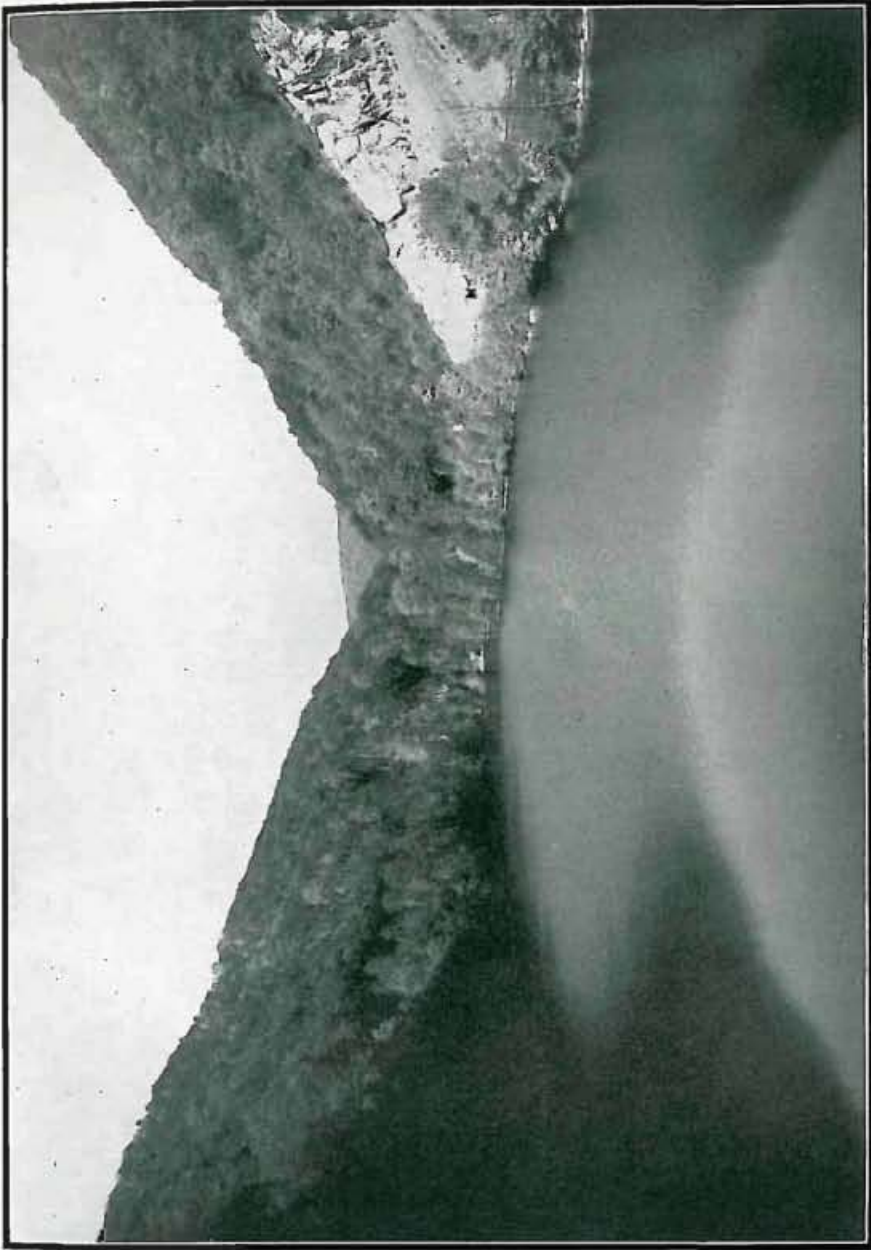
7. SERDÜLŐ FEKETE FENYVES.

(*Pinus nigra.*)

Szeged szab. kir. város silány homokján.)

Ambrus Lajos felvétele.

8. TÁJKÉPRONTÁS KŐFEJTÉSSEL.

A hármói (Illatfűredő) tó szélén a hegyoldalon a diósgyőri állami vasgyárnak a táj képét csúfító kőbányája.

Ambrus Lajos felvétele.

Ahol a mezőgazdasági és kerti művelés, a bab- és paradicsomkarótól a szőlőkarón át a komlópóznáig és a kútostortól a csikó állásfájáig, a baromfi- és sertésól alkotó részeitől a lakó épület szükségletéig, és a tüzelőfáig annyiféle erdei fatermékre és termelvényre van utalva.

Közgazdasági célokat segít elő a természetvédelem és ezzel egy agrár ország érdekeinek javára van azáltal is, ha pl. a selyemtermelés céljait szolgáló eperfákat és epersövényeket, valamint azokat a fafajtákat és virágos növényeket oltalmazza és fogadja gondozásába, amelyek a méheknek nyújtanak táplálékot és így arra hivatottak, hogy a méhészet szükségleteit elégítsék ki. Ugyanilyen célokat támogat, ha a madárvilágot részesíti széleskörű védelemben. Ezzel ugyanis apasztja az erdő és mezőgazdasági művelésre, a gyümölcsstermelésre és kertgazdaságra háruló rovarkárokat. Épp így, ha a húst és szőrmet szolgáltató vadak védelmét követeli, és a rablóvadászat helyett az okszerű vadgazdaság, és egyben a nálunk még sok helyen fejletlen nemes vadászati sport érdekében száll síkra. Hasonlóképpen, ha a természeti tájak szépségeinek védelmével és azok elrontása ellen kifejtett mindenrendű akciójával közvetlenül, vagy közvetve a turisztikához és idegenforgalomhoz fűződő fontos közgazdasági érdekeket segíti elő; stb. Ha tehát gátat vet pl. a Balaton-vidék szépséges bazalt-hegyein a kőfejtéssel végzett azoknak az érzéknélküli rombolásoknak, amelyek azok képét örökre megrontják. Ha megakadályozza az óbudai kedves mészhegyek bányászással történő elcsúfítását. Vagy az olyan kőfejtést, mint amely a hámosi (lillafüredi) tó képét ékteleníti (8. kép). Ha az erdők használatánál ellene van azoknak a szemet és a jó érzést is bántó és a tájkép összhangját is annyira zavaró nyers és terjedelmes tarvágásoknak, amelyeket manapság már jórészt az okszerű erdőgazdaság rendszere is kizár, és amelyek ellen nyugaton már a természetvédelemért annyira lelkesedő társadalom is élesen állást foglal. Ha tiltakozik a közutakmenti fasoroknak „útfenntartás“ vagy egyéb címen végrehajtott olyan kegyetlen és indokolatlan kipusztítása ellen, amilyen egyes dunántúli vármegyékben, de egyebütt is, sőt még a vidéki városokban

is előfordul.¹ Vagy állást foglal idősebb fák olyan érzéktelen és végzetesen káros megcsonkítása ellen, amilyent a parkokban álló és az utakmenti fákon, (9. kép) a székesfővárosban úgy, mint a vidéken² még sajnálatosan ma is alkalmaznak.

Mind olyan célok szolgálata ez, amelyet a nemzet érdekeinek szemszögéből kellően értékelni alig lehet!

A művészet és tudományos tevékenység szolgálatában is jelentős szerep jut a természetvédelemnek.

Bármilyen elvont tárgyú legyen egynémely művészi alkotás és álljon bár ezek egynémelyike ellentétben a természetes iránynyal, — mégis kétségtelen és el nem vitatható, hogy a művészet ma is leginkább a természetből szerzi maradandó értékű, és örökbecsű alkotásai legtöbbjéhez a legértékesebb benyomásokat.

A szép természeti tájak reprodukciói már a fényképfelvételeken is nagy hatásúak (10., 11. és 12. kép), művészi festményekként pedig különösen látványosak és mély benyomást keltők. Ha csak id. Markó Károly, Munkácsi Mihály, Paál László, Székely Bertalan, báró Mednyánszky László, Szinnyi Merse Pál és még sok más kiváló művésznünk mesteri tájképeire utalunk, állításunk nem szorul bővebb bizonyításra!

Ennek a most vázolt körülménynek is betudható azután, hogy a franciák már régóta gondoskodtak egyes festői tájak érintetlen

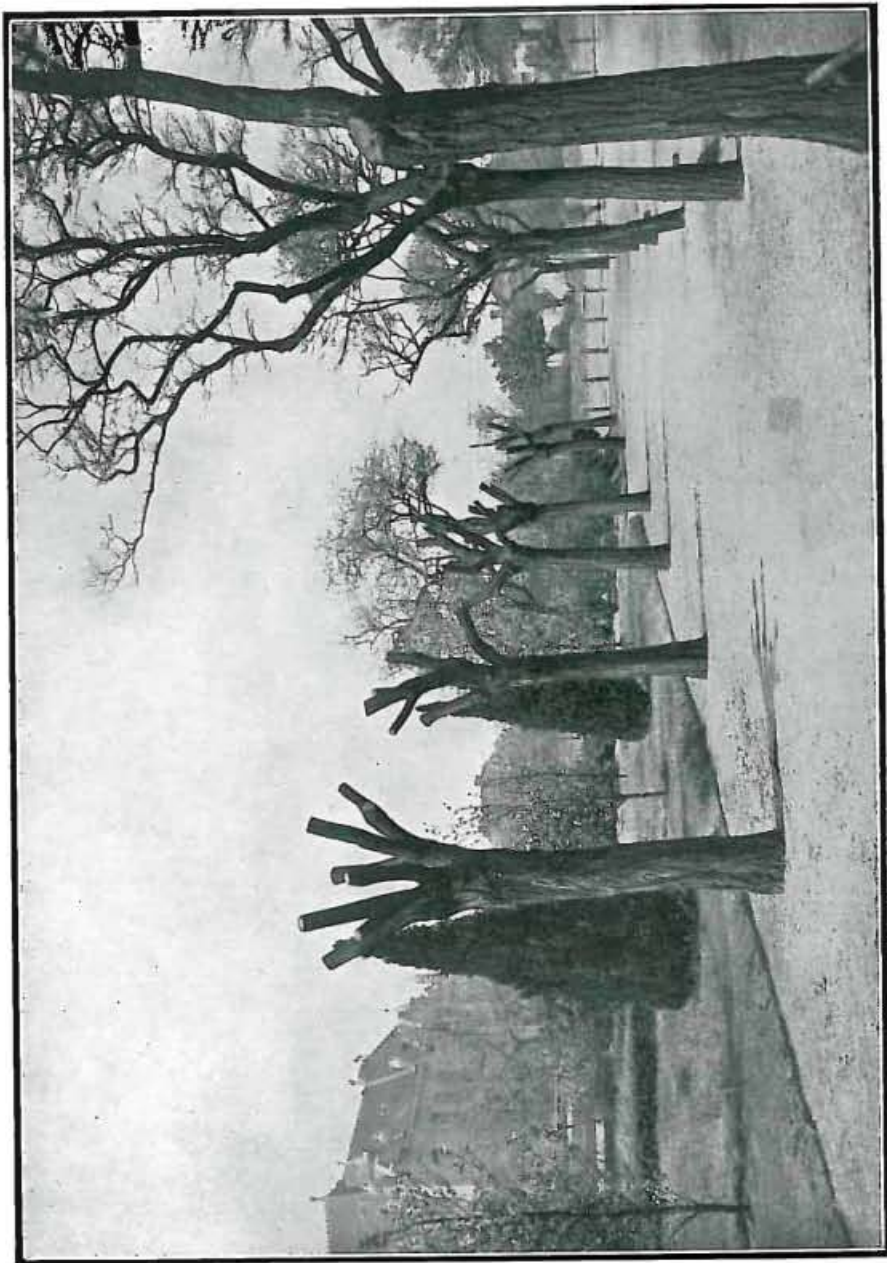
¹ Ezt panasolja a legutóbb megjelent ez a kedves vers is:

Kivágták az akácfákat.

Kivágták az akácfákat	Jaj de pusztá lett a város,
A Nagytacán véges-végig,	Én Istenem, de mivé lett!
Ringó, rengő, zöldleveles	A kivágott akácfákkal
Lombja között akácvirág	De sok régi, kedves emlék
Nem fehérlik.	Semmivé lett!
Nem ülök az árnyékába,	Ültessetek csodafákat,
Mint valaha napsütéses	Még se lesz oly szép, ha nő is
Nyári délbén,	Fel az égig,
Nem hallom a vadgalambot	Mint mikor az akácvirág
Szerelmesen turbékolni	Illatozott a Nagytacán
Sűrűjében.	Véges-végig.

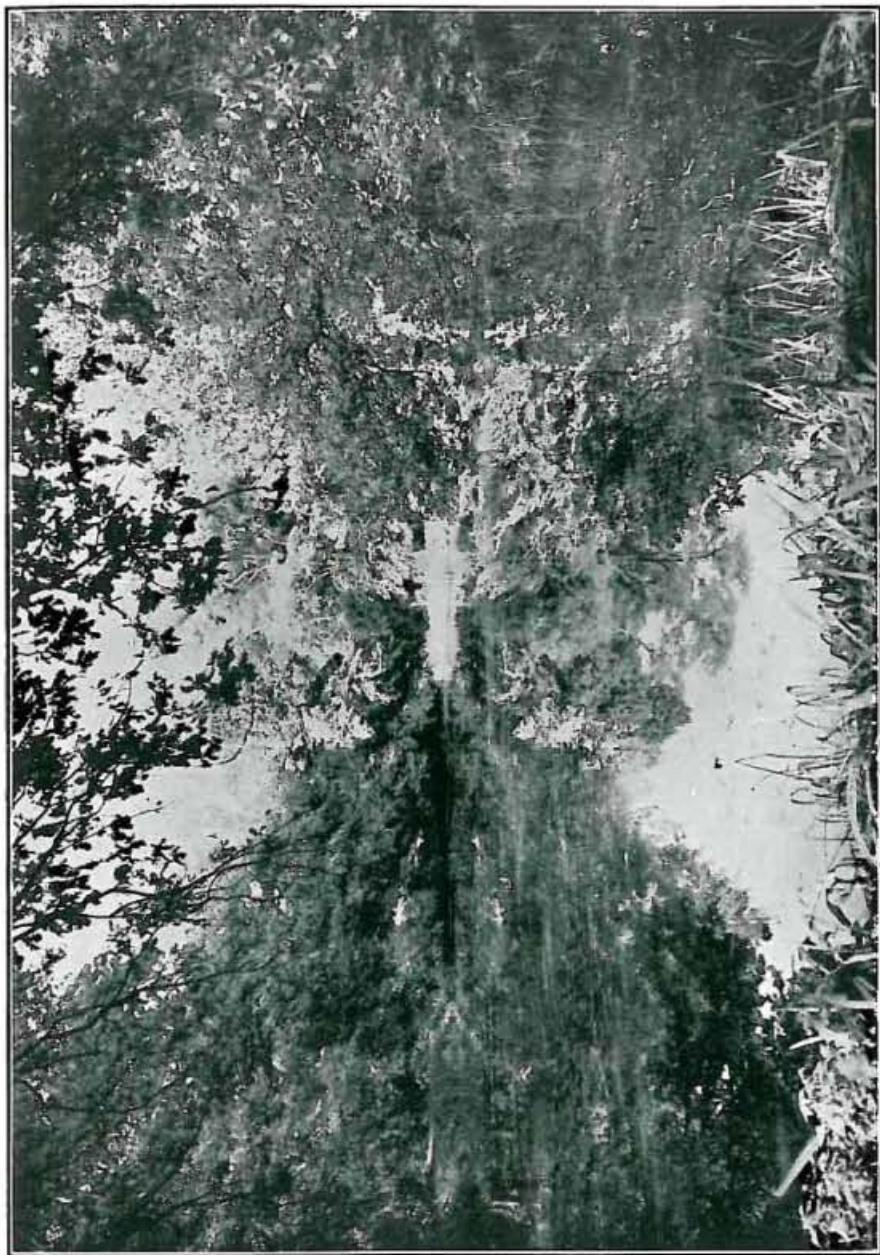
Baja Mihály.

² A balatonföldvári állomás átellenében pl. a vasuti sinekkel párhuzamosan haladó akácfasor törzseit az 1930. év tavaszán állítólag a távírvonal érdekében teljesen megfosztották koronáiktól.

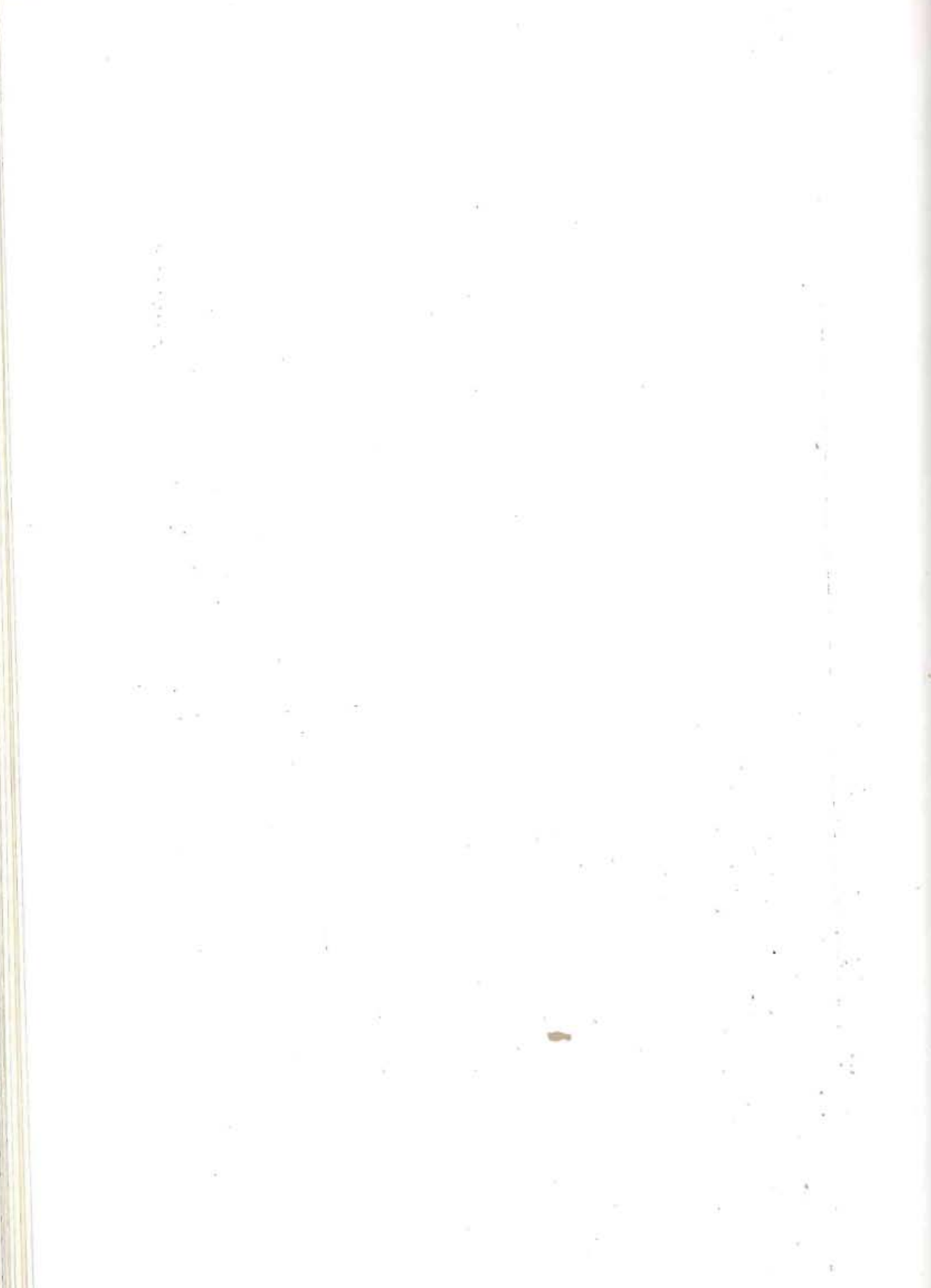
9. MEGCSONKÍTOTT FASOR TÁJKÉPI HATÁSA.
(Budapest. Népliget.)

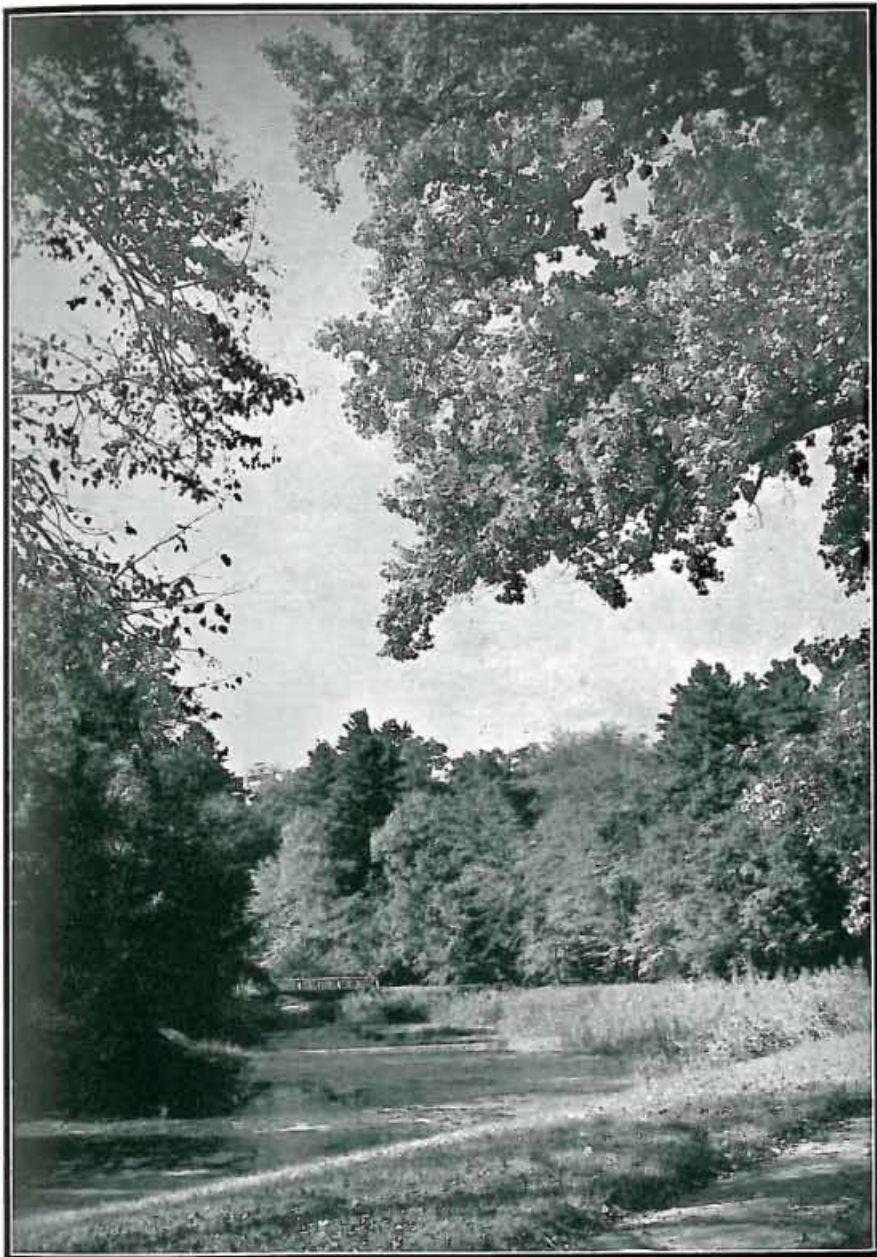
Ambrus Lajos felvétele.

10. FESTŐI TERMÉSZETI KÉP.
Törészet Ferenc bajor kir. herceg sárvári parkjából. (Őszi kép.)

Ambrus Lajos felvétele.

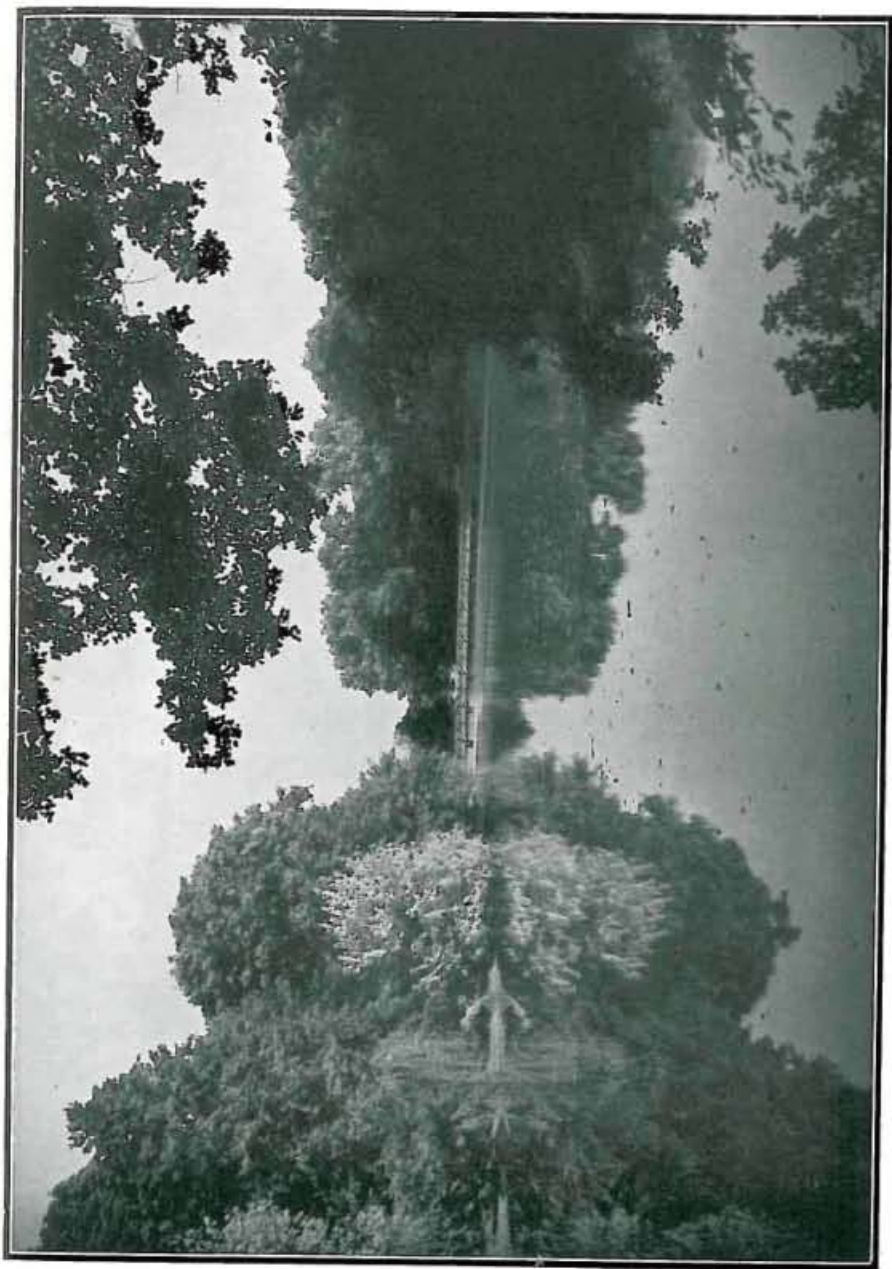

11. TERMÉSZETI TÁJ.

Herceg Batthyány-Strattmann körmeneti kastélya parkjából.

Ambrus Lajos felvétele

12. TERMÉSZETI TÁJ.

Törészet Dréher, Jenő martonvásári kastélya parkjából.
Őszi kép a tóba hullott falevelekkel.

Ambrus Lajos felvétele.

fenntartásáról. Ez a magyarázata másfelől, hogy a német művészek olyan nagy köre szegődött az ottani természetvédelmi szövetséghez és hogy német földön a művészek gárdája olyan lelkes tevékenységet fejt ki a természetvédelem nemes céljainak elősegítése körül.

A tudományos kutatások előmozdításában és egyáltalán a tudomány szolgálatában különösen nagy szerep vár a természetvédelmi tevékenységre. A geológia és biológia körébe vágó természettudományok kutató és egyéb munkájában egyaránt nagy a természetvédelem jelentősége.

Minden kultúrmunkának, a földfelület bármilyen használatának és így a mező- és erdőgazdasági művelés fokozódó belterjeségének terjedésével ugyanis hova-tovább átalakul a föld felülete, ami által a geológiai és biológiai kutatásokra pótolhatatlan veszteségek hárulnak!

A természetvédelem feladata ezért, hogy természeti emlékként őrizze meg pl. a jégkorszak olyan maradványait, amelyek tudományos kutatások tárgyául alkalmasak. Hogy ilyen célok szolgálatában — ahol előfordulnak — megoltalmazza pl. a kiválóbb és jellegzetesebb vándorköveket,¹ morénákat, gletscher csiszolatokat² stb. és főleg, hogy olyanokat őrizzen meg közülök nagyobb számban, melyek a glacialis zónák határait jelölik meg. Nálunk azonban ilyen geológiai reliktumok a csonka hazában nincsenek.

Az idősebb geológiai formációk is ugyanilyen fenntartást érdemelnek. Így a vulkanikus vidékek kutatásával érdekes objektumok juthatnak a természetvédelem oltalmába, melyek egyébként áldozatul esnének a kulturális tevékenységnek; amiként pl. Gyöngyös mellett a Bábakő gejzir-kúpot útkavicsolásra hordták el.³ Tihany néhány gejzir kúpjainak köveit pedig építkezésre használták fel.

A Balaton-vidék vulkanikus hegyekkel tarkált és alább behatóan ismertetett része pl. fölöttébb érdekes anyagot nyújt a tudományos munkának és a természetvédelemnek egyaránt. Ha itt csak a

¹ Wanderblöcke.

² Gletscherschliffe.

³ Dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanár közlése.

balatonvidéki bazalt-hegyek, így Badacsony, Szigliget, Tihany stb. tájképi szépségeinek, vagy akár Tihany 110 gejzirkúpjának, a Badacsony, a Szent-György-hegy látványos bazalt-oszlopainak (13. kép) és a vulkanikus hegyvidék sok-sok egyéb tudományosan érdekes jelenségeinek nagy értékére utalunk, nem szükséges hosszasan indokolnunk, milyen nagy jelentősége van a természetvédelemnek a Balaton-vidék ilyen tárgyú értékei megoltalmazása körül. Hazánk e kedves és látványos részletéről — mint arra később majd bővebben kitérünk — még a külföld neves tudósai is azt állapították meg, hogy Közép-Európa legérdekesebb olyan vulkán vidéke, ahol a táj szépsége épp úgy, mit tudományos jelentősége, egyaránt kiváló.

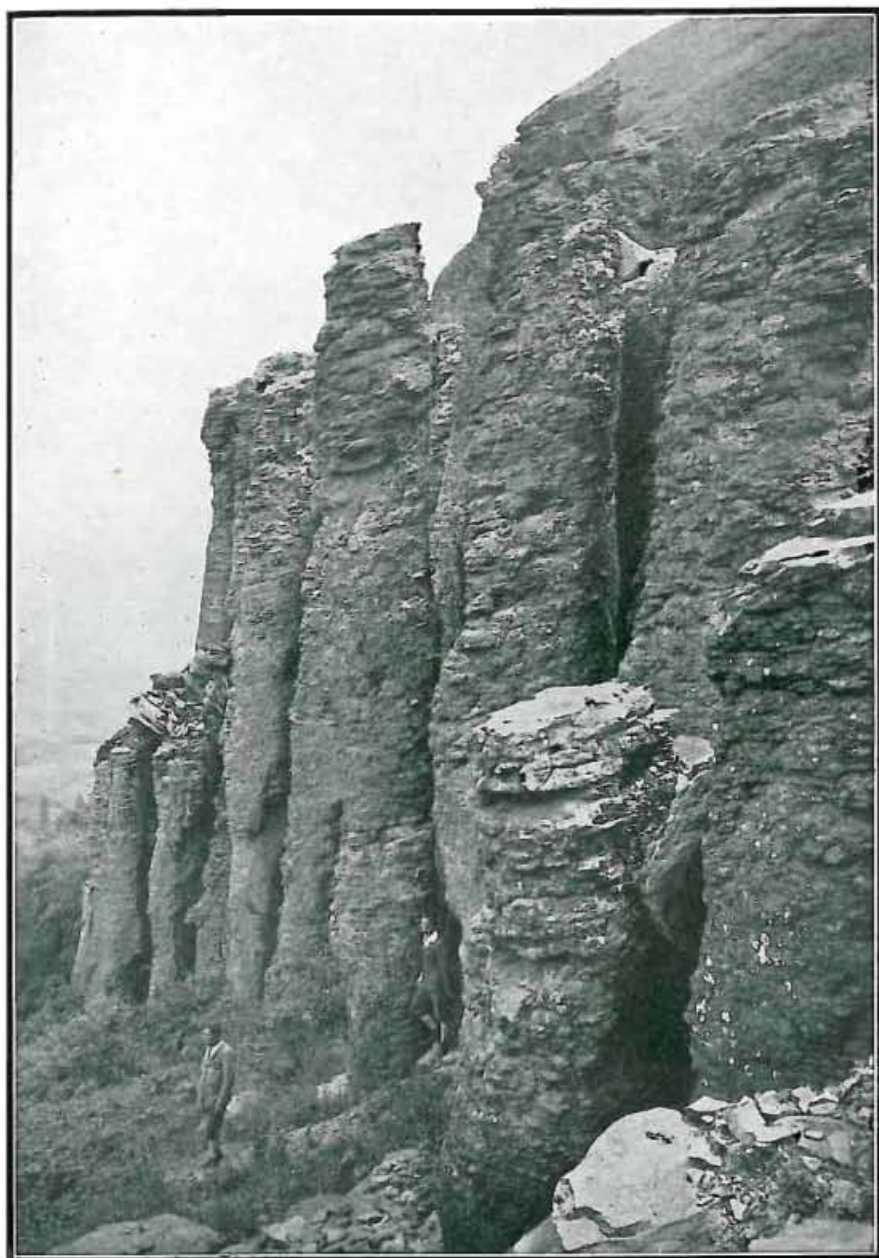
Reá kell mutatnunk arra is, hogy amilyen értékes a tudományára, ha fúró munkálatok révén megismerheti a különféle rétegek egykori elhelyezkedését a föld belsejében, éppen olyan jelentőségteljes ugyancsak a tudomány szempontjából, a föld rétegzettségéből az egy és más helyen még meglévő olyan részleteknek természeti emlékként való fenntartása; mert azokból nem egyet máig már többnyire úgysis megsemmisített az erózió.

De nemcsak a történelmi geológia multjából, hanem a földnek erőművi külső hatások folytán bekövetkezett alakulásaiból, az építő és romboló erők abból a munkájából is kívánatos természeti emlékek fenntartása, melyek a föld képét átalakítják, s a tudományos vizsgálatokra érdemesek. Kívánatos tehát fenntartanunk olyan sziklaalakulatokat és kőbörcöket, amelyeket a tudomány a „tanuhegyek“-nek nevez és amilyen a solymári völgyben a Jenői torony, vagy a Farkas völgyben az Ördög-orom.¹

Fölöttébb fontos és jelentőségteljes ezenkívül a barlangok védelme, a barlangkutatásnak és a barlangismének, mint újabban nagy lendületnek indult tudományágnak szolgálatában és azoknak a tudományos eredményeknek a biztosítása érdekében, amelyeket az idevágó kutatásoktól, úgy a föld belsejében bekövetkezett alakulások történetére, mint az ember őstörténetére vonatkozólag nyújthatnak.

Fontos tehát a barlangkutatás a tudomány szolgálata mellett

¹ Dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanár közlése.

13. A SZENTGYÖRGYHEGY BAZALTOSZLOPAI.

Ambrus Lajos felvétele.

az ország természeti kincseinek gyarapítása céljából és fontos az idegenforgalom fokozása érdekében is, amint szükséges a meglévő barlangok szigorú védelme az ország természeti értékeinek megóvása végett.

A barlangok idegenforgalmi jelentőségét a világháború után különösen az osztrákok fedezték fel. Ausztriában a világháború óta megkezdett nagyszabású barlangkutató munkák egészen rendkívüli eredménnyel jártak. A Rieseneiswelt, a Rieseneishöhle, a Mammothöhle és egyéb óriási méretű barlangok felfedezésével, Ausztria barlangok dolgában vezet és világnevezetességre tett szert. A barlangtan előadására pedig a bécsi egyetemen 1929-ben külön tanácsot is szerveztek.¹

Hazánk kegyetlen megcsonkítása folytán közismeretűen egész hegyvidékünket, és vele természeti kincseink legjavát rabolták el tőlünk. A Kárpátvidéknek és a Királyhágó környékének elcsatolásával többek között sok barlangját is elvesztette az ország; mégis javarészt Budapest vidéke, a Bükk- és Mátrahegység, a Vértes és Mecsek megmaradt barlangjai, sziklaüregei stb. azok, amelyek a barlangkutató fáradhatatlan úttörőinek munkássága folytán manapság már a nemzetközi tudomány érdeklődését is nagymértékben felköltötték.

Az utolsó évtizedekben nálunk Herman Ottó kezdeményezésére megindult sikeres barlangkutató munkának meglepő és nagy jelentőségű eseményei a tudomány szemszögéből azért is elsőrendű fontosságúak, mert több oldalú lehetőséget, és módot nyújtottak az őskori kultúra megnyilvánulásainak és kialakulásainak megismerésére.

Az eddig tudományosan felkutatott barlangjaink közül pl. a Szeleta-barlangban, a Herman Ottó-barlangban, stb. talált különféle és jellegzetes leletek között előkerültek az ősembernek a szőlőre kultúrába tartozó kezdetlegesebb típusú kőszerszámai, míg ezekkel összefüggő sorozatként a Jankovich-barlangban, a Puska-

¹ Ausztriában a barlangok ügyeit külön országos bizottság irányítja. A barlangok ügyeinek ott a földművelésügyi minisztériumban külön szakértő előadója van. A barlangok tudományos kutatását az osztrák barlangtani intézet végzi.

Dr. Kadic Ottokár: A balaton-vidéki barlangok idegenforgalmi jelentőségéről. Balaton c. folyóirat. 1930.

porosi kőfülkében és néhány más barlangban megtalálták a fejlettebb típushoz tartozó, de ugyancsak a szolütrei kultúra bélyegét magán viselő kőszközőket.

Ezek a leletek és az a körülmény, hogy Európa más részein ilyen kezdetleges, szolütrei, kőszközőket eddig nem találtak, arra a megállapításra vezetnek, hogy a szolütrei kultúrának talán egész Európára, de kétségkívül annak keleti és délkeleti részére Magyarország volt a bölcsője.

És habár az ősember csontmaradványai tekintetében az eddigi kutatások még nem is jártak hasonló nagy sikerrel, mégis pl. a Balla-barlangban talált gyermekkoponya, és a csontváz egyéb részletei e tekintetben is jelentőségteljesek.

Tudományosan érdekesek az őskori ember idejéből talált állati csontmaradványok is, amelyekből kétségtelenül megállapítható, hogy hazánk földjén a diluvium folyamán többször és jelentékeny mértékben megváltozott az állatvilág képe.¹

Érdekesek az alsóbbrendű állatokra nézve folyt vizsgálatok eredményei; így többek között a barlangi faunáról közreadott ismertetések és egyebek.

A csonkaország barlangjai közül egynémelyik, mint természeti látványosság is jelentős nemzeti érték, minden idők megbecsülésére és oltalmazására érdemes természeti alkotás.

Legfőképpen az Aggteleki balang ilyen, a látványos cseppkőalakulataival; de ilyen az abaligeti barlang is a Mecsekhegységben, ilyen a pálvölgyi barlang Budapest határában stb.

Tudományos szempontból nem érdektelen a jelenben történő geológiai változások megfigyelése, mert ezekből a mult és régmult idők alakulásaira is következtetéseket vonhatunk. Ilyen pl. a tengerparti eróziókon kívül ott a fövenyhalmok, az ú. n. dűnék fejlődése és ilyen a lápok képződése, valamint az utóbbiakon megfigyelhető organogén rétegek kialakulása stb.

¹ A jégkorszak előtt őselefántok, orszarvúak, antilopok, vadlovak, majmok stb. éltek hazánk földjén, míg a jégkorszak elkövetkeztével hazánk belseje is, melyet nem ért az örök hó és jégár, olyan hűvös lett, hogy rénszarvasok, pézsmatulkok, sarkí rókák, havasi nyulak, barlangi medvék; ezenkívül hódfajok és más, ma Európának csak északi részein honos madárfajok tanyája lett. (Dr. Gaál István: A magyar barlangkutatás és jelentősége. A Természet XXV. évf. 1929. XI. 1—15. 203—206. old.)

Bennünket e tekintetben az alföldi homokbuckák képződése, a szikesek kialakulása, de sőt tőzeg-lápjaink is kétségkívül érdekelhetnek annyira, hogy azok egyes részeinek a tudományos kutatás céljaira való érintetlen fenntartását mindenképpen nemzeti kötelességnek tekintsük.

Amiként a többek között pl. a dán kormány megszerezte és változatlan fenntartásra gondjaiba fogadta a Raabjaerg Mile nevű vándordűnét,¹ vagy ahogy a németek, angolok, a hollandok, finnek és úgyszólván majd minden nyugati állam népe gondoskodott tőzeg-lápok és más hasonló ilyen természeti alakulások érintetlen fenntartásáról, — gondoskodnunk kell nekünk is, hogy a nálunk előforduló ilyenféle formációkból egy-egy jellegzetes részt fenntartsunk.

A természettudományi kutatások újabban a növényfiziológia terén is olyan irányban haladnak, mely a laboratoriumi pontos és beható vizsgálatok eredményeit a természetben megnyilvánuló nagyon komplikált adottságokkal igyekszik egybevetni. Már magában ez a körülmény is igazolhatja a tudományos körök azt a törekvését, mellyel az ilyen célra kiválasztott bizonyos helyeken a növényélet zavartalan fenntartását követelik.

Még nagyobb mértékben kívánja meg ezt a növényformációk biológiájának újabban mind nagyobb mértékben előtérbe kerülő olyan vizsgálata, mely a növényszövetkezetek mennyiségi és minőségi összetételét, azok eredeti mivoltában megállapítani és megvizsgálni igyekszik. E tekintetben utalhatunk pl. arra a tudományos kutató tevékenységre, amelyet zürichi professzorok a svájci nemzeti park ily értelmű vizsgálatával kifejtének, amelyet más tudósok egyebütt is és elég sok helyen és amelyet hazai tudósaink nálunk olyan értékes eredményekkel végeznek. Ezekről különben az alábbi fejezetekben még részletesen megemlékezünk.

Fontos ilyen célok szolgálatában a lúpformációk, a steppe-szigetek, a sziklavegetációk, az őserdőrésztetek oltalmazása és rezervációkként való gondos és tartós fenntartása a tudományos kutatások szolgálatában.

¹ A. Mentz: Naturfredning saerlig i Danmark. 1909.

Fontos pl. nálunk többek között az alföldi homoki és a szikes flóra egy-két tipikus részletének érintetlen fenntartása; és pedig külön a Duna-Tisza-közén és külön a Tiszántúlon.¹

Fontos a lápi flórák jellegzetes változatait magukban rejtő rezervációk biztosítása.

Ha itt a bátorligeti ős lápon végzett kutatások eredményei közül csak arra a megállapításra utalunk, amely szerint ott az egykori szubarktikus növény- és állatvilág maradvány-részei élnek, és hogy ez az ősláp különösképpen a hegységek és puszták legváltozatosabb növényvilágát rejtí magában,² — vagy utalunk pl. a tudományos vizsgálatok azokra az eredményeire, amelyek a Nyírség flóráját illetőleg³ a Debrecen város birtokához tartozó nyírlápokra vonatkozólag stb. kerültek nyilvánosságra,⁴ — máris elég bizonyítékot szolgáltatunk azokra a nagy értékekre, melyek okvetlenül megkövetelik, hogy ezekből a jellegzeteseket a tudományos kutatások céljára minden időnkön át érintetlenül fenntartsuk.

Utalunk még e helyütt a sok közül, a mélylápok különböző rétegeinek tudományosan annyira érdekes hímpor-vizsgálataira, melyek a régi növényiszövetkezetek összetételére nézve nyújtanak igen fontos útbaigazítást, és vezetnek kétségbe nem vonható és nagyon érdekes megállapításokra.

Mindezek után pedig utalunk dr. Schönichen professzornak az eddig leírtaknál is szem előtt tartott fejtegetéseiben⁵ kifejezésre jutó és vele a német tudományos körök felfogásait is visszatükröző arra a megállapítására, hogy hite szerint az állam, esetleg

¹ Boros Ádám: A Nyírség flórája és növényföldrajza. Matematikai és természettudományi értesítő. A Magyar Tudományos Akadémia III. osztályának folyóirata. Bpest, 1929. 48—53. old.

² Dr. Tuzson János: Képek a Magyar Alföld növényvilágából. Természettudományi Közlöny 1914. évi 8. sz. 347. old. és dr. Lengyel Géza: Botanikai kirándulás a nyírbátori Bátorligetbe. Magyar Botanikai Lapok 1915. 226. old.

³ Boros Ádám i. m.

⁴ Dr. Tuzson János: A Magyar Alföld növényföldrajzi tagolódása. Matem. és Természettudományi Értesítő. M. Tud. Akadémia III. oszt. folyóirata 1915. 173. old.

Rapaics Rajmund dr.: A debreceni homokterület növényzeti viszonyai. Erdészeti kísérletek 1916. 125. old.

⁵ Dr. Schönichen: Die Bedeutung des Naturschutzes für Naturwissenschaftliche Forschung. Berlin. 1926.

egyes magánosok részéről eszközölt ilyen rezervációk biztosításánál felmerülő kiadások (megvásárlás, őrzés stb.) és az ilyen területek értékének elmaradó hasznai a tudományos kutatások révén megállapítandó törvényszerűségeknek azokban a tanulságaiban fognak közvetett formában előbb, vagy utóbb kétségtelenül megterülni, amelyeket a formációk biológiája az östenyészet helyükön megvizsgált növényoszövetkezetek köréből több-kevesebb érvénnyel a mai kultúrformációkra is előreláthatólag meg fog állapítani. Találón utal pedig itt Schönichen a német erdészettudományi körök részéről az „örök erdő” típusának újabban szőnyegre hozott és igen élénken vitatott kérdésére, mint olyan irányzat érvényesítését célzó törekvésre, mely az erdők nevelésénél és használatánál azoknak az ősi, a természetes formához hasonló kialakítását célozza; tehát használatuk mellett is azoknak a lehetőségig ilyen formában való fenntartását kívánja meg.¹ Ennek az irányelvnek beható tudományos tanulmányozásához pedig őserdőrészetek fenntartása elkerülhetetlenül kívánatos és fölöttébb szükséges.

Éppen ilyen kívánatos és a tudomány érdekében szükséges, hogy különösen egyes olyan növényfajok oltalmát is gondjaiba fogadja a természetvédelem, amelyek az ország területén, főleg pedig földrajzi elterjedésük határán fordulnak elő. Az ilyen irányú természetvédelmi tevékenység esetében azonban egyes fajoknál beható elbírálás tárgyául kell tenni ezek elterjedésének fiziológiai és ökológiai feltételeit is.

Egyes adventív növényfajok jelenlétével és elterjedésével is kívánatos a természetvédelemnek foglalkoznia. Ilyen például az északamerikai Kálmiának a hannoveri fel-lápkóban (Hochmoore) máig fel nem derített alapon való jelenléte.

Tudományosan érdekes másfelől a nálunk pl. Szabolcs megyében a jégkorszak végén, a jégárak visszahúzódása után történt kialakulással visszamaradt egyes alpesi növények ilyen ősi jelenléte és a nyírségi lápok flórájában talált az a meglepő jelenség,

¹ Ehhez az irányhoz közeledik bizonyos átmeneti formában a jelen munka szerzője „Erdészeti problémák és azok megoldása” címen megjelent (Budapest) tanulmányának „Szálaló vágásos haszonfa gazdaság” című fejezetébe foglalt fejtegetés is.

hogy ott olyan lápnövények is szerepelnek, amelyek a Kárpátokban hiányoznak.¹

Ilyen esetekben az volna ugyan kívánatos, hogy az efféle területeket, ahol növényföldrajzi tekintetben ilyen érdekes jelenségek előfordulnak, a természetvédelem teljes egészükben és érintetlen mivoltukban igyekezzék fenntartani; mégis lesznek esetek, amikor az ilyen törekvés azzal is megelégedni kénytelen, ha csak egyes részeket is kivonhat olyan mértékig a gazdasági művelés alól, hogy azokon az ilyen növényformációk jellege érintetlenül fennmarad!

A botanikai tudomány szolgálatában egyes ritkább növényfajok fenntartása akkor is a természetvédelem feladata, ha azoknak a növényföldrajzi probléma kérdésében nincs is nagyobb jelentőségük. Fenntartásuk mellett azonban az is kívánatos, hogy a természetvédelem szolgálata példányszámukat hosszabb időn át nyilvántartsa és ritkaságuknak, valamint apadásuknak okát kikutatni igyekezzék.

Igy például a Budapest melletti Szentendrén, a Pismán-hegy keleti lejtőjén a *Rosa Sancti-Andraeae*-ből már a háború előtt is csak 7 tő volt,² amikor lelőhelye közelében villát emeltek, s azt a részt, ahol a ritkafajú vadrózsatők állottak, a villához bekerítették. Bár közbenjártak azok védelme érdekében, alig hisszük, hogy ez a vadonélő különlegesség a megművelt helyen kellő oltalomban részesült.

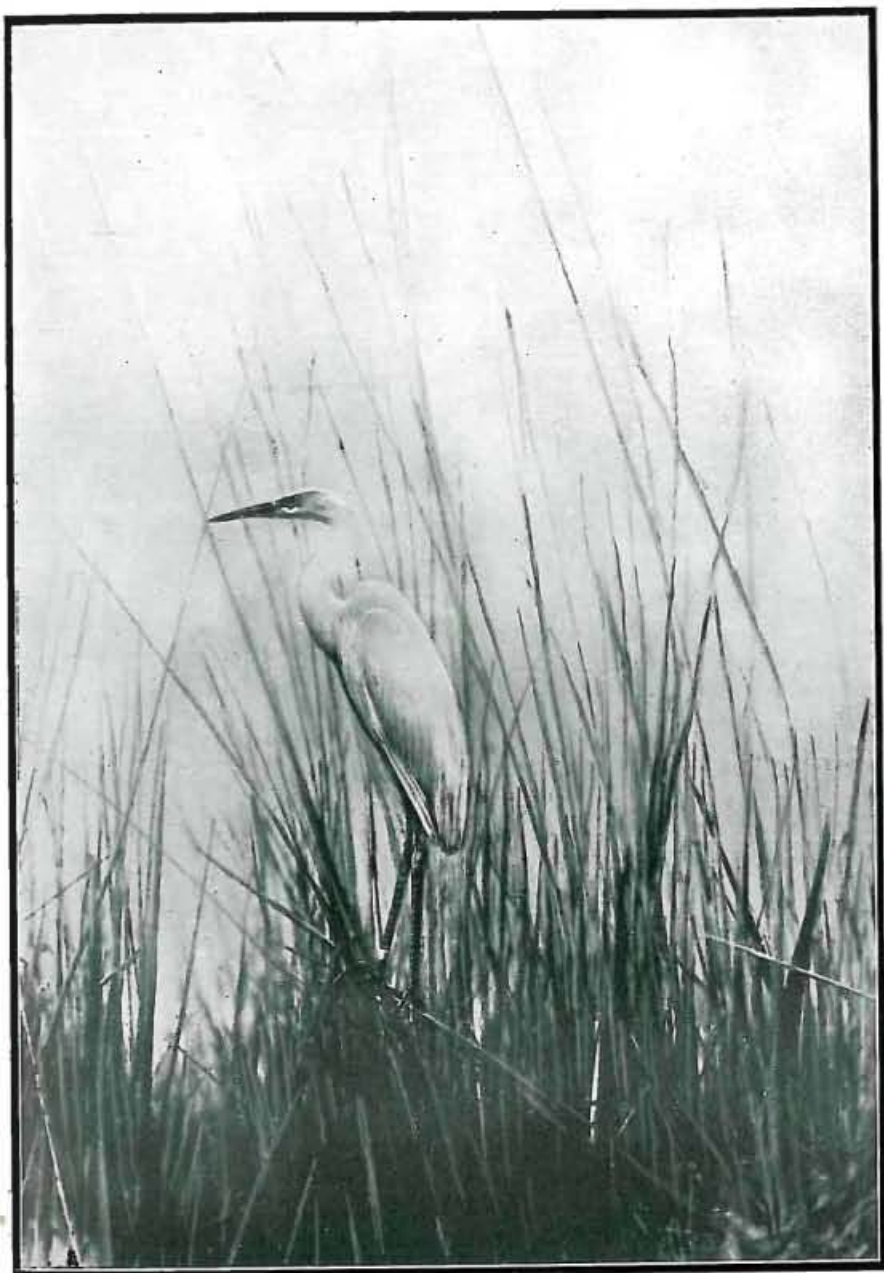
Nem hagyható természetesen figyelmen kívül, hogy meddő az egyes ritkább növényfajok védelme érdekében tett minden intézkedés, ha mesterséges, vagy természetes behatások folytán a termőhelyi viszonyokkal a formációk jellege is megváltozik.

Ujabbán mind gyakrabban nyilvánul meg az a törekvés, hogy az életközösségek fogalmát a zoológia terén is érvényesítsék, és az állattani tudományban is megteremtsék a formációk biológiájának egy olyan fajtáját, mely azonos a növényformációk biológiájával.

Az entomologusok részéről ilyen értelemben megkezdett kuta-

¹ Dr. Boros Adám i. m. 52. old.

² Dr. Degen Árpádnak a természeti emlékek védelme ügyében még Darányi Ignác dr. földmivelésügyi miniszterhez 1909-ben tett előterjesztéséből.

14. FIATAL NEMES KÓCSAG.

(*Egretta alba.*)

Repülőképes meggyűrűzött példány.
Kisbajaton. Alsó-Diás.

Warga Kálmán felvétele

tások munkájától bizonyára fontos eredmények várhatók, amelyek révén majd a természetvédelemre is kétségtelenül jelentős feladatok hárulnak, mert a zoológiai tudománynak ez az ága is bizonyára egyes területek érintetlen fenntartását fogja megkívánni nálunk is.

Az állatközösségek közül különösen a madárkolóniák azok, amelyek a változó körülmények folytán leginkább igénylik a védelmet.

A belvízrendezésekkel lecsapolásra kerülő vízállásokban a folyószabályozásokkal szárazzá tett vízállásos helyeken elkövetkező változások az Alföldön nagymértékben megzavarják az ott addig volt növényzövetkezeteken kívül a vízi madarak életét is, és megapasztják, vagy egészen megsemmisítik azok boldogulásának feltételeit. Így például a „Dunavölgyi Lecsapoló- és Öntöző Társulat“ munkája a kiskúnsági ősturjánok és mocsárszemek érdekes növényvilágán kívül azok madárvilágának az ottmaradását is lehetetlenné tette, feltéve, hogy mindennek érdekében — ha ugyan még mód van erre — az utolsó órában valami történik. A Kis-Balaton lecsapolásával a madár közösségek egyik elsőrendű tanyája tűnnék el és eltűnnék vele a nemes kócsag (14. kép) legkiválóbb tenyésző helye, ha törvényes intézkedések még mielőbb és még idejében nem gondoskodnak egy alkalmas részletnek érintetlen fenntartásáról!

Amint a botanikában, úgy a zoológia terén is a biogeografiai kutatások a természetvédelemmel közös tevékenységet folytatnak.

Igy a természetvédelmi tevékenység útján egyes állatfajok előfordulása, azok gyakorisága, vagy gyér volta tekintetében végzett statisztikai felvételek, egybeállítások és megállapítások nem egy figyelemre érdemes ténykörülményt hoztak napfényre. Az ilyen megállapítások azután főleg akkor nyernek értékben, ha a vizsgálatokat időközönként megismétlik, és ha az esetleg megállapított időközi változások okait is felderíteni igyekeznek.

Egyes, pusztuló állatfajok védelme is nagy javára van a zoológiai kutatásoknak.

Igy ha pl. arról gondoskodunk, hogy pl. a hód, a bölény ki ne pusztuljon, ezzel anyagot biztosítunk a zoológiai tudomány részére esetleges anatómiai, fiziológiai, fejlődéstörténelmi és szisztematikai

kutatásokhoz is. Ennek a körülménynek a megállapításával azután nem szükséges már e helyütt is tovább indokolnunk vitéz Horthy Miklós kormányzó úrnak azt a bölcs intézkedését, amellyel a kihalóban lévő európai bölénynek a fővárosi állatkertben volt példányai részére a visegrádi erdőben biztosított az életfeltételeiknek megfelelőbb és fennmaradásukra, valamint szaporodásukra is alkalmasabb helyet. (15. kép.)

Ha azután a természetvédelem oltalmazásába fogadott területeken és természeti emlékeken végzett biológiai és geológiai vizsgálatokat megfelelő nézőpontokból összefoglaljuk, nélkülözhetetlen anyagot nyerünk a hazai föld tudományos ismeretéhez.¹

Különösen fontos kelléke a hazai föld ismeretének, hogy tudjuk, milyen volt annak az ősi képe, és milyen átalakulásokon ment az keresztül az emberi tevékenység révén.

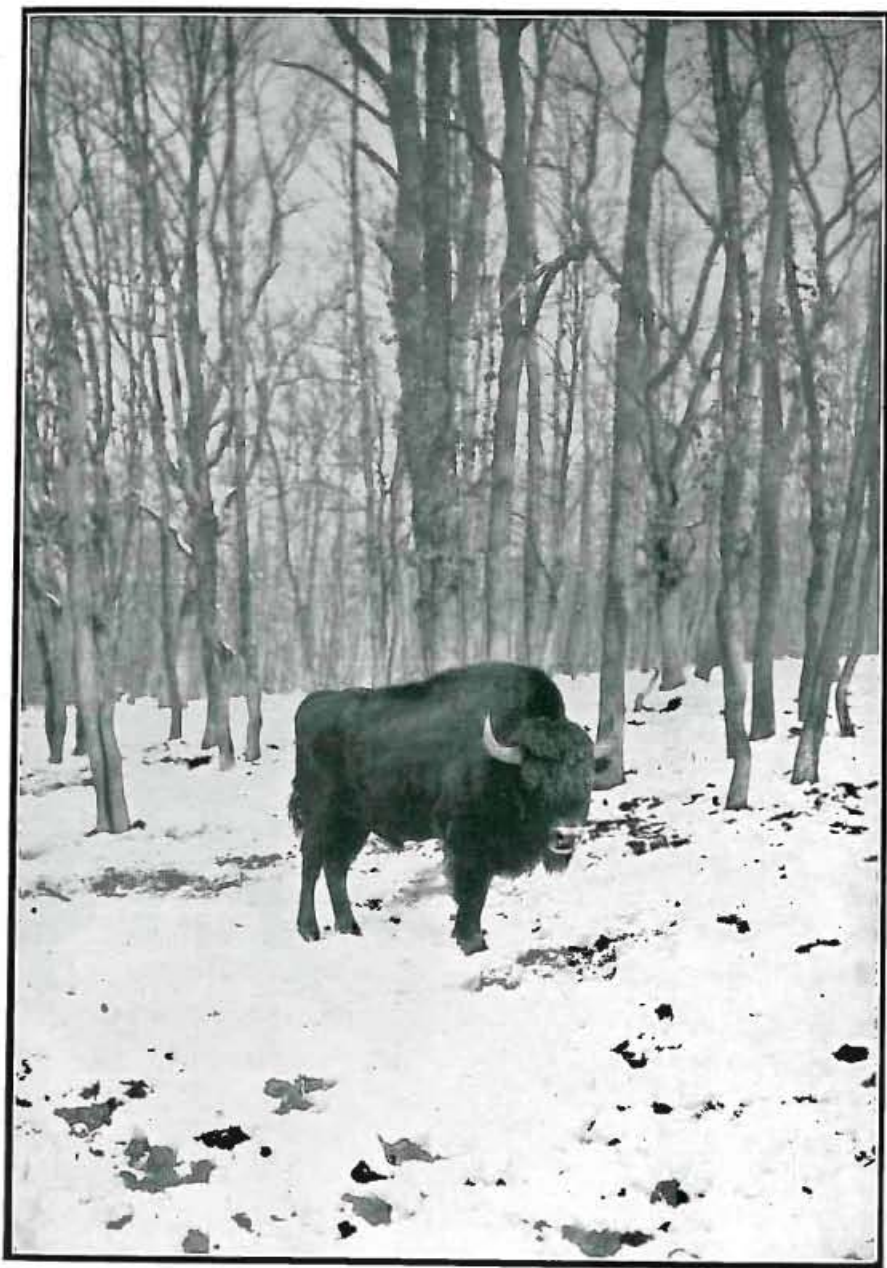
Az ősi képnek és a fejlődési fokozatok szerinti állapotoknak biztosítása azonban csak akkor lehetséges, ha gondoskodunk a reánk maradt ilyen részek érintetlen fenntartásáról.

A természettudományok jövő fejlődése ezért parancsolóan követeli meg, hogy az ősi mivoltunkban reánk maradt földrészeket, állat- és növényvilágukkal egyetemben, mint a kulturális tevékenység elől elvont, a múzeumokénál nem kisebb értékű és minden időkre fenntartani kívánt területeket rezerváljuk.

Látni fogjuk az alábbi fejezetekben, hogy ilyen rezervációk manapság már nemcsak Európa, de Amerika egyes államaiban is mind gyakoriabbak és ilyenek létesítése természeti értékeink megmentése érdekében és a tudomány szolgálatában nálunk is elengedhetetlenül szükséges!

A mindezek megismerését célzó és tudományos alapon végzett kutató munka eddigi eredményei már magukban is eléggé megvilágítják és igazolhatják a természetvédelemnek és ennek kapcsán a rezervációk létesítésének, a természeti emlékek megoltalmazásának nagy jelentőségét.

¹ Dr. Schönichen i. m.

15. AZ EURÓPAI BŐLÉNY.

Bos (Bison) bonasus.

A visegrádi koronauradalmi erdőben.

Ambrus Lajos felvétele.

II. Természetvédelmi törekvések hazánkban.

A nyugat országai legtöbbszörében a megóvásra és fenntartásra érdemes természeti kincseket manapság már tételes törvények rendelkezéseinek megfelelően és az ezekre támaszkodó kormányrendeletek előírása szerint, a közigazgatás különféle szervei védik. Másfelől a tudományos és társadalmi egyesületek, a hasonló célú egyéb intézmények és a természet szeretetére már az iskolákban nevelt közönség fogadja azokat oltalmába.

Ezzel ellentétben nálunk ez a kérdés és ennek a célnak a szolgálata hosszabb idő óta megnyilvánuló jó szándékú, odaadó igyekezet és munkálkodás dacára sajnáltképpen évtizedek óta csak vajúdik; és megalapozott, megszervezett formában mind a mai napig megvalósulni nem volt képes. Maradandó jellegű, eredményes megnyilvánulásokban a legutóbbi időkhöz érvényre jutni nem tudott.

Csak a közelmúltban történt olyan örvendetes elhatározás, mely ezt a kérdést mindenképpen jó útra terelni igéri. A törvényhozás mindkét háza ugyanis az alább részletesebben vázolni kívánt módon állást foglalt az ország természeti kincseinek védelme mellett, és így remélni lehet, hogy ez a kérdés most már megfelelő módon megoldásra kerül.

Az erdő védelmének szolgálatát nálunk 1807 óta bizonyos mértékig törvényes rendelkezések támasztják alá. Ezeken a törvényeken és valamelyes egykoru vadvédelmi intézkedéseken kívül azonban ebben az időben az általános természetvédelem, a természeti táj védelme, a „természeti ereklyék“ fenntartása érdekében,

nálunk nem — de akkor még más országokban sem — nyilvánult meg olyan törekvés, mely kifejezetten a természeti kincsek megvédésére irányult volna.

A madárvédelem első csiráját Csokonai Vitéz Mihálynak 1790-ben megjelent egy dialógusában találjuk, amelyben a gémtollak és kócsagtollak elfajult divattá vált viselését ostorozza, mert az e szép madarak kipusztulására vezet.¹

Az ereklyeként reánk maradt ősi fák védelmében pedig gróf Széchenyi István emeli fel először szavát.

„Ha meggondoljuk — így ír —, mily külön és ellenkező esetek fordultak meg századi lombosok árnyékai alatt, mennyi boldogságnak és kinnak voltak tanui, mily jó és rossz idők váltakoztak felettük, hány nemzedéket láttak emelkedni és lelépni ismét . . . lehetetlen azokat, tán nem minden érzésnélkülieket, s tán atyáink által ápoltakat, minden illetődés nélkül végzetre károztatnunk.“²

Majd így ír:

„Mennyivel szebb a szabadság, s jutalmazottabb a honszeretet, bájteli virányok, mint rideg homokbuckák között . . . ahol a táj rideg s elmulthatatlan enyészetnek viseli halovány színét.“

„ . . . azért, számtalan egyebek között az is kötelessége a magyarnak, felruházni hazáját a növényvilág ékességeivel: ott pedig, hol százados lombosok zöldelnek, meggondolni s most, most míg nem késő, . . . gondolni meg, hogy: . . . ledöntvén a százados csert, csak századok adhatják azt ismét tökéletes épségben vissza.“³

Utal írásában Széchenyi gróf arra is, hogy „most Angliában, hol a kinőtt, egészséges vén fát ereklye gyanánt tekintik, senki sem képzelheti, mily barbár kezek, vagy inkább mily „Marat“ fők lehettek azok, melyek egy kis előítélet miatt annyi életet sírba gázolhatnak.“

Meg is állapítja, hogy: „Anglián kívül — mely azóta büszkél-

¹ A dialógusban a bagoly és a kócsag beszélgetnek, és a kócsag azon panaszkodik, hogy az emberek Magyarországon milyen aránytalan mértékben pusztítják a madárvilágot, s hogy az emberek abban vélik kifejezésre juttatni a hazafiságukat, hogy minél nagyobb gémm- vagy kócsagtollcsomót tűznek a kalapjuk mellé. Ezért kell kipusztulniuk a szegény gémeknek és kócsagoknak. (Schenk Jakab: Madármenhelyek.)

² Gr. Széchenyi István: Pesti por és sár 22. old.

³ U. a. i. m. 125 old.

kedik a növényvilág oly nagy s külön számával, Európa minden vidéke fölött, mióta kőszént helyezett a fa helyébe —, jelenleg sehol sem lehet egyszerre, s úgyszólván egy ponton a legnagyobb civilisationnak és a legbájosabb vadonságnak is közepette létezni.“

Az arra akkor még alkalmatlan és egyébként is szürke légkörben azonban a szép természeti alkotásokért, a természeti ereklyékért rajongó gróf Széchenyi István nemes lelkének ilyen kedves megnyilatkozásai is maradandó hatás nélkül hangzottak el.

Utána és még elég sokáig alig olvasunk olyan megnyilvánulásokról, amelyek kifejezetten a természet védelmét, a természeti táj oltalmazását, vagy a természeti emlékek fenntartását szolgálják.

Az 1879. évben végre életbelépett az erdőtörvény (1879. évi XXXI. tc.), mely a maga egészében már a természetvédelemnek szolgálatát is elősegíti. Ennek a törvénynek a véderdőről szóló 2. §-a különös védelmet biztosít többek között „a magasabb hegyek kőgörgötegein“ stb. álló olyan erdőknek, amelyek letarolása káros következményekkel járna. Ezek megoltalmazásával tényleg akárhány geológiai alakulás stb. és megannyi szép tájképi részlet is oltalomban részesült.

Az erdőtörvény kétségkívül az első olyan törvényhozási intézkedés, mely egy bizonyos irányban közvetlenül és közvetve is számottevő szolgálatot tett a természetvédelemnek, sőt bizonyos mértékig a természeti értékekre is reá terelte a figyelmet.

Az ilyen hatásnak tudjuk be azután azt is, hogy az „Erdészeti Lapok“ 1879. évi márciusi füzetében Illés Nándor, akkori selmecbányai akadémiai tanársegéd felszólalt „a magyar erdők óriásai és aggastyánjai érdekében“.

Ennek az esztendőnek a derekán különben ettől függetlenül és már általánosabb értelemben is szóba kerül a természeti alkotások védelme; amennyiben a „Magyar Orvosok és Természetvizsgálók“ Budapesten tartott XX-ik vándorgyűlésén Szontágh Tamás a természeti kincsek megóvására, gondozására és fenntartására hívta fel a figyelmet! E tárgyú előadása 1880-ban meg is jelent a vándorgyűlés munkálataiban.

Szontágh Tamás azután 1883-ban a Földtani Közlöny szerkesztőségéhez intézett nyílt levelében ismételte meg és ajánlotta megszívlelésre az eszmét.

Az 1880-as évek elején különben Fényes emelt szót egyik pusztuló természeti emlékünkről, az erdélyi havasokban, főleg pedig a Retyezáton élő szakálos saskeselyű¹ (*Gypaetus barbatus grandis* Stor) érdekében.

Az 1883. évben a vadászati törvény (XX. tc.) a vadászati tilalmakról szóló rendelkezéseivel és büntető szankcióival segítette elő a természet védelmét. Ilyen irányú jelentősége azért is figyelemreméltó, mert nemcsak a nemes vadászás tárgyául szolgáló vadakat, hanem költés idejére a védett madarakat, az éneklőmadarakat pedig minden időre védelmébe fogadja.

A fenntartásra érdemes fapéldányok védelme egy kormányrendeletben jutott később, de viszonylag még elég korán érvényre hazánkban!

Darányi Ignác dr. földművelésügyi miniszternek 1900. évi 21.527. számú leirata ugyanis felhívja az államrendészet szolgálatát ellátó hivatalokat, hogy a boldogult Erzsébet királyné emlékére ültetett emlékfákat, valamint az olyan fapéldányokat és facsoportokat, amelyekhez valami történelmi emlék, monda, vagy szájhagyomány fűződik, vagy amelyek igen magas kor, rendkívüli nagyság, vagy a rendestől eltérő alakjuknál fogva kiválnak, továbbá az egyes tájképek szépségét emelő fákat, avagy földrajzi elterjedésüknél és fekvésüknél azon a vidéken ritka és érdekes fapéldányokat, vagy facsoportokat fenntartsák és gondosan megőrizték.

Ennek a rendeletnek, mely egyébként a nyugati országok kormányai nagyobb részének idevágó intézkedéseit megelőzte, sajnálatosképpen kevés gyakorlati eredménye volt.

Nem nyújtott ugyanis tartós védelmet még az állami birtokon lévő természeti emlékeknek sem, mert azok összeírásáról és gondos nyilvántartásáról megfeledkeztek. Annál kevésbbé nyújtott a magántulajdonban lévőknek, mert a rendelkezést törvényes szankciók nem támasztották alá.

¹ Schenk Jakab: Madármenhelyek.

Kultúrhistoriailag azonban érdemes a feljegyzésre Darányi Ignác dr.-nak ez a gondossága, mely hű képét adja a nagynevű miniszter fenkölt lelkének és természetszeretetének is!

Herman Ottónak, a jeles természettudósnak az érdeme, hogy a természetvédelmi törekvéseknek jogosságát és szükségét legfőképpen a madárvilágra vonatkozóan, és már ez időben elég sikerrel tudta irodalmi és közéleti tevékenységével a köztudatba bevinni; a társadalommal elismertetni és a gyakorlatban megvalósítani.

Az ő fáradhatatlan munkásságának az eredménye volt az 1891-ben Budapesten megtartott II-ik nemzetközi madártani kongresszus nagy sikere!

Erről a kongresszusról azt írta Sharpe, a madártani tudósok kiválósága, hogy „soha többé ilyen nem lesz“; Herman Ottó pedig az arról szóló „főjelentés“ előszavában megnyugvással szögezhetette le azt, hogy: „ha nem is teremtett a további előrehaladás számára teljesen rendezett viszonyokat, de reá mutatott arra az irányra, kijelölte azt a kerékvágást, mely a cél felé vezet“.¹

Az ő fáradhatatlan munkásságának egyik szép sikere volt, hogy Csáky Albin gr. akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter a kongresszuson szerzett benyomások hatása alatt és az ő javaslatára életre keltette a „Magyar Ornithologiai Központ“-ot.² Ez úton ugyanis Magyarország egy oly intézménnyel gyarapodott, melynek akkor sehol sem volt és ma is alig van párja és amely azután jelentős tevékenységgel láthatta el a madárvédelem szolgálatát. Az ő érdeme a madárvonulás érdekes természeti jelenségét megfigyelő szervezet megalapítása, melynek eredményeit 1894-től évről-évre az „Aquila“ c. folyóiratban adta közre.³ A Herman Ottó részéről annyi odaadással kifejtett nemes törekvéseket nagy megértéssel fogadta és melegen felkarolta azután Darányi Ignác föld-

¹ Chernelházi Chernel István: Herman Ottó. Aquila XXI. kötet. XVIII. oldal. 1914.

² L. az 1893. évi május 20-án kelt 15.036. számú és az ezt kiegészítő 1893. évi nov. 20-án kelt 30.071. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletet. Címe volt: „A magyarországi ornithologiai megfigyelő állomások központi hivatala“ és röviden: Magyar Ornithologiai Központ.

³ A megfigyelők országos hálózatába azután 1897-től kezdve bevonta az államerdészeti hivatalokat is. (Warga Kálmán: Utmutatás a madárvonulás megfigyelésére és a madarak gyűrfűzésére. 1930.)

mívelésügyi miniszter, a természet nagy barátja is. Azoknak a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. tc. 57. és 58. §-aiban érvényt is szerzett és azokra támaszkodva a belügyi és kereskedelemügyi miniszterekkel egyetértően a törvényhatóságokhoz intézett 1901. évi 24.655. VII/1. számú rendeletével az emlősök és madarak egész sorozatát fogadta védelmébe.

Herman Ottó ernyedetlen ügybuzgóságának eredménye volt az is, hogy Chernel István megírta a „Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre“ című, korszakalkotó munkáját, amelynek díszes kiadásáról Darányi Ignác dr. földművelésügyi miniszter gondoskodott és amely kétségtől nagy szolgálatot tett a madárvédelemnek.¹

1901-ben a földművelésügyi miniszter ügykörébe került át az ornitológiai központ, amelynek lelkes gárdája főleg azóta, és mind a mai napig eredményes és elismerésre méltó tevékenységet fejt ki, nemcsak a tudományos madártan, hanem a gyakorlati madárvédelem szolgálatában is.

Herman Ottó fáradhatatlan munkásságának eredménye, hogy 1902-ben, a párisi nemzetközi madárvédelmi intézmény létrehozásában Magyarországnak is szerep jutott és hogy azt Darányi Ignác dr. előterjesztésében 1906-ban a magyar törvényhozás is becikkelyezte (1906. évi I. tc.).²

1903-ban az ő közbenjárására küldötte ki dr. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter Csörgy Tituszt³ Seebachba (Kassel), hogy a gyakorlati madárvédelem világszerte elismert előharcosának és megalapítójának, Berlepsch János bárónak tevékenységét és eljárásait a helyszínén, a neves kezdeményezőnél tanulmányozza. Csörgy az ott szerzett tapasztalatai alapján írta meg azután 1906-ban „Utmutató a mesterséges fészekodvak alkalma-

¹ Chernel Istvánnak további munkái: Az okszerű madárvédelem eszközei, 1907., továbbá: Máday Izidor és Chernel István: Madárvédelmi törekvések Magyarországon. 1911. és Chernel István: Törvény- vagy rendelettervezet honi madaraink védelméről, 1921. Ezen kívül az „Aquila“ című évkönyvbe írt tanulmányok.

² Meg is írta Darányi dr. megbízásából ennek az egyezménynek történeti vázlatát, különös tekintettel a Magyarországhoz való viszonyára ily címen: „Az 1902. évi nemzetközi madárvédelmi egyezmény és Magyarország.” 1907.

³ Jelenleg a m. kir. Madártani Intézet igazgatója.

zásához“ című értékes munkáját, mely azóta 3 kiadást ért meg.¹

Herman Ottó érdeme az Aquila c. folyóirat megindítása, mely később a Madártani Intézet évkönyvévé alakult át és így jelenik meg ma is.²

Abból a célból pedig, hogy a madárvédelem jelentőségének a magyar nép széles rétegeiben is érvényt szerezzen, megírta Herman Ottó 1904-ben „A madarak hasznáról és káráról“ szülő népies munkáját, amelynek 20.000 példányban megjelent első kiadása hamarosan el is fogyott és azóta már IV-ik kiadása is megjelent.

Herman Ottó közismeretűen nemcsak a madárvédelem terén fejtett ki érdemes és olyan tevékenységet, amellyel minden időkre megörökítette nevét. Az ő érdeme, hogy reá terelte a figyelmet a hazai barlangokban rejlő nagy természeti és kultúrhistoriai kincsekre, és hogy megindította a Szeleta barlang 1906-ban kezdett sikeres feltárásával és nagyszerű leletei révén³ azt a tudományos alapon végzett barlangkutató tevékenységet, melynek meglepő eredményei nemzetközi visznylatban is olyan élénk érdeklődést keltenek és barlangjaink egész sorát elsőrendű természeti emlékeink közé sorolják.

Ennek a munkásságnak kiváló eredményeihez nagyban hozzájárult a Magyarhoni Földtani Társulat és az annak kebelében megalakult barlangkutató osztály; majd pedig a Barlangkutató Társulat és a Magyar Nemzeti Múzeum illetékes osztályának érdemes tevékenysége. A siker biztosítását pedig megalapozta az anyagi támogatás, melyben ezt a tevékenységet a Magyarhoni Földtani Társulat, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Miskolci Nemzeti Mú-

¹ Csörgey Titusznak újabb ilyen tárgyú munkája: „Madárvédelem a kertben“ címen 1930-ban már a negyedik kiadásban jelent meg.

² Csörgey Titusznak, a Madártani Intézet érdemes igazgatójának szerkesztésében értékes madártani tanulmányokat hoz ez az évkönyv és egyben beszámol a Madártani Intézet egy-egy évi működéséről.

Felemlítjük itt, hogy Csörgey Titusz értékes tanulmányai túlnyomó része is az Aquila c. folyóirat, illetőleg évkönyv 1896—1930-i évfolyamaiban látott napvilágot.

Az előzőkben említett és önállóan megjelent két munkáján kívül különösen figyelemreméltó még: „Madártani töredékek“ Petényi I. Salamon irataiból, 1904. Németül: Ornithologische Fragmente a. d. Handschriften von I. S. von Petényi. Gerauntermhaus 1905.

³ Kadic Ottokár dr.: A Szeleta barlang kutatásának eredményei. A m. kir. Földtani Intézet Évkönyve XXIII. kötet 4. f. 161. old. 1915.

zeum, majd pedig a Magyar Tudományos Akadémia is részeltette.¹

A természetvédelem terjesztésének érdekeit szolgálta gr. Apponyi Albert volt vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1906-ban tett az az intézkedése is, amellyel a madarak napjának (birds day) és a fák napjának (arbor day) az Amerikai Egyesült-Államokban olyan jó sikerrel bevált intézményét a hazai népiskolákban is életbeléptette.²

A madarak és fák napjának az iskolák részéről történt minden éves megünnepléséről 1909. évtől kezdve több éven át az Országos Állatvédő Egyesület adott ki évente egy-egy összefoglaló ismertetést „A madarak és fák napjáról szóló iskolai jelentések” címen.

Meg kell itt említenünk azt is, hogy Darányi Ignác földművelésügyi miniszter az emlősök és madarak védelme érdekében kiadott és fenn említett 1901. évi 24.655/VII—1. számú rendeletét más emlősök és madárfajok védelmébe fogadásával az 1906. évi 80.644/I. B. 3. számú rendeletével kiegészítette.

A természeti emlékek fenntartása érdekében a Természettudományi Közlöny még 1905. évi december havi füzetében Sajó Károly írt egy nagyobb szabású és kitűnő tanulmányt, mely akkor szélesebb körben keltett érdeklődést a magyarországi természeti kincsek elhanyagolt sorsa iránt; majd pedig 1908-ban e munka szerzőjének kezdeményezésére az Országos Erdészeti Egyesület indított mozgalmat, hogy egyes őserdőrészek fenntartását biztosítsa. Ez ügyben előterjesztést is intézett az egyesület a földművelésügyi miniszterhez és akciójának sikere érdekében közreműködésre kérte fel a Kir. Magyar Természettudományi Társulatot is. Amiként megállapítható, a társulat választmánya a növényteni szakosztálytól azonnal véleményt kért és ennek alapján a maga részéről is javaslatot terjesztett a földművelésügyi miniszter elé.

¹ A kutatások eredményei kezdetben főleg a Földtani Közlönyben és a m. kir. Földtani Intézet évkönyvében láttak napvilágot. Később jelentékeny részüik a Barlangkutató Társulat közlönyében, a „Barlangkutatás”-ban és a „Die Eiszeit” című osztrák folyóiratban is.

² Erről a kérdéstről még ebben az évben látott napvilágot Herman Ottó következő munkája: „A madarak és fák napja Magyarországon” 1906.

Ilyen előzmények után Darányi Ignác dr. miniszter megbízta e könyv szerzőjét, hogy egy rövidebb munkába foglaltan megírja a természetvédelemnek és a természeti emlékek fenntartásának kérdését.

Amikor azután „A természeti emlékek fenntartása“ címen ez a füzet elkészült, a földművelésügyi miniszter azt 1909-ben sok ezer példányban kinyomatta és azok szétküldése mellett leiratot intézett az összes törvényhatóságokhoz a fenntartásra érdemes természeti emlékek összeírása érdekében.

Hogy pedig a törvényhatóságok munkáját előmozdítsa, utasította az alárendelt összes hivatalokat, intézeteket és közegeket, hogy a kerületükben előforduló természeti emlékeket a törvényhatóság első tisztviselőjének jelentsék be és a törvényhatóságokat e fontos munkájukban minden rendelkezésre álló módon támogatni igyekezzenek.

Felkérte a belügyi, valamint a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a vezetésük alatt álló minisztérium alá rendelt hatóságokat, hivatalokat, intézeteket és közegeket hasonló eljárásra és támogatásra szintén felhívják. Megkereste továbbá az összes, e kérdésben érdekelt egyesületeket, hogy a maguk közreműködésén és a miniszter elé terjeszteni kért javaslataikon kívül tagjaikat a törvényhatóság munkájának támogatására fölkérjék.

Ennek a felhívásnak is már viszonylag szép foganatja lett. Lelkesen karolták fel egyes hivatalok és egyesületek a kérdést és összeírták a fenntartásra tudomásuk szerint érdemes természeti emlékeket.

A kétségtelenül nem teljes, de ennek dacára értékes összeírás adatai is azt igazolták, hogy nagy volt az integer ország kincse védelemre és minden idők megőrzésére érdemes természeti emlékekben.

Bejelentettek ugyanis az összeírási íveken:

77 olyan helyet, ahol tudományosan értékes, ritka növényfajok tenyésznek. Bejelentettek:

147 tudományosan is érdekes geológiai alakulást,

16 östözegtelepet és lápot,

168 természeti különlegességet,

20 őserdőrészletet,
 215 hatalmas méreteiről nevezetes fatörzset,
 13 olyan erdőrészletet, mely a fafajok különös elegye foly-
 tán érdekes és fenntartásra érdemes,
 211 esztétikailag különösen értékes és
 394 olyan természeti alkotást, amelyhez történelmi emlékek,
 vagy mondák fűződnek.

Itt kell felemlíteni, hogy Darányi Ignác dr. földművelésügyi miniszter az ország természeti kincseinek fenntartására irányuló tevékenység kormányzati ellátását akkor a földművelési minisztérium erdészeti főosztályába utalta, amint az egész természet védelmének hivatalos ellátását is az államerdészet külső szolgálatát ellátó közegek feladatává kívánta tenni.

A földművelési minisztert ebben az elhatározásában ugyanis elsősorban az a körülmény befolyásolta, hogy az erdőgazdaság munkásságának területén vannak a legértékesebb természeti alkotások. Emellett az erdőmérnökök főiskolai képzettsége és az egyéb erdészeti alkalmazottak hivatásszerű tevékenysége, valamint a természet örökbecsű alkotásai iránt eléggé fejlett érzéke már az erdők területén belül is a természeti emlékek egész sorozatának nyújthat védelmet és gondozást. A magyar állam területén pedig a kincstári, községi és közbirtokossági erdők szolgálatára olyan kiterjedt országos szervezet állott már akkor is rendelkezésre, mely a tudományos intézmények és egyesületek, valamint az ilyen cél szolgálatába szegődni hajlandó társadalmi szervezetek és egyesek odaadó támogatása és egyetértő közreműködése mellett nálunk a természetvédelem szolgálatára legalkalmasabb szervnek mutatkozott.

Nem azt jelentette azonban az ilyen értelmű megbízatás, hogy az erdészeti személyzet legyen nálunk a természet védelmének és a természeti alkotások gondozásának egyedüli hivatásos munkás gárdája. Hanem azt célozta, hogy ennek a szervezetnek főleg az adminisztratív és gyakorlati munkásságát egyfelől a természettudományok egyes ágazatainak művelői, másfelől a természetbarát társadalom, szóval egy sokirányú, egészséges és erős társadalmi és tudományos munkásság egészítse ki.

Ilyen elgondolással azután tényleg meg is indult a tevékenység.

Már a természeti emlékek összeírására vonatkozó és a földművelési minisztériumba beérkezett íveket előterjesztő jelentések reámutattak azonban arra, hogy a kormányhatalom a természeti emlékek fenntartását egy megfelelő törvényalkotás nélkül és kizárólag rendeletekkel biztosítani képes nem lesz, amit különben a tények, az előfordult esetek csakhamar igazoltak is!

Igy pl. egy hunyadmegyei tudományosan érdekes barlang tulajdonosa már a barlang megtekintése és bejelentése ellen is tiltakozott. Ugyanis éppen az abban lévő elég vastag guanó-réteg értékesítésének kérdésével foglalkozott, amikor ezzel egyidőben olyan irányban indult meg a közbenjárás, hogy a barlang tudományos felkutatását is engedje meg, mely kettőt kellően összeegyeztetni lehetett volna.

A tulajdonos azonban attól való félelmében, hogy a barlangból várt jövedelmei biztosítását zavarják meg, a magánjogokba való illetéktelen beavatkozás és a tulajdona fölött való korlátlan rendelkezés hangoztatása mellett, a barlangnak még csak megközelítését is eltiltotta mindenkinek és e tekintetben még a közigazgatás közbenjárására is hajthatatlan maradt.

Fordultak elő más természetű és a védelem kétséges sikerét igazoló jelenségek más helyein is az országnak.¹

Ilyen körülmények azután igazolták annak az álláspontnak a helyességét, hogy törvényhozási intézkedések nélkül a természeti emlékek fenntartására irányuló akciót nálunk eredménnyel végezni és jó sikerrel végrehajtani nem lehet. El is készült ekkor az ilyen célok szolgálatára hivatott első törvénytervezet.

A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartására irányuló nemes törekvések nagy kárára azonban 1910-ben Darányi Ignác dr. elhagyta a miniszteri széket, minek folytán ennek a szép akciónak a fejlesztése egy időre bizonyos halasztást szenvedett, a törvénytervezet előterjesztése pedig lekerült a napirendről.

Nem volt meg ugyanis egyideig a hangulat és hajlandóság ahhoz, hogy a védelem organizációjának és végrehajtásának mun-

¹ Így pl. a belvízrendező munkálatoknál, kőbányanyitásoknál stb.

káját egy további kormányelhatározás és az ebből folyó intézkedés megindítsa.

Egyedül a madárvédelem terén történt annyi, hogy a földművelésügyi miniszter a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. tc. 57. és 58. §-ai alapján a belügyi és kereskedelemügyi miniszterekkel egyetértőleg a madarak és emlősök védelme érdekében kiadott 1901. évi 24.655/VII. 1. sz. és 1906. évi 80.644. I. B. 3. számú rendeleteket, új madárfajok védelembe fogadása mellett az 1912. évi 16.946. XI/3. számú rendeletével kiegészítette.

Új lendületet csak 1913-ban nyert a kérdés, amikor a svájci kormány a természeti alkotások nemzetközi védelme kérdésében ez év november 17—19-ére Bernbe nemzetközi konferenciát hívott egybe.

Erre a tanácskozásra a magyar kormány e munka szerzőjét delegálta és így ráhárult a feladat, hogy részt vegyen a világ nemzetközi képviselőinek azokban a megállapodásaiban és azok eredményeinek egy alapokmányba foglalásában, mellyel e nemes cél szolgálatában egy közös szövetségbe tömörültek.

Ebbe a szövetségbe azután állandó magyar képviselőül is szerzőt delegálta egy későbbi minisztertanácsi határozat.

Ezek megtörténtével új alapot és hathatós háttérrel nyert a természetvédelem kérdése és mód nyílott újra ahhoz, hogy a földművelési miniszterhez új javaslat legyen tehető a természetvédelmi tevékenység mielőbbi és minél hathatósabb megindítására.

Ghillány Imre báró földművelési miniszter teljes megértéssel fogadta az ügyet és jóindulatú készségét nyilvánította annak a felkarolására.

A megszervezés céljára egy tervezet készült, mely szerint Poroszország és egynémely más ország ily célú organizációjához hasonlóan megyénként alakult volna meg egy-egy bizottság, amelyekbe azután a természettudományok hivatásos helyi művelőit és a természet lelkesebb barátait választották volna be. Képviselőket nyerhettek volna abban ezen kívül mindazok az egyes megyékben lévő más szervezetek és egyesületek is, amelyek a természeti emlékek felkutatásánál és fenntartásánál értékes szolgálatot tehetnek.

Ezeknek a megyénként országszerte egyöntetűen és ilyen alapon megszervezni kívánt bizottságoknak a természetvédelem általános feladatai mellett legfőbb hivatásuk az lett volna, hogy a megye egész területén előforduló természeti emlékeket fölkutassák, azok fenntartását gondjaikba fogadják, e kérdésekben a fölmerülő szükség szerint véleményt nyilvánítsanak és szükség szerint felsőbb helyre előterjesztést tegyenek.

A műemlékek országos bizottságához hasonlóan, de a viszonyok kívánta más szervezettel megalakítani kívánta a tervezet a természetvédelem és természeti emlékek országos bizottságát, amely a természetvédelem körül felmerülő országos kérdéseket tárgyalni, az ilyen célok szolgálatát ellátó megyei bizottságoknak országos érdekű javaslatai kérdésében dönteni, a kormánynál pedig a szükség szerint előterjesztésekkel élni lett volna hivatva.¹

Ebben az országos bizottságban pedig a természettudományok tudós művelőin kívül képviselőket kívánt juttatni mindazon országos egyesületek képviselőinek, amelyek a természet védelmének, a természeti emlékek felkutatásának és fenntartásának kérdésében közvetlenül, vagy közvetve jelentős szolgálatot tehetnek.

A természet védelme és a természeti emlékek felkutatása körül kívánatos, külső hivatalos teendőket pedig az állam természetvédelmi bizottságokban hivatalból viselték volna az előadói tisztet. Ezek vezetői a megyei természetvédelmi bizottságokban hivatalból viselték volna az előadói tisztet.

Végül az országos magyar természetvédelemnek és a természeti emlékek fenntartásának központi adminisztrációs szolgálatát Poroszországhoz² és más, több országhoz hasonlóan egy miniszteri biztos lett volna hivatott gondosan körvonalazott hatáskörben³ ellátni, a szükség szerint melléje rendelt személyzettel.

Az organizáció körvonalainak megállapítása és elfogadása mellett megbízatást nyert azután e munka szerzője, hogy a termé-

¹ Ennek a bizottságnak lett volna első feladata a természetvédelemre és a természeti emlékek fenntartására vonatkozó törvénytervezet végleges megállapítása és a miniszter elé terjesztése.

² Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen.

³ Erre a miniszteri biztosra hárult volna a természeti emlékek felkutatását, kijelölését, összeírását magába foglaló munkásság, illetve az ilyen irányú mindenféle tevékenység egyöntetű irányítása. Reá hárult volna tehát a mindezeket a célokat szolgáló módoknak a hivatalos és társadalmi szervezetekkel és a megyei bizottságokkal egyetértésben és

szetvédelem és a természeti emlékek fenntartása ügyének akkori állásáról, más országok tevékenységének rövid vázolója mellett egy tanulmányt írjon és ismertesse azt az organizációt, amelyet a kormány a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának szolgálatában életbeléptetni kíván.

Mialatt ez a kis munka az 1914. év első felében készült, a földművelésügyi miniszter 1914. évi május hó 1-től a természetvédelmi szolgálat céljaira már helyiségeket is béreltetett¹ és azok berendezésére és felszerelésére is megadta felhatalmazását. 1914. évi 3526. elnöki számú rendeletével pedig megtett már minden intézkedést arra nézve, hogy a miniszteri biztos működését augusztus hó 1-ével megkezdhesse.

Kinyomatta eközben „A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kérdéséhez“ címen a fenti megbízatás szerint megírt tanulmányt is, és azt egy körirattal szétküldte az ország érdekelt tényezőinek, és az abban foglaltak, valamint a velők kapcsolatos kérdések megtárgyalásához szeptember havának 14-ik napjára értekezletet hívott egybe.

Ez a tanácskozmány azonban már nem volt megtartható, amint nem történhetett meg a természetvédelem és a természeti emlékek miniszteri biztosának végleges megbízatása sem, mert július végén közismeretűen kitört a világháború, mely a dolgok megindításának akkor beláthatatlan időkig gátat vetett.

A háború alatt a dolgok természetéből folyóan nem történt ebben az irányban semmi. A háború befejeztével pedig Trianon ke-

azok támogatása mellett kívánatos megállapítása, valamint a természeti emlékek országos nyilvántartásba foglalása.

Feladata lett volna gondoskodni azokról a módokról és eszközökről, amelyekkel a természeti emlékek fenntartásának ügyét, de egyáltalán a természeti alkotások megbecsülésének és velők a természet védelmének kultuszát hivatalos és társadalmi úton előmozdítani lehet.

Feladata lett volna a hazai természetvédelemnek és a természeti emlékek fenntartásának állásáról és jelenségeiről az országos bizottság elé jelentéseket tenni s a kívánatos kormányzati és törvényhozási intézkedésekhez a javaslatokat megtenni.

Feladata lett volna az országos bizottság adminisztratív feladatait ellátni és nyilvántartani a külföldi államoknak a természet védelme és a természeti emlékek fenntartása érdekében kifejtett tevékenységet és a természetvédelem irodalmát.

Végül az lett volna még a hivatása, hogy az országban és a külföldön az ezeknek a céloknak érdekében megnyilvánuló mozgalmakban és kongresszusokon részt vegyen.

¹ Az Országos Erdészeti Egyesület Alkotmány-utcai palotájában.

gyetlensége, az ország kétharmad részének leszakításával a magyar nemzetet nemcsak megfosztotta természeti emlékeinek legtöbbjétől és legjavától, hanem anyagi romlásunk felidézésével olyan helyzetet is teremtett, amelyben talpraállásunk gigászi munkája mellett az ilyenféle ügy szolgálatának megszervezésére és ellátására nem volt már mód és lehetőség. A takarékosági rendelkezések ugyanis az ilyen dolgok intézésétől minden anyagi támogatást eltiltottak.

A földművelésügyi minisztériumban az e kérdéssel való foglalkozás ennek dacára sem került le egészen a napirendről.

Az erdészeti igazgatásról ott ez időben készült törvényjavaslatba az erdészeti igazgatás teendői közé ugyanis felvétellett a természeti emlékek ügyének szolgálata is oly céllal, hogy a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartására vonatkozó törvényes rendelkezések megalkotására elkövetkező időben az ügy ellátásának szolgálati kerete már is rendelkezésre álljon.

Az erdészeti igazgatásról szóló 1923. évi XVIII. tc. 4. §-a a természeti emlékek ügyét tényleg a m. kir. erdőigazgatóságok igazgatási és gazdasági ügyei közé sorolja és azok fölött az állami felügyeletet az erdőfelügyelők működési körébe utalja.¹

Arra nézve különben, hogy a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának ügye ne kerüljön le a napirendről, támasztékot nyújtott és buzdítólag hatott az a körülmény is, hogy az 1923. év végére a francia kormány Párisban természetvédelmi nemzetközi kongresszust hívott egybe, amelyen Magyarország is képviseltette magát.²

Ez a kongresszus nem elégitette ki a várakozást, mert azon csak 10 állam vett részt és mert nem vette figyelembe a háború előtt (1912-ben) a nemzetközi egységes természetvédelem tárgyában kötött és már fennebb említett berni egyezményt, hanem francia befolyás mellett új alapokra kívánta fektetni a természet-

¹ Olyan elgondolással került a törvényjavaslatba ez az intézkedés, hogy ha majd a természetvédelmi törvényjavaslatot arra alkalmas időben előterjeszteni lehet, annak végrehajtására törvényes alapon már rendelkezésre álljon az adminisztrációs szervezet, mellyel annak végrehajtását eleve előkészíteni és szentesítés után azt késedelem nélkül és hatályosan életbeléptetni lehet.

² De Pottere Gerard, akkori főerdőtanácsossal.

védelem nemzetközi irányítását és szolgálatát. Határozatai már ezért is, annál kevésbé keltettek nemzetközi viszonylatban kellő visszhangot, mert attól a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásában legszervezettebb és úgyszólván legelőrehaladottabb Németbirodalom távol tartotta magát és a nemzetközi új szervezettől — mely azóta sem adott hírt magáról — függetlenül élesztette fel széparányú, ilyen célú tevékenységét.

Mindazonáltal a nemzetközi viszonylatban megtartott kongresszus ténye, valamint az egyes országokban mindenfelé megkezdett tevékenység híre és a hazai természettudományi és rokonvonatkozású folyóiratokban megjelent értékes tanulmányokkal megnyilvánuló, sőt már a hazai társadalom részéről más formában is kifejezésre juttatott kívánságok, azt az elhatározást érlelték meg a földművelésügyi minisztérium kebelében, hogy meg kell kísérelni a természetvédelem és a természeti emlékek egy országos bizottságának, a „természetvédelmi tanács“-nak megszervezésével a tevékenység megindítását. A tanács révén majd mód nyílik ahhoz is, hogy ennek az ügynek újabb lendület adható, és ennek során a természetvédelmi törvénytervezet is megalkotható és szőnyegre hozható legyen.

A földművelésügyi miniszter tényleg felkéréssel fordult az érdekeltekhez egy természetvédelmi tanácsban való részvételre, majd 1924. évi február 4-ikére e tárgyban értekezletet hívott egybe. Az érdekelt intézmények képviselőinek, valamint az ezekben a kérdésekben leghivatottabb egyéniségek számottevő részének részvételével megtartott ülés egyhangú határozatba foglalta azután azt a javaslatot, hogy a fennmaradásukban veszélyeztetett természeti emlékeink megvédése érdekében sürgős feladatnak tartja egy természetvédelmi törvény mielőbbi megalkotását és a természetvédelmi tanács ügyrendjének elkészítését, a tanács végleges megszervezését, valamint az egész természetvédelmi szolgálatnak mielőbbi organizálását.

Sajnos, az ország pénzügyi szanálása érdekében eközben tett kormányintézkedések, az anyagi eszközök hiánya, és a személyzet apasztásával jelentkezett munkaerőhiány, nagy nehézségként jelentkeztek. A törvényhozás akkori hangulata sem mutatkozott

arra alkalmasnak, hogy a kormány ilyen intézkedéseket is magában foglaló törvényjavaslattal lépjen az akkori nemzegyülés elé.

Emiatt a határozatok végrehajtása akkor halasztást szenvedett és mert a bizottságot azóta sajnálatosképpen egybe nem hívták, azok a legutóbbi időkig nem is kerültek szőnyegre.

A természetvédelem biztosítására és a természeti emlékek megoltalmazására irányuló tevékenységnek a jelzett okokból való újabb elakadása és megújításának elmaradása dacára sem került le e kérdés a napirendről, mert a kegyetlenül megcsonkított ország kevésre szorult területén maradt természeti kincseink megvédése még égetőbb, még halaszthatatlanabb szükségként jelentkezett. Azt a tudományos szervezetek, a természetbarát társadalom újból és megismételten sürgették.

Ez a körülmény bírta reá azután 1925-ben a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy a természetvédelem és a természeti emlékek fenntartását tárgyaló munka megírására nyílt pályázatot hirdessen, melynek eredményeképpen azután 1926. évi májusban tartott nagygyűlése, egyhangú határozatával megbízást adott szerzőnek e munka megírására.

Fel kell itt még említenünk, hogy vadvédelmi szempontból jelentős, de a különleges madárvédelmi érdekek szemszögéből is nagyfontosságú a törvényhozásnak ebben az időben kelt az az elhatározása, mellyel az 1925. évi XXIV. tc. 1. §-ában felhatalmazást adott a földművelésügyi miniszternek, hogy az 1883. évi XX. tc. (vadászati törvény) 9, 11 és 12. §-aiban meghatározott vadászati tilalmi időket megfelelően szabályozza.

Ennek a felhatalmazásnak az alapján azután a földművelésügyi miniszter az 1925. évi 85.000 számú rendeletével¹ nemcsak azokat a tilalmi időket rendezte, amelyeknél ezt a vadászat és vadgazdasági érdekek kívánták meg,² hanem teljes tilalmat rendelt el az 1883. évi XX. tc.-ben már tilalmazott éneklő madarakon kívül a madarak egész sorára.³

¹ L. Magyarországi Rendeleték Tára 1925. 411. oldal.

² Ezeket azóta az 1929. évi 18.000 számú rendeletével módosította.

³ A kis és nagy kócsagra, az üstökös gémre, a vadpulykára, a reznék tűzokra, kanalasgémre és batlára, továbbá a vadászati szempontból figyelembe jövő hasznos madarakra, mint a bibicre, kékvércsére, a baglyok minden fájára és a sirályra.

A tudományos és a természetbarát társadalomban eközben mind jobban megélnékült a törekvés, hogy a természet alkotásait védelemben részesítse, és az ország természeti kincseit minden káros és nem egy esetben megsemmisítő rongálások ellen megtalmozza.

Fokozta ezt az a körülmény is, hogy újabban a barlangok feltárásánál és egyáltalán az ősember nyomainak kutatásánál, épúgy, mint az ország fauna- és florabeli kincseinek felkutatásában is az arra hivatott tudósok egész sora olyan nagyszabású munkásságot fejtett ki, és ennek során a tudomány nemzetközi viszonylatában is feltűnést keltő olyan érdekességekre akadt, amelyek jelentékeny mértékben gyarapították a mindenképpen megvédeni kívánatos természeti kincseink sorát.

1926-ban megalakult az önálló „Magyar Barlangkutató Társulat“, mely a tudományos kutató munkán kívül azt tűzte feladatul, hogy látványos barlangjainkat mielőbb rendbehozza és az idegenforgalomnak átadja.

Bár alább, az egyes barlangoknál részletesebben tárgyaljuk az idevágó kérdéseket, mégis már itt jónak látjuk azt is felemlíteni, hogy ebben az időben főleg a Putnokról Aggtelekre vezető autótú kiépítésével a kormány az Aggteleki (Baradla) barlang megközelítését nagyban megkönnyítette. A barlangban pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter, valamint a Magyarországi Kárpát Egyesület gömöri osztálya anyagi támogatásával végzett ásatások eredményei, valamint a barlang ismert részeinek folytatásaképpen a *jolsvafői* barlang felfedezése, a különben is világhírű Aggteleki barlangunknak jelentőségét nagyban emelte.

A barlangkutatók szövetségének (Hauptverband Deutscher Höhlenforscher) 1926-ban a Leichingen-ben megtartott gyűlése eközben létrehozta a német és magyar barlangkutatók érdekközösségét, és egyben azt eredményezte, hogy az 1927. évi vándorgyűlést Magyarországon tartották meg.¹

A madárvédelem társadalmi megszervezését dr. Navratil Dezső egyetemi m. tanár és lelkes ornitológus vette kezébe. Fá-

¹ Dr. Kadic Ottokár: Adatok a magyar barlangkutatás történetéhez. A természet XXV. évf. 1929. decemberi száma, 233. old.

radhatatlan buzgósággal a Magyar Ornithologusok Szövetségébe tömörítette az ornithológia iránt érdeklődők táborát, annak művelőit és barátait. Ezek között a földművelésügyi minisztérium illetékes osztályának támogatásával az állami és magánuradalmi erdőmérnöki kar tagjainak jelentékeny részét.

Ez a szövetség, mely „Kócsag“ névvel külön lapot ad ki, és amelyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter anyagilag is támogat, azt tűzte feladatául, hogy a m. kir. Madártani Intézet, mint hivatalos szervezet, eddig is minden elismerést megérdemlő munkáját a társadalmi téren kifejtett tevékenységével támogassa és minél eredményesebb sikerekhez segítse.

A Szövetség az 1929. évben Lillafüreden rendezett, főleg Herman Ottó emlékének szentelt és a tagok élénk érdeklődése mellett megtartott közgyűlésének, valamint 1930-ban Szegedre egybehívott közgyűlésének gazdag tárgysorozata is igazolja ezt a megállapításunkat!

A természeti kincsek megoltalmazásának érdekében újabban a szaklapok és a napilapok is mind többet foglalkoznak a természetvédelem kérdésével.

Dülőre azonban a természet védelmére és a természeti emlékek fenntartására és megoltalmazására irányuló törekvések ügyének országos rendezését a jelek szerint végre Herczeg Ferenc, erélyes fellépése vezette.

Lapjában a Badacsonyhegyen végzett bazaltbányászás ellen könyvünk alábbi fejezetében ismertetett hatalmas akciót indított. Ennek hatása alatt azután a Badacsony és más hasonló szépségű hegyek hatásos megvédése és további pusztításának megakadályozása érdekében egy, az országgyűlésen tett, és ott elfogadott indítványra a földművelésügyi miniszter azt a kijelentést tette, hogy a készülő erdőtörvény javaslatban kíván gondoskodni az ország természeti kincseinek védelméről.

Miután ekként a politikai tényezőkben is megnyilvánult az egyhangú elhatározás az ilyen célú törvényes intézkedések megtételére, — nem lehet már kétségünk abban, hogy a törvényhozás bölcsessége meg is találja a megfelelő módot és eszközöket ahhoz, hogy mielőbb törvény erejével fogadja védelmébe a természeti

alkotásokat. Ennek révén, valamint a kormány intézkedéseivel és a társadalom lelkes közreműködésével remélhetőleg megindul nemcsakára Magyarországon is egy mindenre kiterjeszkedő és kétségtelenül eredményes természetvédelmi tevékenység.

Hitünkben megerősít az a körülmény is, hogy a társadalmi és tudományos szervezetek is kellő lelkesedéssel karolják fel ezeket a kérdéseket és élükön a Kir. Magyar Természettudományi Társulattal, mindent elkövetnek a legjobb eredmények biztosításának szolgálatában. És megerősít végül hitünkben az a körülmény, hogy „a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről“ szóló 1930. évi VI. tc. alapján szervezett Országos Természettudományi Tanács is bizonyára jelentékenyen hozzá fog járulni az ilyen célok szolgálatának jó sikeréhez!

III. A természetvédelem formái.

1. Általános természetvédelem.

A természet alkotó részeit bármilyen káros hatás ellen kellő gondossággal óvó és mindenféle természeti alkotásra a megindokolt mértékig, az észszerűség határáig kiterjedő gondosságot nevezük általános természetvédelemnek. Vonatkozik tehát ez a védelem a természetnek az állat- és növényvilágára, valamint a geológiai vonatkozású alkotásaira egyaránt.

Az olyan törvényhozási, kormányzati és közigazgatási intézkedések, amelyek többek között pl. a közuti fasorok, parkok stb. természeti alkotásainak (fák, virágok) védelméről gondoskodnak, amelyek a madárfészkek bántalmazását büntető rendelkezésekkel tiltják, amelyek az államépítészeti hivataloknak nem engedik meg az új útvonalak irányának olyan vezetését, mellyel azok valamely természeti alkotás ártalmára lehetnek stb., általánosságban éppen úgy szolgálják a természet védelmét, mint például az erdők fenntartásáról gondoskodó erdészeti törvények, vagy a vadászati és halászati törvényeknek és az ezeken alapuló kormányrendeleteknek a lelőési és halászati tilalmakra vonatkozó és az ezekkel kapcsolatos rendelkezései. Az állatvédelmi és növényvédelmi általános intézkedések stb.

A különféle társadalmi szervezetek, szövetségek és egyesületek olyan tevékenysége, amellyel azok a természet mindenféle alkotásait egyaránt oltalmukba fogadják, amellyel a természet szeretetének a társadalom legszélesebb rétegeit megnyerni igyekez-

nek, amellyel akciókat indítanak a törvényes védelem hatályosabbá tételére, amellyel ilyen célok szolgálatában a hatósági eljárásokat támogatni igyekeznek stb. — hasonlóképpen az általános természetvédelem érdekeit segítik elő.

Általános természetvédelmi célt szolgálnak a népiskolák olvasókönyveibe foglalt ilyen tárgyú leírások, a természet megkedveltetése és megbecsülése érdekében az ifjúságnak rendezett kirándulások, a vetítettképek bemutatásával, vagy anélkül tartott ilyen irányú népszerű felolvasások, a középiskolákban és a főiskolákon tartott e tárgyú előadások, az ilyen célokat szolgáló folyóiratok, könyvek stb.

A céltudatos, sokirányú közrehatás, főleg pedig a különféle társadalmi szervek bevonása az ilyen célok szolgálatába, az ott-honvédelem gondolatának terjesztése stb., egyes kultúrnemzeteknél (német, svájci stb.) a természetvédelemnek a hivatalos szerveken kívül, magában a társadalomban, olyan erős támaszt és biztosítékot szerzett, amelynek kedvező hatását ott lépten-nyomon észlelni lehet.

Nálunk, sajnos, ezt még nem tapasztaljuk. Nemcsak a társadalom, de a hivatalos szervek egynémelyike sem vet még elégséges gondot a természetvédelem legegységesebb érdekeire.

Nemcsak a vidéken állapítható meg ez, de még az ország fővárosában is. Magában a székesfővárosban még a közelmúltban is e tekintetben nagy érzéketlenséget árultak el, mert más céllal végzett egészen egyoldalú eljárásaik miatt egyik-másik természetalkotás jelentékeny és soha meg nem javítható sérelmet szenvedett.

Itt csak a faszorok nem egy esetben indokolt nyesése helyett, a vastag, és ép ágak levágásával a legutóbbi időkig végzett azokat a facsonkításokat említjük fel, amelyek sokszor olyan méreteket öltöttek, hogy azok vágáslapjai a fatörzsön beforradni többet nem voltak képesek. Helyükön ezért előbb-utóbb bekorhadt üregek támadtak és a fák korai kipusztulását segítették elő.¹ Kétségtelenül ez az eljárás volt egyik legfőbb okozója annak, hogy Buda-

¹ A sorfákat a fásiskolákban kell oly magas koronájúvá nevelni, amint az szükséges és akkor ez a kérdés fel sem merül. Egyébként pedig, ha a sorfákon is szükséges még beavatkozás, azt idejében nyesőollóval is elvégezhetjük és így elmarad évek múltán a vastag ágak annyira káros lefűrészelése.

16. ÁRUSÍTÓBÓDÉKKAL BEÉPÍTETT VADGESZTENYEFÁK
a budai Szénatéren.

Ambrus Lajos felvétele.

pest szélesebb utain és utcáin korosabb és ma is egészséges fásort nem igen látni. Azok az ilyen és egyéb kíméletlen elbánás miatt nagyon is rövid életűek.

A főváros csatornázó, gáz- valamint vízvezetékfektető és javító munkálatainál, ép úgy a posta és táviró intézménynek a székesfővárosi kábelfektetéseinél sem voltak és nincsenek még ma sem elég tekintettel az utcai fasorokra. Még ott sem kímélik azokat, ahol nem okvetlenül szükséges az ilyen munkálatokat közvetlenül e fasorok mellett és a fák gyökereinek összevagdolásával végezni, hanem azok csekély költségtöbblettel talán, de mindenesetre a fák kímélésével is végrehajthatók lennének.

Reá kell mutatnunk arra is, hogy a Budapest székesfőváros közúti villamosvasútja felső áramvezetékét sok vonalon (Vérmező, Margit-körút stb.) az utcai fasorok koronái között helyezi el és e célra hosszú vonalon kivágatja minden fa koronájának a közepét. Sőt a székesfőváros területén a telefon és táviróhuzalokat is nem egy helyen a fakoronák fölött vezették (pl. a Hidegkúti-út) és e célból kérlelhetetlenül vágják és vágják időközönként ma is a sorfák koronáinak útban álló ágait.

Itt kell megemlékeznünk a gyalogjárók mentén aszfalttal, vagy kövezettel kellő szabad hely hagyása nélkül körülvelt és meg nem öntözött fákról,¹ ép így az árusítóbódékkal beépített fákról, (16. kép) vagy arról az eljárásról, mely a Szent Margit-szigeten a kávéházak előtt a villamosvilágítás huzalait az élőfák testébe vert szögekkel erősítette meg; stb.

Nem lehet már az ilyen jelenségek miatt sem csodálkozni azon, hogy Budapest társadalmában, mely a legutóbbi időkig lépten-nyomon ezeket a példákat látta, nem tudott a kívánt mértékig kifejlődni a természet szeretete. Ebben leli magyarázatát azután az is, hogy a közönség nem fogadja védelmébe még ma sem és nem kíméli meg eléggé a főváros természeti díszeit és szó nélkül hagyja az olyan eljárásokat, amelyek a természeti alkotások romlására vezetnek. Sőt maga is hozzájárul egy és más természeti szépség megrontásához.

¹ Az érdeklődők figyelmébe ajánljuk pl. a Bécs város Ringjein vonuló fasorok odaadó gondozását.

Tördeli tavasszal a főváros körüli fák és cserjék ágait a virágokért, és kitépi gyökerestől a virágos növényeket, hogy idétlen nagy csokrokat, lankadt virágokból egész nyalábokat, hervadt növényi díszek nagy halmazát szállítsa be bizonyos megelégedettséggel, sőt lelki gyönyörűséggel a lakására.

Budapest közönségének egy jelentékeny része ilyen tények igazolása szerint tehát még nem azért rándul ki a főváros környékére, hogy megélveze, hanem hogy pusztítsa a tavasz virágait.

Az előbb vázoltakon felül a parkok nagy hiányának is lehet betudni ezt a jelenséget, amely miatt a lakosság oly nyers mohósággal rohanja meg, tördeli le, tépi ki és cipeli el lakására a neki legjobban tetsző természeti díszeket. A tavasz virágait, és az ős megpirult, vagy elsárgult levelű ágait.

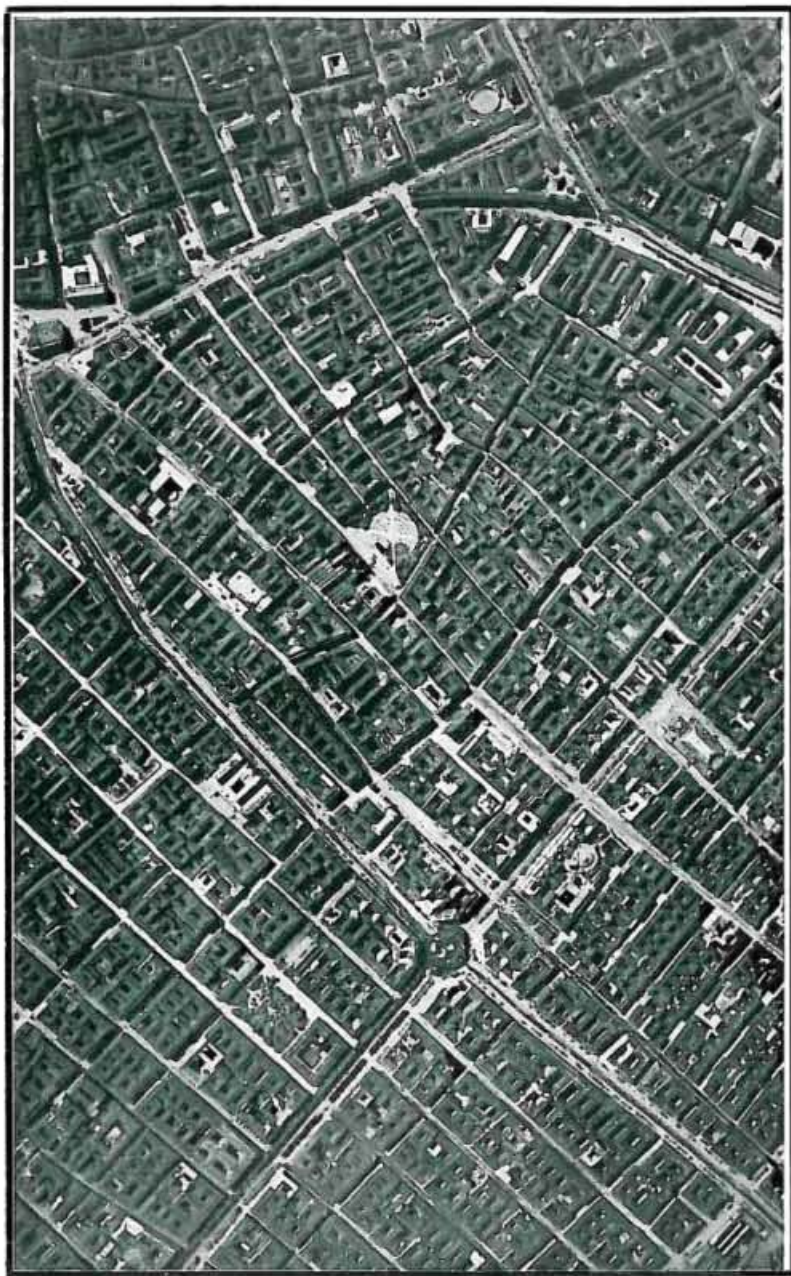
Tehát egy város szervezetében a tüdő szerepét játszó parkoknak a közegészségre annyira káros nagy hiánya¹ Budapesten — sok egyéb okon kívül — még ilyen tekintetben is megkívánná, hogy azokat szaporítsák. (17. és 18. kép.)

Bé kell tudni a lakosságnak a természeti alkotásokkal szemben tanúsított és annyi kifogásra okot adó viselkedését azonban másfelől és legkiváltképpen annak, hogy nálunk még a főváros lakossága nem eléggé nevelt a természet szeretetében és védelmében, annál kevésbbé a természeti emlékek értékelésében és megbecsülésében.

Ha nem így volna, nem hagyná pl. szóltanul, hogy a Szent Margit-szigeten, különféle címeken, a szigetnek éppen nem előnyére létesült magánlakások révén odakerült macskák kiírtják a csalogányokat és az egykor füllemülecsattogástól hangos, egyébként pedig olyan megnyugtatóan és előkelően csendes szigeten ma már kevésbbé csalogány dalában, mint más hangokban van része, és lehet öröme a látogatónak!

A vidéken sem különb a helyzet, amelynek éppen nem épületes kialakulásához bizonyos vonatkozásokban bizonyára Budapest példaadása is hozzájárult.

¹ Kaán Károly: Fásorok, parkok és erdők a magyar városok és egyéb lakott helyek közegészségének szolgálatában. Közegészségügyi feladataink. Szerk. dr. Parassin és dr. Gortvay: Az 1926. évi okt. 20—30-ig tartott közegészségi és társadalompolitikai országos értekezlet munkálatai. Budapest, 1927. 348 old.

17. BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS KÖTENGERÉBŐL.

(Az Andrássy-út és Nagykörút környéke.)

A m. kir. Térképészeti Intézet légi felvétele.

18. BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS VÁROSLIGETI RÉSE ÉS ANNAK LAKOTT KÖRNYÉKE.
A m. kir. állami Térképészeti Intézet légi felvétele.

A fasorok megcsonkításában a székesfőváros a közelmúltban is még tényleg sajnálatos példát szolgáltatott, ami azután a vidéki városokban is követőkre talált.

E mellett egynémely helyütt a vármegyei közigazgatás egyes szerveiben még ma is olyan ősi hit él, mely az utak fenntartásához legfőbb eszköznek a napot tekinti. Az a törekvés tehát, hogy azokat minél több nap érje, azokat fák be ne árnyékolják. Ezért a közérdek szolgálatával indokolják meg a törvényhatósági és községi utakmenti fák koronáinak kérlelhetetlen megcsonkítását, sőt az öreg, bármilyen ép fák eltávolítását is.

Ehhez azután még azt kívánjuk megjegyezni, hogy a levágott galyaknak, a kiszáradó fáknak és a kivágott ép fák értéktelenebb koronáinak akár illetmény címén, akár csak szociális céllal is, az alkalmazottak részére való átengedése ezek egynémelyikében azt a törekvést váltja ki és érleli meg, hogy ezen az úton évről-évre rendszeresen biztosítsa faszükségletét. Ez a körülmény is azután jelentékeny mértékben hozzájárul a fák káros megcsonkításához és különféle címenek történő kivágásához.¹

Különben bizonyos állami ágazatok közegeinek a vidéken észlelhető eljárásában is van e tekintetben kivetni valónk.

A távíró- és telefonvezetékek zavartalan működése címén a falvakon az utcai sorfák koronájának olyan nyers és kegyetlen megcsonkításáról nyílt alkalom a legutóbb is sokszorosán meggyőződünk, amit a természetvédelem érdekeivel összeegyeztetni, a távíró- és telefonvezetékek zavartalan működésének szolgálatával pedig megindokolni nem lehet.

Itt kell feljegyeznünk egy, a távíróval kapcsolatos, és e tárgyhoz tartozó jellegzetes esetet, amelyhez azonban történelmi vonatkozású bevezetőt kell adnunk.

Gróf Esterházy Miklós, Csákvár egykori ura² és a családi tradíciónak megfelelően nagy természetbarát, a napoleoni harcok során foglyul ejtett, Bécs részéről eltartásra hozzánk utalt és ilyen címen belőlük az uradalomnak is kiosztott francia foglyokkal a

¹ Ez ellen egyetlen módszer a lenyesett galyak és a kiszáradt fák anyagának elárverezése.

² Esterházy Móric grófnak, Csákvár jelenlegi tulajdonosának dédapja. Született 1775-ben. Meghalt 1856-ban.

csákvári kastély felé vezető csákvár-bicskei törvényhatósági út mentén a birtoka szélén fákat ültetett. Ezeket a kőris és juhar fákból vegyesen létesített és ma már a 125 évet meghaladott kedves fasorokat, az útnak erős beárnyékolásával indokolt útfenntartás címén 6—7 év előtt megritkítani tervezte az illetékes államépítészeti hivatal. Ki is jelölték már a kiszedésre szánt, tehát halálra ítélt példányokat!

Csak személyes közbenjárások útján volt a jó öreg fák részére a kegyelem kieszközölhető.

Pár év előtt pedig a posta és távíró intézmény vezetősége kereste meg az illetékes államépítészeti hivatalt, hogy gondoskodjék ezeknek az öreg fáknek vastag ágaik levágásával járó olyan felgalyazásáról, mely nem zavarja a mellettük vont huzalokon lebonyolított távíró üzemet.

Eltekintve a természetvédelem érdekeitől, az ilyen követelés jogosultsága azért is vitatható, mert rég álltak ott már ezek a fák, amikor a távíró vonalat mellettük elhelyezték. A távíró vonalak intézőségének tehát kevésbé van jogcíme a sorfák tulajdonosát ilyen nyelési szándékkal nyugtalanítani.

A természeti alkotásokat kedvelő és a kegyelet által is befolyásolt mai tulajdonos már hajlandónak nyilatkozott a kérdéses távíró vonalszakaszt a fasortól távolabb helyre saját költségén át-helyeztetni, amikor a posta és távíró vezetősége végre elállt e különös követelésétől.

Ennek az esetnek a leírása kapcsán reá mutatunk arra, hogy a külföldön sok helyen rég lemondtak már az ilyen vonalaknak az utak mentén való vezetéséről. Nemcsak a most vázolt akadályok, károsítások és alkalmatlanságok miatt ejtették el ma már több országban az ilyen eljárást, hanem takarékosági szempontból is.

Az utak ugyanis nem mindig haladnak abban az egyenes vonalban és ugyanafelé a közvetlen cél felé, melyet a nem minden falut érintő távíró vonalaknak haladniok kellene. Azért is a távíró és telefon huzalokkal szántókon, mezőkön keresztül a légvonal leg-egyenesebb irányát követik, ami által huzalban, oszlopokban jelentékeny megtakarításokat érnek el. Kívánatos lenne, hogy ezt a mindenképpen helyes eljárást nálunk is alkalmazzák, hogy az állam

19. GÓLYAFÉSZEK.

E célra készített állványon. Egy alföldi tanya mellett. Űrbő.

Schenk Jakab felvétele.

20. EGY KISZÁRADÓ ÖREG FA GÓLYAFÉSZEKKEL.

Ambrus Lajos felvétele.

21. GÓLYAFÉSZEK A HÁZ KÉMÉNYÉN.

Dr. Szlávy Kornél felvétele.

közegei ilyen módon ne legyenek kénytelenek résztvenni a természeti alkotások megromlásában és tönkretételében. Kívánatos másfelől, hogy a távíró és telefon intézőségét is utasítsa a kormány a természeti alkotások megkímélésére, illetve vonalvezetéseknel azok teljes elkerülésére és arra, hogy a fasorok megcsonkítását a jövőben mindenképpen és mindenütt mellőzzék.

A vidék szokásaiból fel kell említenünk, hogy falvainkon még a nép a rovarok pusztításával annyira hasznos denevéreket — ha elfogja — az utcaajtóra szögezi; a pásztorgyermekeknek pedig még mindig az a tavaszi mulatsága, hogy feldulják az éneklő madarak fészkeit, kiszedik tojásaikat és fiókáikat egyaránt. Az alföldi vizek mentén meg nem egy helyen még ma is szokásos, hogy a vízimadarak nagy mennyiségben összegyűjtött tojásaiból tarhonyát gyúrnak. A kiskúnsági Ürbő pusztán — mint Schenk Jakab írja¹ — 1922-ben egy tojásgyűjtő körülbelül 15,000 darab madártojást szedett össze,

Csak a gólyát és a fecskét kímélik meg, mert a néphit szerint ez a kétféle madár szerencsét hoz a házra. (19., 20. és 21. kép.)

Amíg pedig mi az ilyen sajnálatos és a természetvédelem elemi érdekeivel ellentétes eljárásokat általában és a népszokásokat a vidéken ki nem irtjuk, amíg a székesfőváros más kultúrvárosok példáin okulva kérlelhetetlen szigorral meg nem szünteti a természeti alkotásokra káros eljárásokat, és nem vet gátat az éppen nem épületes ilyen cselekedeteknek, — addig a természetvédelem magyar földön még ilyen egyszerű formáiban is csak hiú ábránd marad.

Amíg a törvényhozás és a kormány intézményesen nem gondoskodik a természeti alkotások megóvásáról és ennek érdekében olyan eszközök biztosításáról és felhasználásáról, amelyek révén megszűnik a további rombolás; amíg a társadalom jobbjai megértő részének közreműködése mellett a természet szeretete, a természet védelme, a szűkebb haza, az otthon szeretetével és kegyeletes megbecsülésével belé nem szűrődik a magyar nép legszélesebb rétegeinek lelkébe és azt maradandóan át nem itatja: — addig a szónak tágabb értelmében vett természetvédelem még általánosabb formáiban sem érvényesülhet hazánkban!

¹ Schenk Jakab: A gyakorlati természetvédelem megindítása Magyarországon.

2. A természeti táj védelme.

A természet általános védelme kiterjed egészen a természeti táj képének a védelméig.

Látásunknak bizonyos tényezők által körvonalozott határain belül található természeti alkotások és egyéb természeti megnyilvánulások egybefoglalt képe a természeti táj.

Ebben a látókörben azután a természet háztartása rendjének és esztétikai hatásának alkotó eleméül szolgáló minden természeti képződmény a tájkép védelemre érdemes alkotó része.

A legtöbb kultúrállam tiltja például ma már a reklámtáblák alkalmazását az erdőkben és minden olyan helyen, ahol az effélék a természeti táj képét ronthatnák; és büntetik azokat, akik papiros, vagy más, a szemnek kellemetlen hulladék visszahagyásával a természet képét csúffá tehetnék. Törvényes tilalommal megakadályozza a kőbányák nyitását mindenütt ott, ahol azok elronthatnák a természeti táj kedves összhangját stb.

Franciaországban még Napoleon idejéből való törvényes rendelkezések gondoskodnak arról, hogy a fontainebleau-i erdőgazdasági kerületben bizonyos festői tájakat kivonjanak a gazdasági használat alól, és azokat, mint „les séries artistiques“ a festőművészek nagy örömeire minden időközön át változatlanul fenntartsák.

Franciaországban különben régóta működik a „la Société pour la protection des paysages de France“, mely különös feladatául tűzte a szebb természeti tájak védelmét. 1906 április 21-ike óta pedig egy külön törvény „organisant la protection des sites et monuments naturels de caractère artistique“ gondoskodik a termé-

szeti táj védelméről Franciaországban. A törvény elrendeli, hogy bizottságokat kell alakítani, melyek jegyzéket állítsanak egybe arról a francia földről, melyet művészeti (artistique) vagy festői (pittoresque) szemszögből védelembe fogadni kell.¹

Angliában főleg az 1896-ban létesült „The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty”² gondoskodik leginkább a természeti tájak védelméről.

Ez az egyesület, amelynek létrehozásában és organizálásában legfőképpen Rawnsley kanonok buzgólkodott, feladatául tűzte, hogy nemzeti érdekekből gondoskodni kíván a történelmileg érdekes helyek³ védelme mellett a természeti szépségű tájak oltalmazásáról is. Arra törekszik ezért, hogy az ilyen objektumokat természetes jellegük és képük, valamint az azokon található növényi és állati élet fenntartásának érdekében minden, azt rontó hatás ellen megvédelmezze. Ennek a célnak szolgálatában a magántulajdonosoktól (ajándék, vagy vétel útján), ha lehetséges, meg is szerzi azokat és gondozásába (in trust) fogadja.⁴

Nagyon érdekes és tanulságos az egyesület céljának következő indokolása:

„A nemzeti védelem munkája az utókor érdekeit szolgálja. Anglia azok nélkül a szép tájak és történetileg érdekes helyek nélkül, amelyeket a rohanó modern élet állandó pusztulással fenyeget, szegényebb ország lenne és kevésbé tudná megóvni azoknak a fiainak hazájuk iránt való vonzalmát, akik a földkerekség messze tájait kolonizálják.”

„Az egyesület tevékenysége a hazaszeretet munkája kíván lenni; azért is nehéz felbecsülni azt az óriás kárt, mely abból származnék, hogy az ilyen tevékenység anyagiak hiányában megbénnelni kénytelen!”

¹ R. Hermann: Naturschutzparke. Beiträge zur Naturdenkmalpflege. Berlin 1910.

² Nemzeti gondoskodás történetileg érdekes, vagy természeti szépségű helyek védelméről.

³ Ideértve az épületeket.

⁴ A szövetség alapszabályai (Articles of Association) szerint a nemzeti védelemnek ajándékozott és hagyományozott, vagy a nemzeti védelem részéről megszerzett birtoktárgyakat semmiféle címen eladni, sem a védelem céljának meg nem felelő módon használni nem szabad. Kimondja továbbá az alapszabály, hogy a nemzeti védelemnek tagjai ezen egyesülésből folyólag semmiféle haszonban (jövedelemben) nem részesülhetnek.

„Ezért számít az egyesület a kormány támogatására is, de reméli, hogy a társadalom is jelentékenyen hozzájárul azoknak az anyagi eszközöknek a megszerzéséhez, amelyek az egyesület törekvéseinek előmozdítására nélkülözhetetlenek.“

Megalapítása után, úgyszólván az első eljárásával sikerült ennek az egyesületnek az ú. n. „könnyű vasutak“ létesítésére vonatkozólag az angol törvényhozás elé terjesztett javaslatba olyan záradékot felvételni, mely módot nyújt az ilyen vasutak építésénél a történeti nevezetességű helyek és építmények védelmére, és annak a biztosítására, hogy a természeti tájak képe csorbát ne szenvedjen. Bárki felszólalhat az ilyen érdekek szolgálatában és észrevételeit gondos elbírálás tárgyává kell tenni. A kereskedelemügyi minisztériumnak pedig kötelességévé teszi ez a záradék, hogy tagadja meg minden esetben a vasútépítés engedélyezését akkor, ha annak létesítése valamely történelmi emléket fenyeget, vagy a vidék jellegét és szépségét veszélyezteti. Ez a rendelkezés azután nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ilyen építkezések káros következményeit elhárítsa és a táj szépségeit rontó vasúttervek egész sorának megvalósulását megakadályozza.¹

Sikeres mozgalmat indított az olyan kőbányák nyitása ellen, amelyek valamely vidék tájképi szépségeit ronthatnák. Így fogadta pl. védelmébe a Somerset grófságban a Cheddar sziklákat, melyeket a kőfejtés deformálással fenyegetett, ami a szép vidék képének romlásával járt volna.²

¹ Ilyen volt a sok eset közül a Lynmouth—Minehead (Devonshire) között tervezett vasút létesítésének megakadályozása. Az volt a szándék ezzel a vasúttervvel, hogy a Wales felől érkező turisták számára könnyebben elérhetővé tegye a Constisbury Foreland szép vidékét, mely azonban az ország ennek a legbájosabb előhegységének képét deformálással fenyegette. A nemzeti szövetség tiltakozására azután a közmunkák bizottsága elvetette a tervet és nem járult az engedélyezéshez.

Igy fenyegette az Ashdown Forest (Ashdown erdő) tájképét a Groombridge-től Nutley-ig tervezett vasútvonal, mely három mértföld hosszúságban az erdőből kivágott területen töltésen haladt volna. A nemzeti szövetség (The National Trust etc.) a községi rétek fenntartására alakult egyesülettel (Common Preservation Society) karöltve lépett fel e terv ellen és a közmunkák bizottsága el is vetette ezt a tervet stb. (The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty. 1896/7, 1897/8 és 1898/9. évi jelentéséből.)

² A Cheddar Cliff-ek, a Cheddar sziklák, sajátos és látványos geológiai alakzatok, amelyeknek keskeny torka között vezet az országút Cheddar faluból a Mendips tete-

A látványosan szép tájképi részek zavartalan élvezete érdekében a szövetség társadalmi úton végzett gyűjtéssel tulajdonául is megszerez bizonyos földrészeket. Ez úton ugyanis a természetet kedvelő angol közönségnek akadálytalan hozzájutást biztosít az ország olyan helyei meglátogatásához, amelyekről gyönyörű kilátás nyílik azoknak a szebb tájképeknek az élvezetére, amelyek használatában eddig akadályozva volt. Így vásárolta meg többek között North Cornwall (Észak Cornwall Anglia délnyugati félszigete) Barras Head nevű körülbelül 14 acre területű hegynyúlványát. Egyike ez az angol partvidék legbájosabb és legmélyebb benyomást keltő vadregényes pontjainak. Gyönyörű kilátás nyílik a tengerre és a közvetlen szomszédságban levő hegyfokra, mely a legendás emlékezetű Arthur király emlékéhez fűződő románcok egyik színhelye.²

Megvásárol a szövetség olyan földrészeket is, amelyek tájképi szépségeit megóvni kívánja az egyoldalú rombolások, vagy a képet elrontó építkezések elől. Így vásárolta meg ez a szövetség 1909-ben a Cheddar szoros birtokát, hogy megmentsse a fennebb említett Cheddar sziklákat a kőfejtés rombolásától.

Erélyesen és sikerrel állást foglalt többek között egy vizierő kihasználást célzó és a törvényhozás elé terjesztett javaslat, az ú. n. Highland Water Power Bill ellen, mely jogot adott volna arra, hogy az Ericht-tónak és a vidék más tavainak vizét villamos energia fejlesztésére felhasználhassák. Ennek a tervnek a végrehajtása és az

jére. A víz, mely valamikor ezeket a sziklákat vájta, most a föld alatt folyik, de a szakadékokon túl újra napvilágra kerül. A helyenként 400 láb magasságra emelkedő sziklák egy s más helyen az út mentén meredek sziklafalakat, tovább fantasztikus sziklacsúcsokat alkotnak, amelyeket borostyán és más kúszó növény fut be. A sziklák a tájnak teljesen hegyvidék jelleget adnak, holott a torok feneke alig fekszik 100 lábnyira a tenger színe fölött és a legmagasabb pont sem emelkedik 1100 lábnál magasabbra. (A „The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty” 1903/4, 1908/9 és 1909/10. évi jelentéséből.)

² A megvásárlásról szóló szövetségi jelentés különös meglepéssel és örömmel utal a jelentékeny összegeket adományozottak mellett a „kis adakozók” nagy számára, mert szerinte éppen ezeknek a terjedelmes névsora bizonyítja legvilágosabban azt, hogy milyen messzeterjedő és őszinté volt az érdeklődés, amit e helynek a nemzet számára való fenntartása, illetve megszerzése keltett. (A „The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty” 1896/7. évi jelentéséből.)

ezzel járó munkálatok ugyanis nagyban befolyásolhatták volna a vidék természetes szépségét.¹

Biztosítékot szerzett ez a szövetség a Kent grófságban fekvő szentelepek szindikátusától, hogy a természeti táj védelme érdekében nyilvánítandó kívánságait a bányaműveléssel kapcsolatos tevékenységnél a vezetőség figyelembe fogja venni.

Erélyes fellépésével megakadályozta a (Cowdray Close Walks) cowdray-i sétaút történeti nevezetességű és látványosan szép tiszafa sora mellett és annak veszélyeztetésével végezni kívánt csatornázó munkálatokat.²

Sikerült a szövetségnek pl. eltávolíttatni azokat a telefonoszlopokat, amelyeket a „Nemzeti telefon társaság“ állíttatott fel a szép White moos réten Bydal és Grasmere között és amelyek a nagy rétnek képét egészen elrontották.³

Sikerrel járt el a London közelében fekvő Marble Hill nevű birtok építési célokra tervezett felparcellázása ellen is.⁴

Ez a birtok a szépségéről nevezetes Richmond Hill nevű kilátás középpontja, mely az ezüst Thames hirtelen kanyarulatával és a fák zöld lombjával festői képet nyújt. Ezt a helyet az a veszély fenyegette, hogy kivágják és beépítik, minek folytán a szép kilátás örökre elveszett volna; holott ennek a tájnak az élvezete annyi ezer embernek szerzett örömet, annyi festő ecsetjének nyújtott anyagot és a költők is megannyiszor énekeltek róla.

A szövetség ugyanis a Commons Preservation Society-vel (a községi rétek fenntartására alakult egyesülettel) közös mentő mozgalmat indított, amelynek eredményeképpen London városa

¹ Érdekes a szövetség ez irányú állásfoglalásának az a kitétele, amelyben elismeri, hogy a hegyvidékek nagy vizierő tartalékainak kihasználása közgazdasági érdekekből nemcsak kívánatos, de el sem kerülhető. Ezért is nem ütköznek meg a természet szeretetétől áthatott svájciak sem az ilyen terveken és azok végrehajtásán Nem hagyható azonban figyelmen kívül a szövetség szerint az a körülmény sem, hogy a svájci tájak nagyvonalú képe minden káros következmény nélkül sok olyat elbír, ami Anglia és Skócia dombvidékének szépségeit tönkretenné. (A „The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty“ 1898/9. évi jelentéséből.)

² Ugyanannak a szövetségnek 1900/1. évi jelentéséből.

³ Ugyanannak a szövetségnek 1900/1. évi jelentéséből.

⁴ Ugyanannak a szövetségnek 1901/2. évi jelentéséből.

opciót szerzett a terület megvételére, a parlament pedig elfogadta azt a javaslatot, mely felhatalmazza London városát, hogy ezt a területet megvásárolhassa.¹

Angliában a természetet kedvelő egyes birtokosok jogutódaikra is háruló kötelezettséget vállalnak, hogy egyes tájképi részleteket beépítéssel nem rontanak el.

Igy az angol parlament még 1902-ben elfogadott egy törvényjavaslatot, amellyel Lord Dysart a hatóságra ruházza Petersham Meadows-t, valamint a folyóparton egy széles földcsíkot Kingston-tól Richmond-ig és kötelezettséget vállal, hogy Twickenham-nél az Eel Pie szigettel szemben további terület beépítésre nem kerül.²

A *Német-birodalomban* elég korán karolta fel a társadalom a természeti tájak szépségének védelmét. Így amikor 1886-ban a Rajna vidék Siebengebirge nevű részében a Petersberg hegyen egy új kőbánya nyitását kezdték meg, amellyel a vidék gyönyörű tájképét veszélyeztették, mozgalom indult meg ennek a megakadályozására és a vidék szépségeinek megmentésére. Miután pedig a Bonnban e célból megalakult egyesület³ eredményt elérni nem tudott, Bonn főpolgármestere a Siebengebirge szépészeti egyesülete⁴ élén kísérelte meg a mentést és ennek érdekében minden eszközt felhasznált, hogy az illetékes állami és községi tényezőket megnyerje céljának.

Az állam-minisztérium (Staatsministerium) kisajátítási joggal ruházta fel az egyesületet és többféle sorsjegy kibocsátására adott engedélyt.

A Rajna tartomány (Rheinprovinz) egyhangúlag 200.000, Köln városa 100.00, Bonn városa pedig 50.000 márkát szavazott meg e célra, és a többi városok és közigazgatási kerületek (Kreise) is a viszonyaikhoz mérten hozzájárultak az akció költségeihez.

Minden tényezőnek együttérző, lelkes közreműködésével sikerült is a Siebengebirge koszorúját, a Rajna vidék egyik legbájosabb tájképi részletét a további rongálásoktól megmenteni és foko-

¹ A „The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty” 1901/902. évi jelentéséből.

² Ugyanaz m. f.

³ Rettungsverein für das Siebengebirge.

⁴ Verein zur Verschönerung des Siebengebirges.

zatosan több mint 7 négyzetkilométer kiterjedésű területet védelembe fogadni.

A földművelésügyi miniszter ezek után a képviselőházban jogos megalázkodással tehette azt a kijelentést, hogy: „hitem szerint ebben az időben, amelyben mi élünk, és amelyben a realizmus sok irányban olyan meggondolást igénylő teret hódít, — nemcsak jogosult, de a legnagyobb mértékig elismerésreméltó, ha a természet ideális szépségének, a Rajna és mellékvölgyei e nemű nagyszerű kincseinek fennartása érdekében még idejében és nem akkor alkalmazunk óvó rendszabályokat, amikor már minden késő.“

Az Ahr-völgy alsó részében fekvő, bazalt lávából és bazalt oszlopokból alakult Landskron nevű sziklacsoportot is kikezdték kőbányászással, amiért a most leírt siebengebirge-i eset példája nyomán itt is egyesület alakult a Landskron megmentésére.

Az egyesülettől azután Ahrweiler közigazgatási kerülete (Kreis) szerezte meg a tulajdonjogot és még további részletek hozzávásárlásával 7.47 hektár területet fogadott védelmébe, ami által a Landskron szépségei minden időkre védelembe kerültek.¹

Bajorországban a gyárakkal való beépítéssel veszélyeztetett egy isarvölgyi szép természeti táj zavartalan fenntartásának biztosítására München városa az Isar folyó jobbik oldalán egy nagyobb területet vásárolt meg olyképpen, hogy az 50.000 márka vételárból az Isar-egyesület részéről gyűjtött és a városnak felajánlott 30.000 márkán felül még hiányzó (20.000 márka) részt a város viselte.²

A Német birodalomban elsőnek Poroszország gondoskodott törvényhozási úton a természeti tájak védelméről. „A helységek és a kiváló tájak képének elrontása ellen“ hozott és 1907. évi július 15-én szentesített törvény 8. §-ában úgy rendelkezik, hogy a közigazgatási járási bizottság (Bezirksausschuss) határozata alapján a kormányzósági járás (Regierungsbezirk) elnöke (Regierungspresident) elrendelheti, hogy a helységen kívül tervezett új épüle-

¹ H. Conwentz: Naturschutzgebiete in Deutschland, Österreich und einigen anderen Ländern. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. Jahrgang 1915. No. 1.

² R. Hermann: Naturschutzparke. Beiträge zur Naturdenkmalpflege, Berlin 1910. 397. old.

tek emeléséhez és a régieken szándékolt változtatásokhoz az építési engedélyt megtagadják, ha az ilyen munkálat a táj képét durván elrontaná, és ha ezt más építőhely választásával, esetleg más építőforma alkalmazásával, vagy más építőanyag felhasználásával elkerülni lehetséges.¹

Bajorországban a délkelheimi kir. erdőgazdaság részére még 1901-ben készült gazdasági szabályok (üzemtervek) írják elő, hogy az erdészet azokra a bizarr sziklaképződményekre, hatalmas sziklafalakra és hegyszorosokra, amelyek a vidék legszebb és leginkább látogatott tájképi részletei, a gazdaság üzésénél az esztétikai követelményeknek megfelelő gondot fordítson.

A pfalzi szépítő egyesület kérelmére pedig elrendelte a kormány, hogy az erdőgazdaság üzésénél a tájkép szépségeivel számolni kell, és hogy látványosabb fapéldányokat a ledöntéstől, szebb sziklaképződményeket a kőbányászástól meg kell kímélni.

A bajor magasépítési kormányrendelet is nagyban szolgálja az esztétikai érdekeket és különösen hangsúlyozza, hogy az építővonalvezetés a természeti tájak szépségének fenntartására figyelemmel legyen. A háztetők alakjára, befedési módjára és arra is gondot kíván fordítani, hogy az épületeken alkalmazott reklámtáblák, az épületek falaira alkalmazott reklámfelírások a tájképet ne rontsák.

A bajor vasutak is nagy figyelemmel vannak arra, hogy vonalvezetéseikkel a természeti táj képének ártalmára ne legyenek. Így pl. a ludwigstadt-országhatárbeli vonalszakasz tervezésekor Probstzella mellett különös figyelemmel voltak a természeti táj szépségének érintetlen fenntartására.

Az Eichstätt városhoz vezető helyi érdekű vasút építésénél egy szép fa fenntartása érdekében Hofmühle megállóhelyen a pálya irányán változtattak; a berchtesgaden-országhatárszéli vasútvonal kiépítésénél pedig úgy vezették a vonalat, hogy az útba eső fasorokat megkíméljék stb.

A bajor távíró üzem intézősége, hogy távíróvonalakkal el ne rontsa a tájkép szépségét, Tölz közelében a Hohenburg várkas-

¹ H. Conwentz: Beiträge zur Naturdenkmalpflege. I. k. Berlin 1910.

télynál, Grafing közelében a Zinneberg várkastélynál, Straubing közelében a Lang-Puchof várkastélynál, a Königsee melletti St. Bartolomea vadéskastélynál stb. földalatti vezetéket létesített. Nem egy helyen pedig megkerülő vezetést alkalmazott, hogy több parkot ne érintsen.

Hessenben rendeletet adott ki a kormány az erdei tájak szépségei fenntartásának érdekében stb.¹

Dániában is gondot fordítanak a szép természeti tájak védelmére.

A Hammershus régi romjainak közvetlen környezetét kőbányanyitások és a beépítés veszélye fenyegette.

Az állam, és a Bornholm-egyesület egyesek hozzájárulása mellett 50.000 dán koronával biztosították a tájkép változatlan fennmaradását. Ugyanis a romokat környező 127 ha. nagyságú birtokot oly feltétel kikötésével és biztosításával juttatták egy ottani tulajdonos birtokába, hogy annak minden időközön át egy dániai származású tulajdonában kell maradnia, aki azon sem szállót, sem szanatóriumot, sem gyárat, vagy más ipartelepét nem létesíthet, és bányanyitást nem engedélyezhet.

Egy másik 12 ha nagyságú, az előbbivel kapcsolatos birtokot, mely azelőtt ugyancsak a Hammersholmhoz tartozott és a tengerrel is határos, 50.000 dán koronáért megvásároltak és azután úgy adtak el a szomszéd birtokosnak, hogy a birtokhatárt alkotó érdekes sziklaparton, mely az ú. n. „Nedves kályha“ nevű látványos sziklaalakulathoz vezet, egy keskeny szalagos gyalogösvény céljára visszatartották és azt a várromot magában foglaló birtokhoz csatolták.

Majd a koppenhágai nemzeti múzeum és a Bornholm-egyesület együttes közbenjárására a Hammershus várkastély romjaitól délre esően elterülő és nyírfákkal tarkált hangás területet 42.000 dán koronáért az állam vásárolta meg, és a dán földművelésügyi miniszter vette ellátásába.

Végül pedig a Bornholm-egyesület vásárolt meg itt 13.000 dán koronáért egy 8 ha. nagyságú birtokot, amelynek a tengerfelé

¹ Conwentz: Schutz der Natürlichen Landschaft.

néző részén a Lyseklippen (a világos sziklák) a Den waade Ovn és a Den törre Ovn nevű igen jellegzetes sziklacsoportok vannak. Mindezzel az akcióval azután ennek a vidéknek tájképi szépségét a kulturális beavatkozások ellen sikerült minden időkre megóvni.

Ilyen és más módon Dániában is törekszenek festői tájak zavartalan fennmaradását biztosítani.¹

Finnországban az 1922. évi augusztus hó 11-iki véderdőtörvény rendelkezésein² kívül az 1923 február 23-iki természetvédelmi törvény szolgálja a természeti tájak védelmét. E törvény intézkedéseinek értelmében az országgyűlés határozata alapján és a köztársasági elnök jóváhagyása mellett az állami birtokok szép természeti tájai nemzeti parkként is rezerválhatók.

Magánbirtokon is biztosítható valamely szép természeti táj zavartalan fenntartása, ez esetben azonban az állam a kisajátítási törvény rendelkezéseinek megfelelő módon a birtokost kártalanítani köteles.

Magyarországon a szebb természeti tájak védelme tekintetében a legutóbbi időkig alig történt valami. Elődeink hibája is, de a mai generáció mulasztása is, hogy még kellő időben közvetlen törvényhozási úton nem gondoskodott a természeti táj védelméről.

¹ A. Mentz: Naturfredning saerlig i Danmark és A. Mentz: Naturdenkmalpflege in Dänemark. H. Conwentz: Beiträge zur Naturdenkmalpflege I. B. 294. old.

² A véderdőtörvény felhatalmazza az államtanácsot (minisztertanácsot, Staarat, vagy Ministerkollegium), hogy az erdőügyek központi igazgatósága javaslatára bizonyos erdőbirtok-részleteket véderdökké nyilváníthassa, amelyeken azután a házi szükségleten felül csak az erdészeti hatóság részéről megengedett mértékben folyhat használat. Ha pedig a különleges helyi viszonyok úgy kívánják, az erdészeti központi igazgatóság javaslatára az államtanács még az ilyen használatot is mérsékelheti, sőt egészen beszüntetheti. Éppen így korlátozhatja az államtanács az iramszarvasokkal fizött legeltetést is.

Amennyiben pedig ezek a rendelkezések, illetve ezek érvényesítése, valamely birtokos boldogulási kérdésévé válik, a tulajdonosnak az állam egy aránylagos kártérítést fizet, vagy legvégső esetben köteles azt egészben, vagy részben olyan ellenérték fejében megvásárolni, amelyet a kisajátítási törvény előírásai szerint megállapítanak.

Miután azonban a tulajdonképpeni véderdőkkel rendelkező északi Finnországban az erdővidék legnagyobb részét állami tulajdon, a véderdőtörvény rendelkezéseinek alkalmazása különös nehézséget annál kevésbé okoz, mert ezek az erdők eddig is a legnagyobb védelemben részesültek és így ezeknek a vidékeknek a tájképi szépségei az erdőhasználatok miatt eddig sem szenvedtek csorbát. (Dr. O. I. Lakari: Über Naturschutz. Vorträge über die Waldwirtschaft und Forstwissenschaft in Finnland. Helsinki 1925.)

Az 1879. évi XXXI. tc. az ú. n. erdőtörvény az egyetlen, mely a véderdők kijelölésére és használatuk korlátozására irányuló intézkedéseivel, valamint a kötött forgalmú birtokokra vonatkozólag a hatóságilag jóváhagyott üzemtervszerű gazdálkodás előírásával, ha nem is mindenütt, de mégis több helyen jelentékenyen javára volt és van a tájkép védelmének is! Így elsősorban a kincstári birtokon.

Annak, hogy nálunk nem sok gondot fordítottak eddig a tájkép védelmére, magyarázatát abban véljük megtalálni, hogy az alkotmány visszaállítása után a közgazdasági élet kifejlesztésének és felvirágoztatásának legjobb szándékú, de nem mindig helyesen alkalmazott jelszavai elnémítottak sok olyan kifogást, mely a társadalomnak egyes, az otthoni tájat kedvelő, jó ízlésű tagjaiban, a tájképet rontó erdőpusztítások, köfejtések stb. miatt az út vagy vasútvonalaknak a tájképre kedvezőtlen kihatású vezetése folytán, vagy hasonló egyéb okából támadt. „Végül is — úgy mondták — nem lehet az erdőtarolást csak azért megakadályozni, mert romlik a táj képe, mikor újraültetéssel idők múltán ez a kép úgyis megint visszaáll és amikor az erdőtarolással és a fuvarozással a nép keresetre talál. Nem lehet az utak mentén álló, tájképileg is bármilyen kedves öreg sorfák kivágásán fennakadnunk, mert elvégre mégis csak elsőrendű érdek, hogy az utak dágványai mielőbb kiszáradjanak. Nem lehet megakadályoznunk a kőbányanyitást ott, ahol közelben a legjobb követ találják, ha azt akarjuk, hogy rossz utaink megjavuljanak. Nem lehet a gazdasági életet éppen fellendülésekor gúzsba kötni és ilyen módon is lábbal tiporni a magánérdeket. Különbösen is joggal bányásznak a hegyoldalokban, mert iparendélyük van reá és jogosan értékesítik tulajdonosaik a követ, melynek eddig semmi hasznát nem látták. Nincs is olyan nagy veszély, mert végül is nem hordják le a köfejtéssel az egész hegyet.“ stb.

Ilyen és hasonló megnyilatkozások alkották a nézetnyilvánítások többségét és befolyásolták a közhangulatot, mely a liberális irányzattal semmiképpen sem tudta összeegyeztetni az efféle tevékenység korlátozását. A magánérdekeknek ilyen, a nemzet érdekei fölé helyezett és jórészt csak látszólagos sérelmét és a közgazdasági

életnek téves elbírálások miatt hibásan hangoztatott hátráltatását.

Holott követ lehet másutt is, és olyan helyen is termelni, ahol nem rontja a táj képét. Az erdőnek van más, okszerűbb használási módja is, mint a nyers és terjedelmes tarravágás. Az utak dágványainak, feneketlen sarának és járhatatlanságának, az útarok tisztántartása, megfelelő útáteresztők alkalmazása, és általában az utak műszaki értelemben vett gondozása, — de nem a sorfák ki-döntése az okszerű eszköze, stb. E mellett az otthoni táj képének védelme, díszei megrontásának minden módon kívánt elhárítása olyan hazafias kötelesség, amit figyelmen kívül hagyni és elmel-lőzni még akkor sem szabad, ha az tőlünk áldozatot is követel!

Talán az ilyen kérdések széles körben kívánatos népszerűsítésének elmaradása, a tájékoztató ismertetések hiánya és hasonló egyéb okai annak, hogy az otthon-védelem, valamint a természetvédelem és ezek keretében a természeti táj védelme nem talált eddig megfelelő talajra nálunk, és annak szolgálata, megszervezésének szabályozása olyan lassan érik hazánkban.

Csak a legutóbbi években nyilvánult meg valamelyes egyoldalú érdeklődés e kérdések körül. Így a Balaton környéke tájképének, legfőképpen pedig a Badacsonynak védelme érdekében törté-tek felszólamlások az országgyűlésen.

Ezeknek a felszólalásoknak azonban nem volt eredménye.

Az 1929. év őszén azután — amiként arról röviden már az előző fejezetekben is megemlékeztünk — Herczeg Ferenc kiváló írónk, a maga nagy tekintélyének egész súlyával hatalmas akciót indított a badacsonyi kőbányászás megakadályozására és gyö-nyörű szavakkal indokolta meg lapjában annak a szükségét, hogy a Balaton e gyöngyét a törvényhozás védelmezze meg a további rombolások elől.

Herczeg Ferenc a vandál kőbányászás ellen írva, bevezetőül megkapóan festi le a Badacsony képét: ² „Fenséges és merész vonalaival úgy emelkedik ki az opál- és gyöngykagylószínekben remegő tó fölé, mint az erő és a szépség istenszobrának talapzata.

² Fekete szüret a Badacsonyon. Budapesti Hirlap, 1929. okt. 13.

A gazdagon tagolt lejtőkön szőlők, fölöttük sötét erdőkoszorú, a fák fölött titáni bazalt oszlopok meredeznek ég felé.“

„Ez a legszebben fölépített hegy mindazok közül, amelyeket életemben láttam.¹ Különb a palermói Monte Pellegrinónál, amelyről Goethe azt mondta: a világ legszebb hegyfoka. Goethe nem látta a Badacsonyt! Mostanában mind több külföldi fordul meg a Balatonon; — egyszer talán eljön az az ember is, akinek még mi magyarok is el fogjuk hinni, hogy a Badacsony a természet szépségének egyik világcsodája!“

Majd ahol a hegyet rontó kőbányászásról ír, többek között így fakad ki:

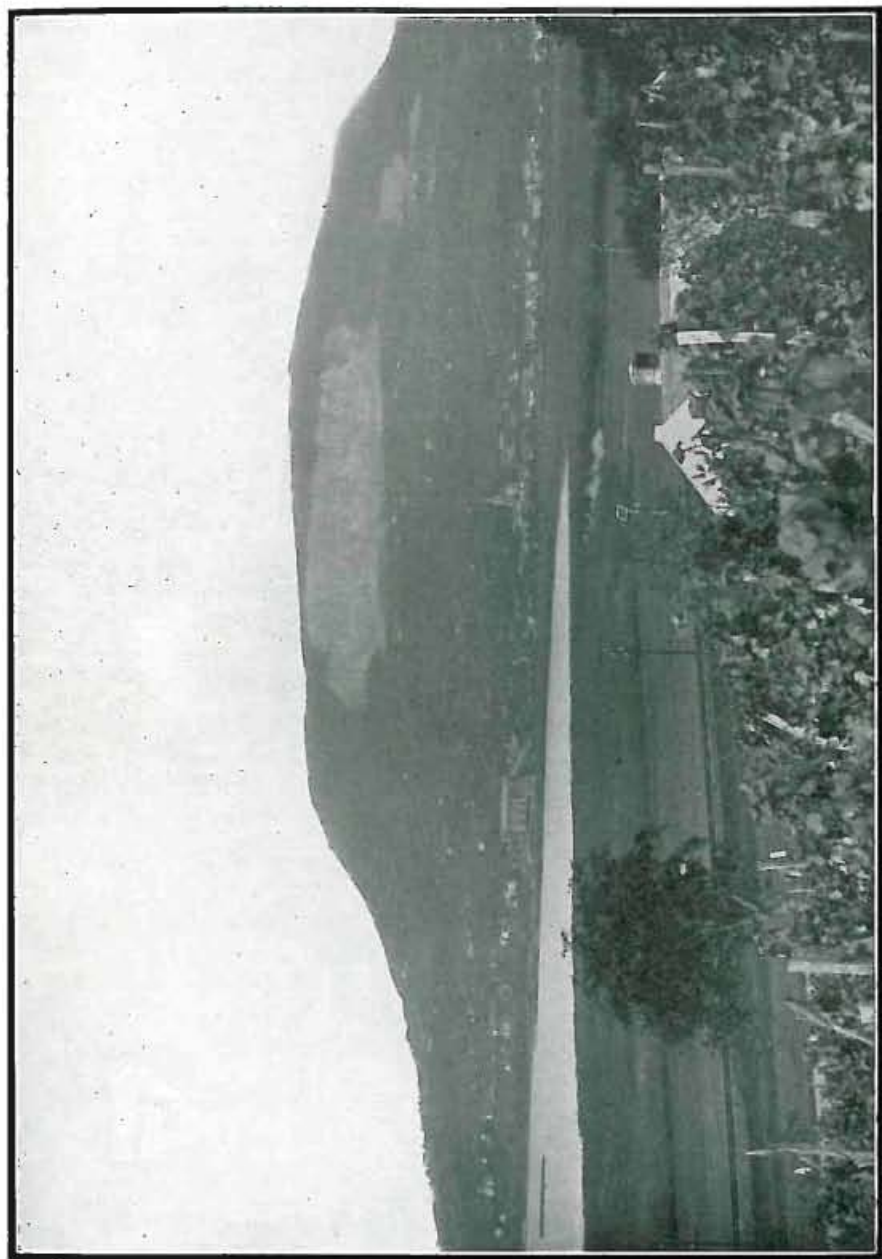
„Állítom, ilyen vandál módját a nyereszkesedésnek, a nemzeti kincsnek egyesek javára való ilyen kíméletlen elpusztítását semmiféle kultúrországban nem tűrnék meg. Próbálja meg valaki és csináljon kőbányát a rajnai Loreley-sziklából, vagy hordja le a Capri sziget-hegyet, majd meg fogja tanulni mi a különbség mások között és mi köztünk.“ (22. és 23. kép.)

„A magántulajdon, a szerzett jog szentségére hivatkoznak azok, akik a Badacsony testéből lakmároznak. Van azonban valami, ami szentebb a magántulajdonnál is, és minden szerzett jognál: a nemzeti érdek. Ha nemzeti érdekből meg kell védeni a történelmi mű-émléket saját birtokosának értelmetlensége, vagy kapzsisága ellen, akkor hogyan szabad eltérni, hogy megsemmisítsék az Uristen remekművét, amelynek szépsége közös tulajdona minden magyar embernek.“

Herczeg Ferenc csak a Badacsony érdekében szólalt fel. Ámde nemcsak Badacsonyt, hanem a Balatonvidék úgyszólván összes bazalthegyeit kikezdték már bányászással; és így manapság már a Balaton egész környéke tájképének minden időkre és mihamar bekövetkező elrontásáról kell, hogy szó legyen! Nem is szólva a Balatontól távolabb eső Sághegyről (24. kép), amelyet már teljesen tönkre tettek.

A Balaton közelében a gyönyörűen ívelő, szabályosan kúpalakú Gulács, a nem ilyen arányos testű, de kedves képű Tóti-hegy,

¹ Herczeg Ferenc közismeretűen sokat utazott.

22. A BADACSONY KÉPE A KISŐRSI SZŐLLŐHEGYRŐL.
A táj képét rontó kőbányákkal.

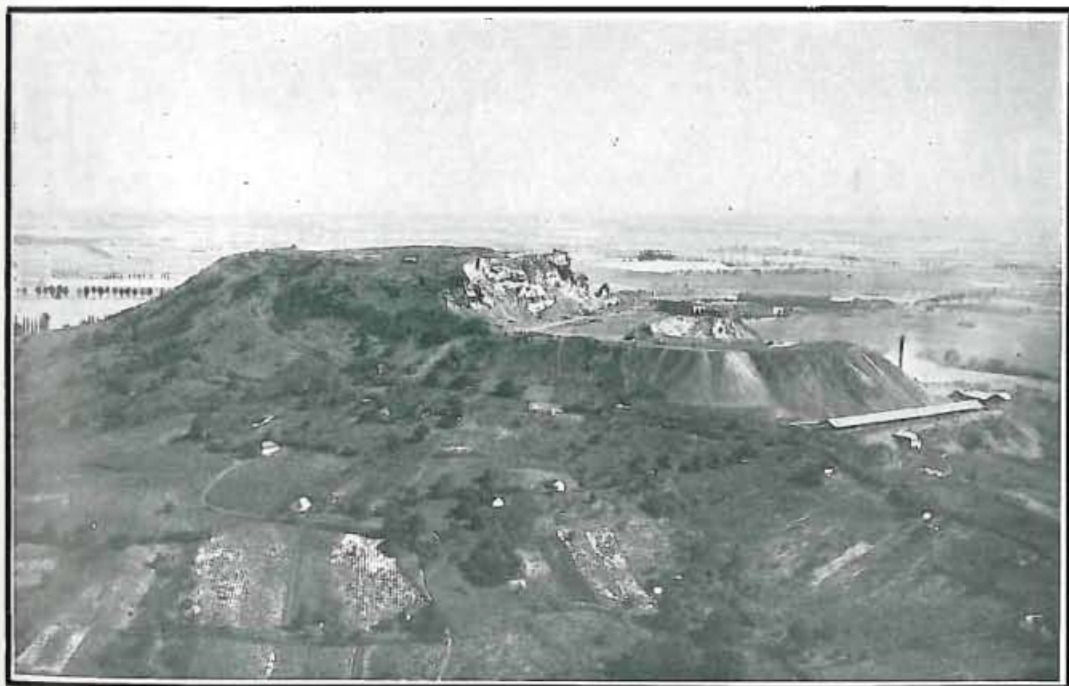
Ambrus Lajos felvétele.

23. BADACSONY.

Északkelet felől. A bányaműveléssel elcsúfított kép.

A m. kir. állami Térképészeti Intézet légi felvétele.

24. SÁGHEGY.

Egy nagyrészt már megsemmisítette a bányaművelés.

A m. kir. állami Térképészeti Intézet légi felvétele.

a bazaltoszlop sorozatával remekbe teremtett Szentgyörgy-hegy a Kisfaludy énekével mindnyájunknak kedvessé lett Csobánc, a Haláp stb. mind, mind tárgyai az üzleti spekulációnak és kőtermelésel képüket eltorzító rongálásoknak.

Pedig még a más szemszögből való vizsgálódással tudományosan bűvárkodó és kétségkívül nagy világot, sok szép hegyformációt látott külföldi és magyar geológusok egyaránt nagy elragadtatással írnak a Balatonvidék hegyalakulatainak tájképi szépségeiről. (25., 26., 27., 28. és 29. kép.)

Dr. Hofmann Károly¹ pl. reá mutat, hogy: „a Beudant leírása² által remekké vált bakonyi bazalt terület³ országunk bazaltvidékeinek legnagyobb és legkitűnőbb egyike, s tagadhatlanul a geológiai előkor legszebb és legtanulságosabb vulkáni területei közé tartozik.“

Böckh János⁴ pedig azt írja egy félszázad előtt, hogy: „a Badacsony, Szigliget, Gulács, Szentgyörgy, Csobánc, stb. igen kies és jelleges tájakká bélyegzik a vidéket, s már Strache említi azon szép látványt, amelyet élvezünk, ha Tapolcától csak valamivel északra, az ottani szarmáti mészkő képezte fősíkról nézzük a tájéket.“ Majd így folytatja:

„A kép csakugyan meglepő és aki látta, megérti, ha dr. Strache⁵ azt írja: Von den drei Basaltgruppen ist ganz vorzüglich die mittlere, oder Plattenseegruppe, welche die Gegend zu einem so eigenthümlichen, schönen geologischen Charakterbilde umgewandelt hat, wie es vielleicht sonst in keinem Basaltterrain der Erde in gleich origineller Schärfe zur Ausführung gelangt ist.“

Dr. Herr O. német geologus, múzeumi igazgató, a porosz sziléziai természetvédelem miniszteri biztosa (Kommissär für Natur-

¹ Dr. Hofmann Károly: A déli Bakony bazalt kőzetei. A Földtani Intézet Évkönyve. Budapest, 1875/78. 340. old.

² Beudant: Voyage mineralogique et geologique en Hongrie pendant l'année 1819, Paris 1822. II. Chap. XVII. et Chap. VI.

³ Ennek tartozékai a balatoni bazalt hegyek.

⁴ Böckh János: A Bakony déli részének földtani viszonyai II. rész. Földtani Intézet Évkönyve. III. kötet. 94. old. Budapest, 1875/78.

⁵ Jahrbuch der. k. k. geolog. Reichsanstalt XII. Bd. Verh. S. 146.

denkmalpflege) csak a legutóbb többek között oda nyilatkozott,¹ hogy: „Kétségtelenül ez a legérdekesebb vulkánvidék, amellyel Közép-Európában bírunk. Sokkal érdekesebb, mint az előttem jól ismert Eifelvidék, amelyet rendszeren, főleg Németországban, úgy szoktunk tekinteni, mintha ez volna a par excellence vulkánvidék. Kár, hogy a sziklákat féreg rágja: mindenütt láthatók a romboló tevékenység nyomai! Helyrehozhatatlanul elpusztítják ezeket a szépségeket és Önök később egyszer be fogják látni, milyen drága kincseket semmisítettek meg.“

„E vidékben meg vannak mindazok a feltételek, melyeket a természetvédelmi területtől (Naturschutzgebiet), illetőleg a természeti emléktől (Naturdenkmal) meg szoktak kívánni. Megvan a táj szépsége és tudományos jelentősége, stb.“

Ennek a vázoltak szerint nemzetközileg is elismert nagyjelentőségű és gyönyörű hegyvidéknek, különösképpen pedig gyöngynek, a Badacsonynak megmentése érdekében az 1923. év őszén Herczeg Ferenc által indított mozgalom annyiban járt csakhamar sikerrel, hogy 1929 november 26-án 87 képviselő aláírásával Östör József dr. indítványt terjesztett az országgyűlés elé, amely szerint:

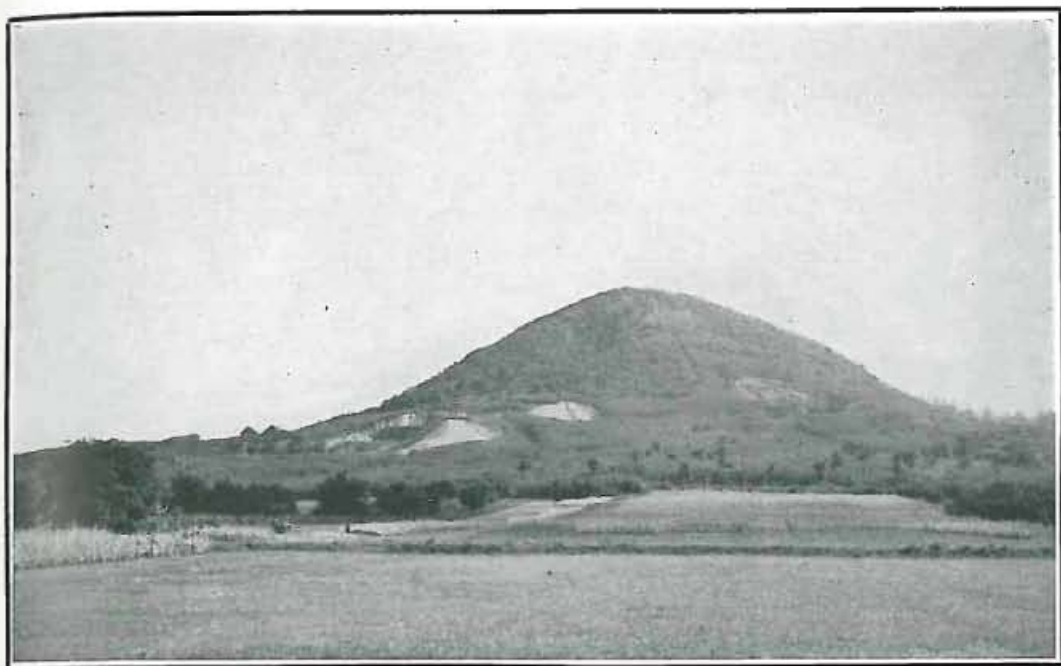
„A képviselőház felkéri és utasítja a kormányt, hogy 3 hónapon belül terjesszen törvényjavaslatot a törvényhozás elé a Balaton természeti szépségeinek különösen a kibányászással elégtelenített és csúffá tett Badacsony és más hasonló szépségű hegyeknek hatásos megvédéséről, és a további pusztítások megakadályozásáról.“

A képviselőház az indítványt a földművelésügyi miniszter kijelentéseinek² tudomásulvétele mellett egyhangúlag elfogadta, amint ugyanígy fogadta el azt, és tette december hó 13-án országos határozattá az országgyűlés felsőháza is.

Ezek után remélhetjük, hogy most már mielőbb megszűnik a

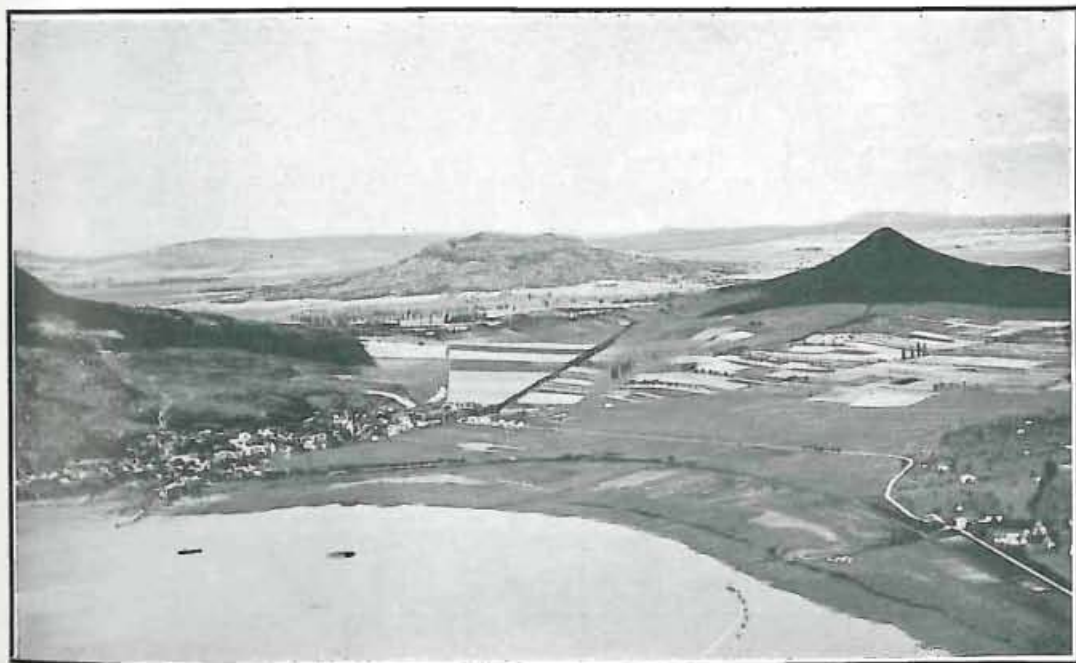
¹ Dr. Herr O. geológus a legutóbb bejárta a Balaton vidékét és egy tanár kollégájának írt levelében tette fenti nyilatkozatát. (A Badacsonyi kérdés. Budapesti Hirlap 1929. november hó 17.)

² A földművelésügyi miniszter az indítványra adott válaszában — mint jeleztük is már — oda nyilatkozott, hogy a készülő új erdőtervényjavaslat egy egész fejezetben foglalkozik a természeti kincsek védelmével és ebben a törvényjavaslatban felhatalmazást is kér arra, „hogy a megalakulandó „Természetvédelmi Tanács” révén azokat az intézkedéseket megtehesse, amelyek a természeti kincsek védelmére szükségesek. Mind ennek keretében azután ez a kérdés is megoldásra kerül.“

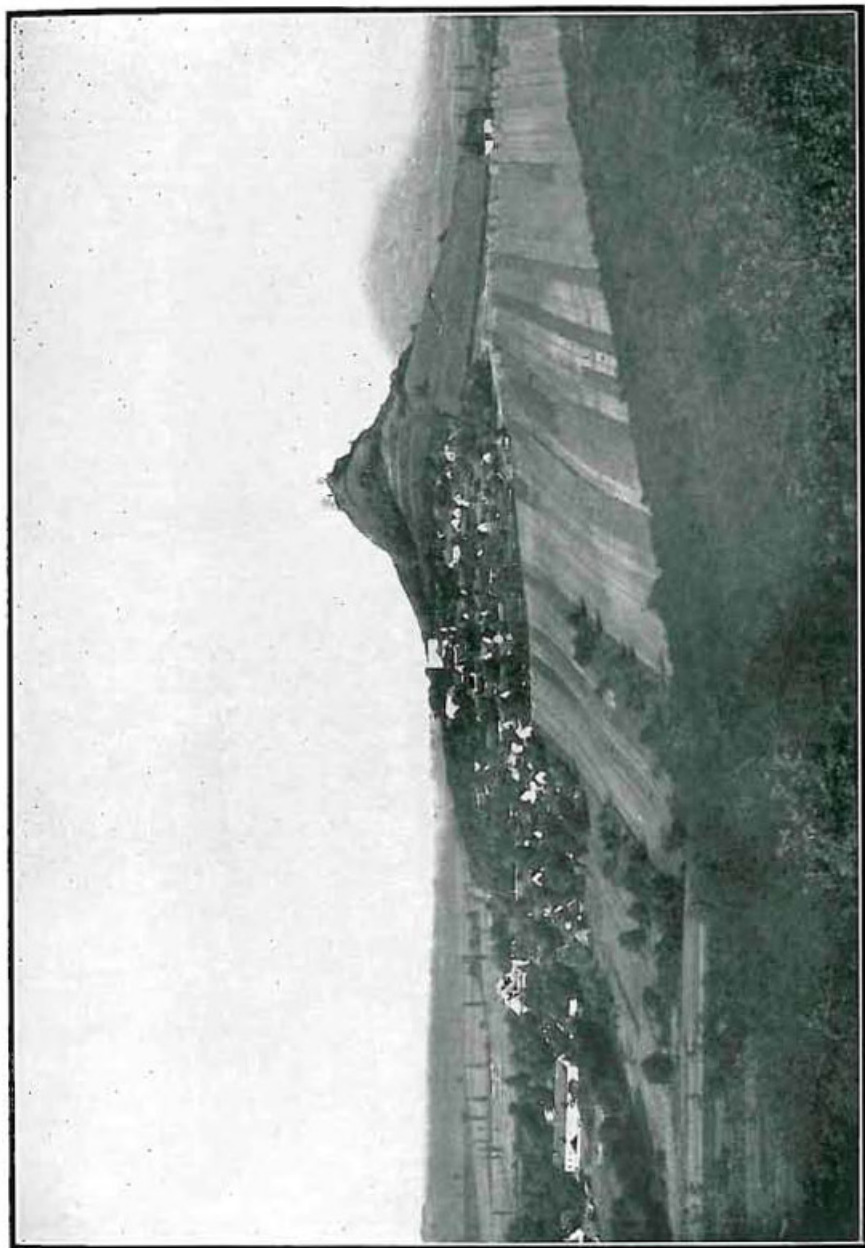
25. A GULÁCSHEGY
a rajta nyitott kőbányákkal. Délnyugatról.

Ambrus Lajos felvétele.

26. A GULÁCSHEGY
a Szentgyörgyhegygel a háttérben, DDK felől. Mintegy 160 m magasságból.

A m. kir. állami Térképészeti Intézet légi felvétele.

27. SZIGLIGET KÉPE A VÁRHEGGYEL.

Háttérben a Szentgyörgy-heggyel.

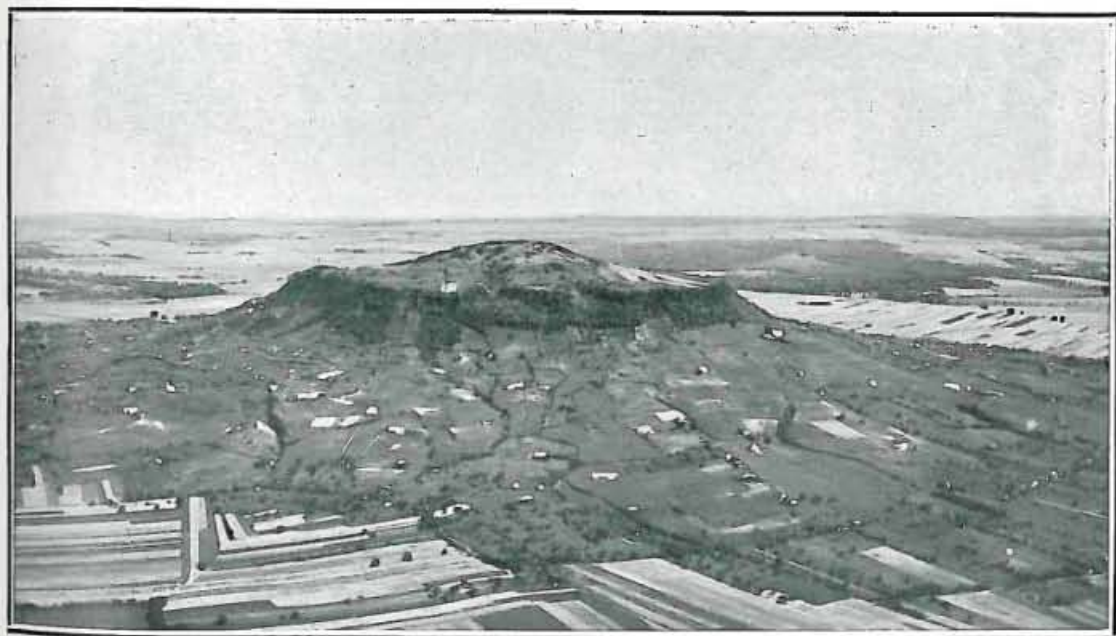
Ambrus Lajos felvétele.

28. CSOBÁNCZ.

Mintegy 150 m magasságból.

A m. kir. állami Térképészeti Intézet felvétele.

29. SOMLÓ.

Mintegy 150 m magasságból.

A m. kir. állami Térképészeti Intézet felvétele.

Badacsony-hegy rongálása és megszűnik szépségéhez tartozó többi hegyekéi is!

Nincsenek is túl nagy nehézségei a tarthatatlan helyzet megváltoztatásának. Ha az országgyűlés törvényhozási úton rendezi a kérdést, annak megoldása nem ütközik leküzdhetetlen akadályokba. Nem lehet ugyanis vita tárgya, hogy nem rendelkez-nénk másutt és nem is távol, elégséges és ugyanilyen minőségű kőanyaggal.

Lóczy Lajos¹ a balatonvidéki és bakonyi hegyeket borító bazalt takarókat az indiai Dekkan platóval és az északamerikai Odaho-, Oregon- és Kalifornia államokbeli nagy kiterjedésű bazalt takaróval hasonlítja össze, mely a Snake-river völgyében van „feltárva“. A hazaiak kisebbek ugyan az amerikaiaknál, „összességük mégis Európa legnagyobb bazalt területét adja.“

Ebből az Európa területén legnagyobb bazalt tömegből akad elég anyag az útépitésekhez és a vasúti kavicsolásokhoz. Nincs szükség tehát arra, hogy éppen a Balatonvidék azon a tájain üzzenek kőbányászást, ahol az ilyen munkálatok a természet remekbe teremtett alkotásait, és azok gyönyörű képeit teszik tönkre.

Nem is messze, Tapolcától északra, majdnem a székesfehérvár-celdömölki vonalig, rengeteg bazalt mennyiségek vannak és Taplocától nyugatra és északnyugatra is akad már sok bazalt olyan helyen, ahol egyáltalán nem, vagy jóval kevesebb gondot adó a természeti táj védelme.

A bazalt egyik legnagyobb tömegének központja északra a Kab-hegy, míg a másik bazalt terület Tapolcától keletre és északkeletre van.²

A bazalt e vidékeken mintegy 60 négyzetkilométer területet foglal el. Akkora tömegben fordul tehát elő, amelyhez a Badacsony, Gulács, Tótihegy, Szentgyörgy, Csobánc, Haláp és más ilyen hegyek bazalt anyaga számba nem jöhető kevés.

¹ Lóczy Lajos: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. A Balaton környékének geológiai képződményei s ezeknek vidékek szerinti telepedése. Budapest, 1913. 418. old.

² Északibb része az ú. n. Dobosi erdő, mely az Agártetővel 513 m. t. sz. f. magasságot ér el, míg a déli részén a 450 m magas Apátihegy a legkiemelkedőbb pontja. Dr. Soós Lajos: „Siralmas ének“, Természettudományi Közlöny, 1929. okt. 15. sz.

Ez a tömeg minden esetre beláthatatlan időig tudja fedezni az ország szükségletét anélkül, hogy a látványosan szép természeti alkotásokat kellene elpusztítani és velők a legszebb természeti tájakat is örökre tönkretenni. Egy hibája, illetve hiánya van csak ennek a nagy bazalt-tengernek, hogy kevésbbé hozzáférhető!

Itt a kulcsa tehát a kérdés megoldásának!

Az lett volna már rég időktől fogva kötelessége a mindenkori kormányoknak és most, a tizenkettedik órában is az a sürgős és elkerülhetetlen feladat, hogy hozzáférhetővé tegyék ezeket a bazalt tömegeket; egyben pedig megakadályozzák a balatonvidéki gyönyörű hegyek további rombolását.

Tapolcától Halápig, onnét Agártetőig, majd innen elágazóan a nyitandó bányákig alig 15 kilométer vasútra van szükség.

Pár kilométer vasút kellene Tapolcától a monostorapátii völgybe és a bányák egész sorát lehet megnyitni.

A másik bazalt tömeg megközelítése sem igényel nagy vasútvonalat! A Kab-hegy a fehérvár-celdömölki vonaltól alig esik 7—8 kilométerre, úgyhogy legfeljebb 10 kilométer vasúttal itt is több bánya-nyitására nyílik mód és lehetőség.¹

Ezért is elkerülhetetlen és sürgős feladat a törvényhozás elé terjeszteni olyan javaslatot, mely többek között a most vázolt helyeken kibányászható területek kisajátítására és a kérdéses vasutak megépítésére ad felhatalmazást, és amely egyidejűleg záros határidőig eltiltja a balatonvidéki hegyek bányászatát is és bírói közbenjárással állapítja meg a bányaművelés áttelepítésének részben az államot terhelő költségeit.

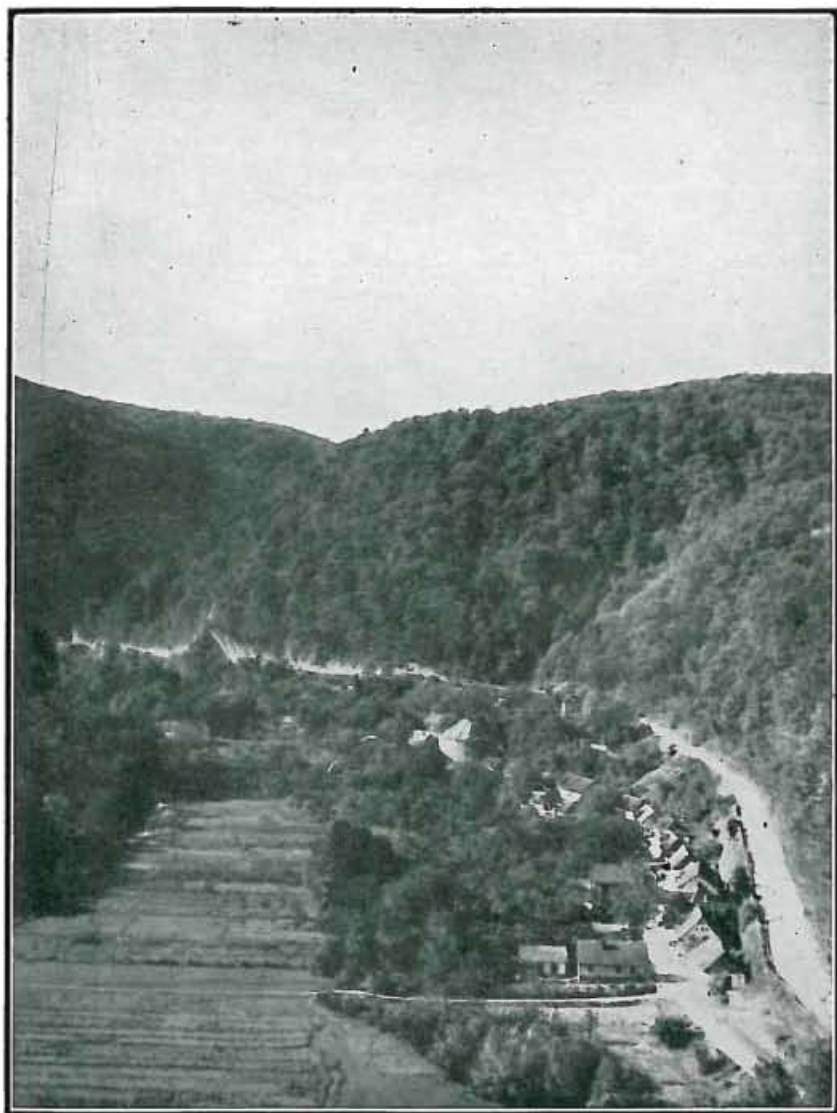
Az épülő, elég rövid vasútvonalak beruházási költségeit a tömeges anyagszállítás bizonyára amortizálja.²

Az áttelepítésből az államot terhelő költségeket pedig megérik: a természeti táj megmentett képe, és az abba foglalt természeti értékek!

Törvényes rendelkezés kell ezen kívül a kérdéses helyeken

¹ Dr. Soós Lajos: „Síralmas ének“ Természettudományi Közlöny, 1929. okt. 15. sz.

² A Magyar Államvasutak kellően értékelte a balatonmenti hegyekben rejlő természeti kincsek nagy jelentőségét és bazaltkö szükségletét nem ezekből igyekezett fedezni, hanem Tapolcától keletre a Diszel község melletti Halyagos-hegyen szerzett 105 hold olyan területet, ahol nem ront természeti értékeket. Itt most rendezkedik be

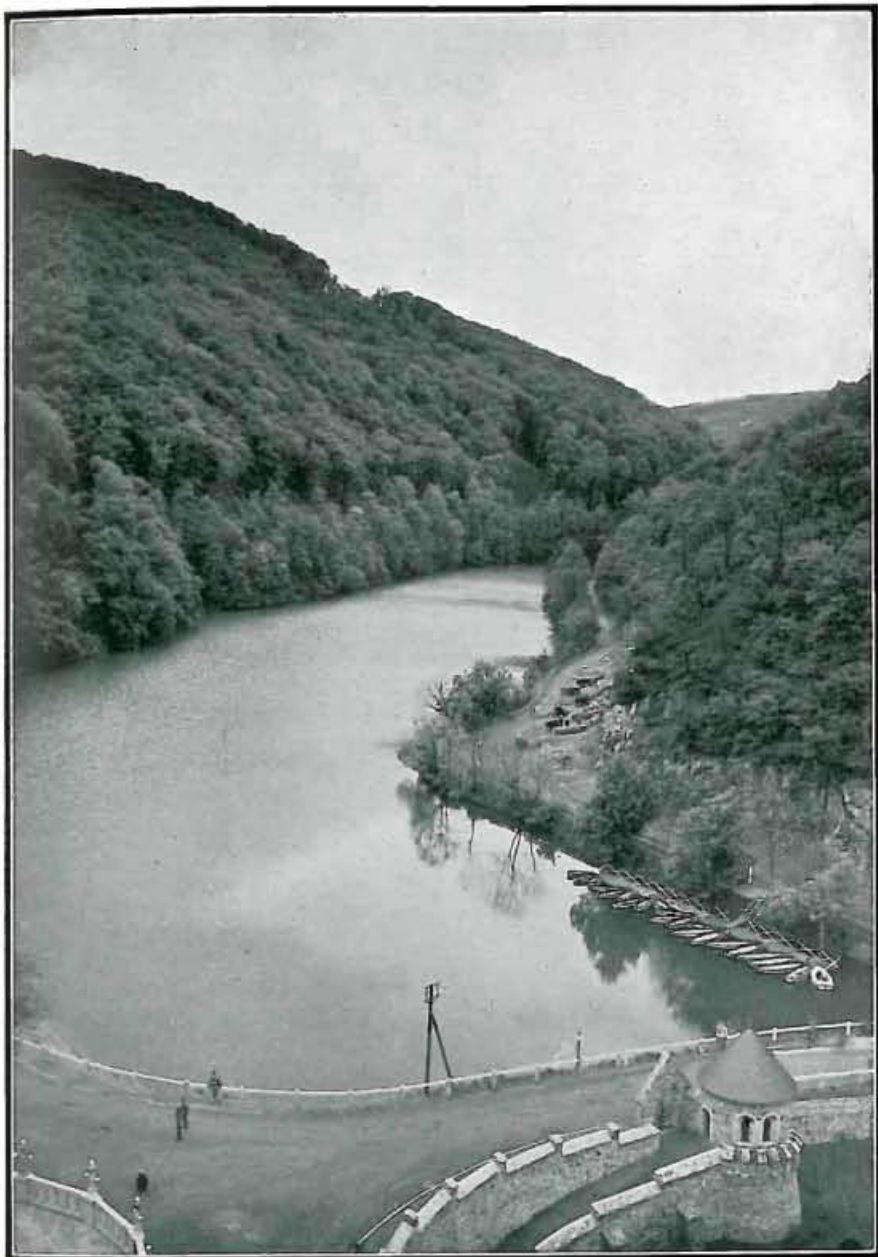

30. A HÁMORI VÖLGY A TÓ ALATT.

Zavartalan képe.

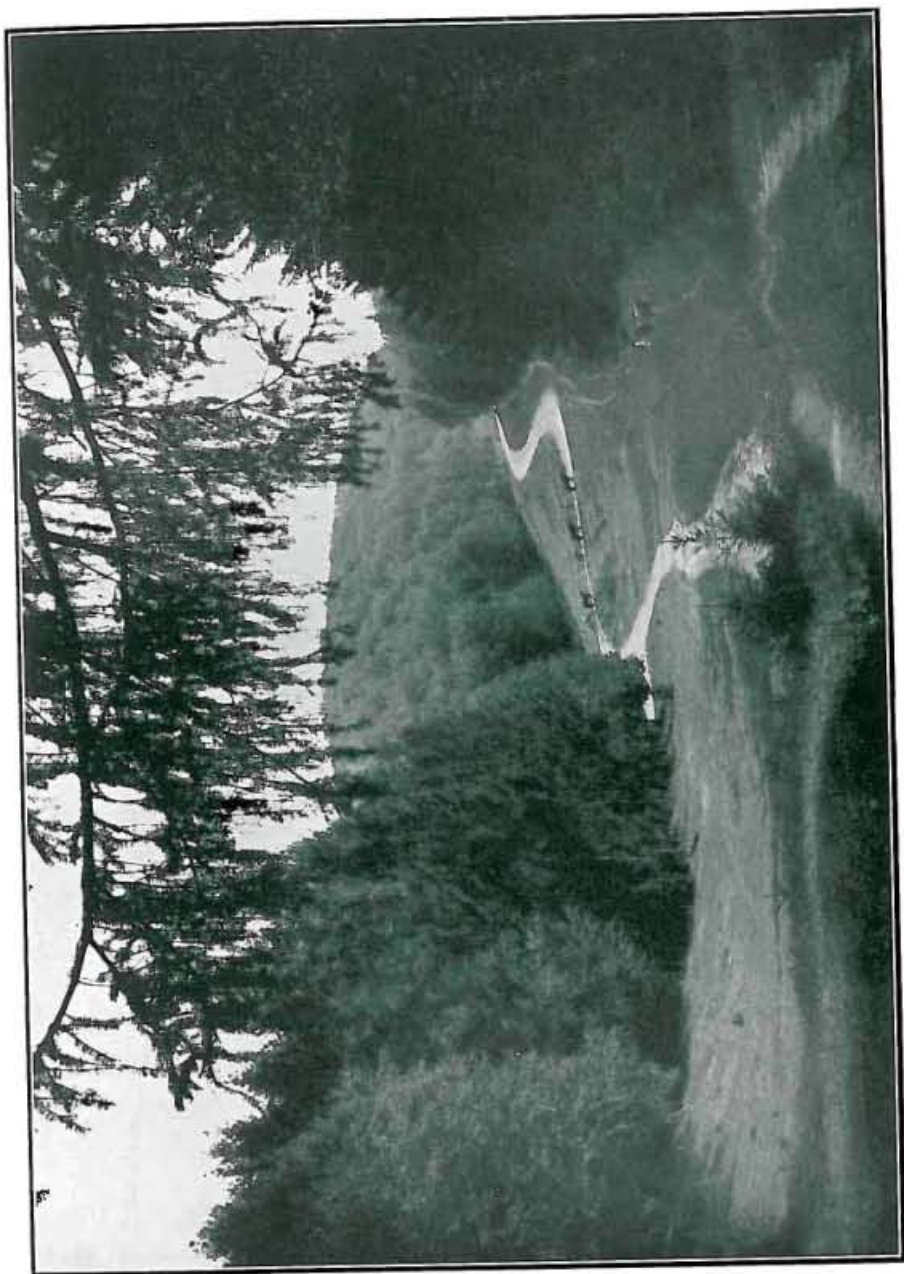
A diósgyőri kincstári uradalom szálaló-vágásos haszonfagazdasága nem rontja a táj képét.

Ambrus Lajos felvétele

31. A HÁMORI VÖLGY A TÓ FÖLÖTT.

A Magyar Filmiroda r.-t. felvétele.

32. SZINAVÖLGYI TÁJRÉSZELET
a diósgyőri állami erdőgazdasági uradalomban.

A Magyar Filmiroda felvétele.

most üzemben lévő bányák megszüntetésével járó magánjogi kérdések rendezésével kapcsolatban arra is, hogy a kőbányamunkások esetleges áttelepítésével, vagy az új munkahelyekhez való olcsó hozzájutás lehetőségeinek biztosításával ezek nemcsak kenyér nélkül ne maradjanak, de megrövidülést se szenvedjenek.

Végül pedig intézkedés kell arra, hogy a bányászással kimart helyeket olyképpen rendezzék el és fásító, bokrosító munkálatokkal kapcsolatban úgy képezzék ki, hogy azoknak a szemet bántó sebei mihamar eltűnjenek.

Ilyen intézkedésekkel a Balatonvidék e nehéz és fájó kérdése Herczeg Ferenc örök érdemére olyan megoldást nyer, mely végre általános megnyugvást teremt.

Hinni merjük azonban ennek kapcsán azt is, hogy ez az eset a társadalom széles rétegeiben mély nyomokat is fog hagyni, amelyek végre a természeti tájak védelmének érdekében őrtállásra készítetik a közvéleményt és így végre maga a magyar társadalom vet majd gátat az országban minden olyan tevékenységnek, mely a hazai táj szépségeit megronthatná.

Mert nemcsak a kőbányászás az, ami a táj képének szépségeit elrontani képes!

Akárhány helyen például az erdők durva és nagyméretű tarvágásai már magukban is, de ezenfelül és főképpen pedig az ezek nyomán sok helyen bekövetkező elkopárosodások, képződő vízmosságok is jelentékenyen rontják a tájképet; a mellett, hogy közgazdaságilag is annyira károsak.

Ennek elkerülése érdekében alkalmaztuk pl. a külföld bőséges példái szerint kincstári erdőgazdaságainkban a szálaló erdőhasználást a tarra vágás helyett. A borsodi Bükk szép tájképi részleteit minden idők változatlan élvezetére pl. így mentettük meg. (30., 31. és 32. kép.) Nem tudtuk azonban tételes törvénnyel mindeideig biztosítani azt, hogy az ország más részein, a magántulajdonban lévő egynémely erdőt a természeti táj szépségének fenn-

kavicstermelésre és a bányához újabban épített vasút Tapolcára szállítja majd a bánya termékét, hogy onnét azután szertehordja a szükségletek szerint. Ez a példa igazolja, hogy teljes mértékben megvan a lehetősége a bazaltkő olyan helyről való biztosításának, ahol nem ront látványosan szép természeti alkotásokat és nem tesz csúffá egy gyönyörű vidéket!

tartása érdekében ne vágjanak tarra, hanem más formában és úgy használjanak, hogy az a táj képét ne rontsa.

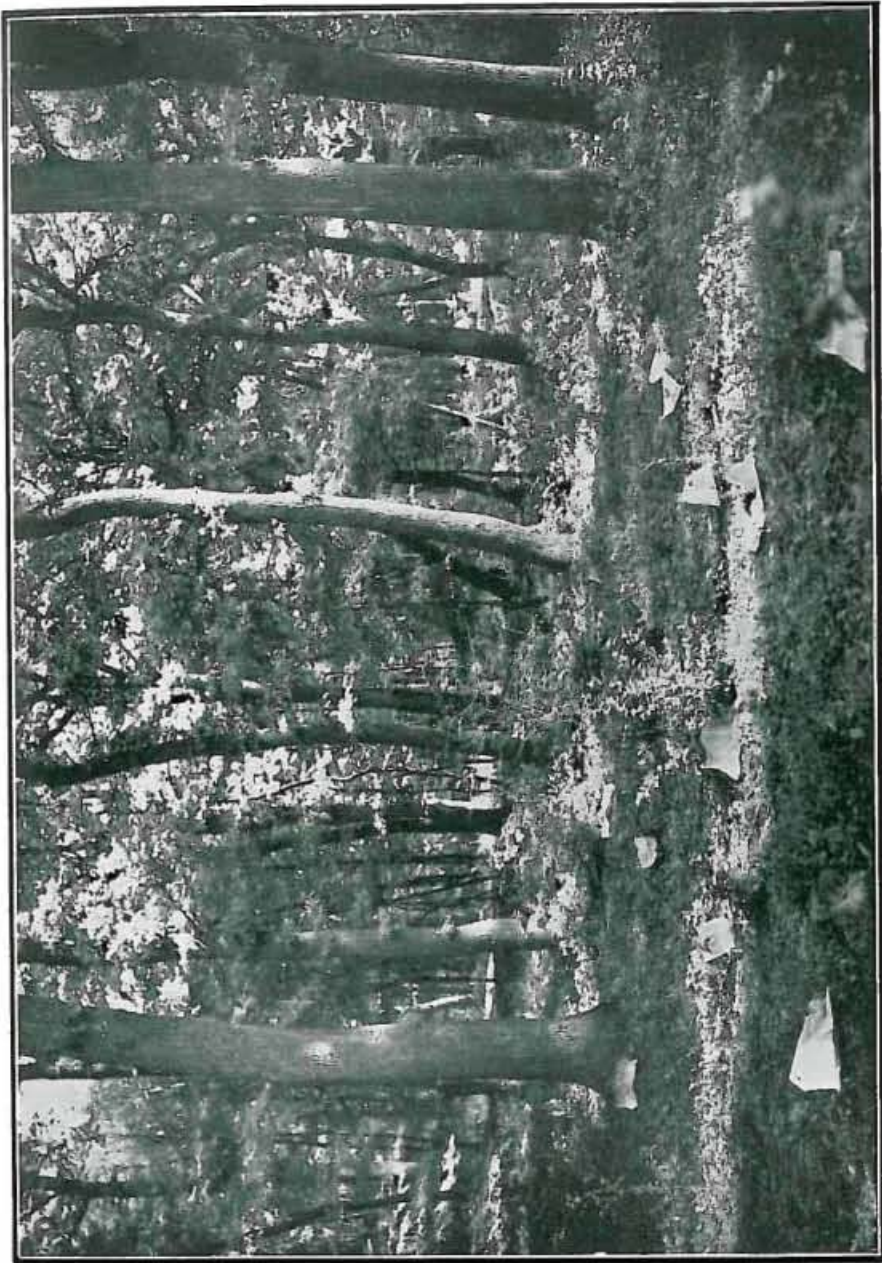
Kiadott a kereskedelemügyi miniszter rendeletet az állami utak sorfáinak a védelmére; a törvényhatósági és községi utak mentén álló fákat azonban a vidék képének nagy sérelmére alispáni, főszolgabírói, polgármesteri stb. rendeletek alapján e mellett is, és még ma is zavartalanul vágják a vidéken.

Moson megyében a moson-magyaróvári állomástól Magyaróvár felé vezető úton néhány év előtt láttuk kivágni a 3—4 m kerületű, kivétel nélkül teljesen ép, hatalmas nyárfák egész sorát. Veszprém megyében ugyanezt láttuk legutóbb az egyik törvényhatósági út mentén. És így tovább! Somogy megyében pedig az egyik főszolgabíró egy birtokost kötelezett mostanában arra, hogy a földjén álló sorfákat kivágassa, mert azok „rontják“ a községi utat stb.

Mint arra már az előzőkben is reámutattunk, Budapest székesfővárosban és annak határában sem fordítottak a múltban elég gondot a tájkép szépségének megóvására! Az is igazolja ezt a megállapításunkat, hogy van ma is még a székesfőváros belterületén, épúgy a külterületén is tájképet rontó sok olyan jelenség, amit egyszerű intézkedéssel is meg lehet szüntetni, vagy kialakulásában megakadályozni. Vannak e mellett kétségtelenül olyanok is, amelyek talán már itt is csak törvényes szabályozással rendezhetők. Ilyen pl. az óbudai cementgyárnak a Margit-hídról és a Szent Margit-szigetről nézve elégtelenítően szemet szűrő kőbányája, amelyet ma már a legtöbb kultúrváros semmiképpen nem tűrne meg határában.

A tabáni városrésznek bérpalotákkal és nem kellően tagolt elhelyezésű villákkal tervezett beépítése, a Szent Gellért-hegynek, ennek a szép természeti alkotásnak a Tabán felőli képét teljesen elfedné, s ezért tájképi és vele városszépészeti szempontból az ilyen terv kivitele legkevésbé szerencsés és semmiképpen sem kívánatos.

A Szent Gellért-hegynek a Ferenc József-híd felőli lábánál éktelenkedő reklámtáblák, ugyanott és a hegy oldalán hova-tovább gyarapodó árusító bódék rontják ennek a kedves hegynek a képét.

33. SZÉTSZÓRT PAPIRHULLADÉK.

Budapest székesfőváros erdejében.

Ambrus Lajos felvétele.

Különösen a nyugat országaiból jött idegeneknél, de mindazoknál váltanak ki az effélék kedvezőtlen hatást, akik a természeti alkotásokhoz nem illő ilyenféle jelenségektől már elszoktak. A külföld legtöbb helyén tett intézkedések folytán ugyanis ilyeneknek már nincs helyük a természeti alkotások közelében.

A nyugati országokban ugyanis — amint arra már az előzőkben is utaltunk — törvényes intézkedéseken alapuló rendelkezések tiltják meg a reklámtábláknak és minden olyan létesítménynek az alkalmazását, mely a környék képét kedvezőtlenül befolyásolhatja.

A reklámok és különféle oda nem való árusító-bódék a Városligetben, előbbiek a Szent Margit-sziget elején, a zugligeti állomás végén stb. valóban kellemetlenek a szemnek és oda legkevésbé illenek.

Nem valók a székesfőváros városi erdejébe sem a különféle (fényképező stb.) üzleti bódék, a körhinta és hasonló egyéb, oda nem illő létesítmények. Reá kell szoktatni a kirándulókat, hogy a város köténgerején kívül, az erdőben a természet kultuszának, a természet gyönyöreinek, szépségének és nyugalmanak éljenek, és ne a városi szórakozásokat keressék, amelyekből a nagyváros forgatagában és zajos élete közben lehet úgylégség részük.

Figyelmeztetéssel, felkéréssel, kitanítással, de ha kell büntető határozatok következetes végrehajtásával kell reá szoktatni Budapest közönségét és a vidék társadalmát arra is, hogy a természeti táj képét ne rontsa el papírhulladékok (33. kép), konzervdobozok, üres palackok, tört fazekak, elszakított ruhadarabok és hasonló egyebek szertehányásával és elégtelenítésével. Becsülje meg a természetet, mely üdülést nyújt számára és hagyja ott az erdőt, ha távozik olyan állapotban, ahogy mindenkinek kedves: szűzies tisztaságában, a szemnek jóleső mivoltában!

Mint láttuk — és arra már ismételtén utaltunk —, a külföld egyes országaiban, ennek a feltételnek még törvényhozási úton való rendezésétől sem riadtak vissza, mert az otthonvédelem és a természetvédelem keretében igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a természeti táj védelmének és képe zavartalan fenntartásának!

